

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

**„Blaze tobě Izraeli! Kdo je ti roven, lide vysvobozený
Hospodinem?“
(Dt 33,29)**

Rodinné struktury židovské minority v Táboře mezi léty 1784-1893.

České Budějovice 2006.

Autor: Monika Neubauerová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Josef Grulich, Ph.D.

Ráda bych poděkovala všem, kteří se na vzniku této práce podíleli. Děkuji zejména panu PhDr. Josefu Grulichovi Ph.D. za cenné rady a připomínky a hlavně za trpělivost, kterou při vzniku této práce měl. Dále bych chtěla poděkovat všem pracovníkům Národního archivu v Praze, Státního oblastního archivu v Třeboni, Okresního archivu v Táboře za vstřícný přístup. Stejně tak mé poděkování patří i pracovníkům archivu Židovského muzea v Praze, za možnost nahlédnutí do archivních fondů tábořské židovské náboženské obce. Můj dík patří i paní Haně Jančíkové, za zajímavé informace o životě tábořských židů a za poskytnutí obrazového materiálu z jejího vlastnictví, které jsou použity v obrazové příloze této práce.

Anotace

Diplomová práce vychází z excerpce židovských matričních záznamů uložených v I. oddělení Národního Archivu v Praze a excerpce údajů ze Soupisů židovských rodin a Knih familiantů, uložených tamtéž. Zabývá se rodinnými strukturami židů v Táboře v období let 1784-1893. Soustředí na otázky uzavírání sňatků v rámci období familiantů, kdy stát významně svými protižidovskými opatřeními zasáhl do přirozené měny židovské populace. Stejně tak sleduje utváření židovské rodiny v průběhu druhé poloviny devatenáctého století v rámci utváření novodobé společnosti. Všímá si obecných demografických trendů sňatečnosti, porodnosti a úmrtnosti v obou časových periodách a vzájemně je porovnává. Současně analyzuje i chování jednotlivých jedinců, v rámci vnějších norem požadovaných státem, ale pokouší se proniknout i do vnitřních norem daných židovskou specifickou kulturou a náboženstvím.

Annotation

The diploma work is based on the excerption of the Jews registers filed at 1st Department of the National archives in Prague and the excerption of data from the list of Jews families and the Book of Jews fathers, filed at the same place. It elaborates family structures of Jews, who lived in the town of Tabor during the years 1784-1893. The whole work is mainly focused on questions of being joined in matrimony within the era of the Jews fathers, when the state significantly interfere with its own anti – Jew measures into their population. This diploma work follows ways of Jews - family formations during the second half of 19th century as a new – age society. It points out general demographical events – births, weddings and partially also deaths at both time periods and compare them reciprocally. I even tried to analyse behaviour of particular people within outside measures, which were accepted by the state, but at the same time it tried to reveal inside character of the Jews culture and religion.

Vzhledem k charakteru této práce, jako historické studie, která vychází z historických reálií 19. století, ponechávám v textu slovo žid, popř. židé s malým počátečním písmenem.

Obsah

I.	Úvod	9
II.	Kritika pramene	15
II.1.	Židovské matriky	15
II.2.	Soupisy židů	21
II.3.	Knihy židovských familiantů	25
III.	Metoda rekonstrukce židovských rodin	27
IV.	Židé v Táboře v letech 1784 – 1893	30
V.	Sňatečnost	36
V.I.	Vývoj sňatečnosti a sezónní pohyb sňatků	36
V.2.	Předpoklady uzavírání sňatků v éře familiantů	43
V.3.	Snoubenci podle místa původu	47
V.4.	Snoubenci podle rodinného stavu a věku	55
VI.	Plodnost a porodnost	58
VI.1.	Vývoj počtu narozených	58
VI.2.	Sezónnost narození a početí	60
VI.3.	Nemanželské děti	63
VI.4.	Manželská plodnost a velikost rodin	67
VI.5.	Rozložení porodů	68

VII. Úmrtnost	71
VII.1. Vývoj úmrtnosti a příčiny úmrtí	71
VII.2. Sezónnost úmrtí	75
VIII. Rodina Bernarda Guttmanna	78
IX. Závěr	88
X. Seznam pramenů a literatury.....	93
XI. Obrazová příloha	98

I. Úvod

V minulých letech byla u nás pozornost historiografického výzkumu věnována především majoritní části obyvatelstva.¹ Vedle obecných trendů populačního vývoje se stalo předmětem výzkumu především studium rodin a domácností, jejich velikost, sociální podmíněnost apod. V současnosti se spektrum historicko demografické produkce rozšiřuje o další témata, která byla v minulosti z různých důvodů opomenuta, ne-li přehlížena. Mezi ně patří i výzkum marginálních částí populace, kam jako nejpočetnější skupina patří židé. Výzkum židovské populace je stejně jako i studium majoritní části obyvatelstva zaměřen na studium rodin a jejich rekonstrukci, ale rovněž jsou sledovány specifické podmínky reprodukčního chování této komunity ve vztahu k ostatnímu obyvatelstvu.

Rekonstrukce rodin má své počátky ve čtyřicátých letech dvacátého století ve Francii, ačkoli vědecký zájem o statistické zhodnocení populace jej téměř o tři století předcházela.² Teprve v padesátých letech se však naplno rozhořely diskuse historiků a demografů nad metodologickými otázkami, využitím a zpracováním matričních údajů a dalších evidenčních pramenů, které jsou pro výzkum rodin a populačních trendů nezbytné. Čelní francouzský demograf Louis Henry společně s archivářem Michalem Fleurem tak v roce 1956 vypracoval první metodologický postup tzv. rekonstrukci či

¹ Výzkum zaměřený na studium přirozené měny obyvatelstva českých zemí v protostatistickém období byl započat již v sedmdesátých letech a byl realizován prostřednictvím mikroanalytických sond v určitých oblastech, které měly posloužit jako reprezentativní vzorek daného obyvatelstva. Byl však orientován pouze na katolické obyvatelstvo, nikoli na evangelíky a židy. Více Ludmila FIALOVÁ, L., *Český historicko-demografický výzkum v posledním desetiletí*, In: Zpravodaj České demografické společnosti, 19/1999, s.1-3. Dále Lumír DOKOUPIL – Ludmila FIALOVÁ – Eduard MAUR – Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna obyvatelstva v českých zemích v 17. a 18. století*, Praha 1999; Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1754-1914*, Praha 1965; Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998; Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990; Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996.

² P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 250.

rekonstrukci rodin, založenou na excerpci matričních údajů jednotlivých rodin, od jejich vzniku – sňatku, přes narození jednotlivých dětí až po úmrtí dětí i rodičů, v rámci jedné farnosti.³ Díky této metodě lze sledovat především různá specifika plodnosti: jako je specifická míra plodnosti vdaných žen v jednotlivých věkových skupinách a ve vztahu k délce trvání manželství. Délku mezi porodními intervaly, počty před sňatečnými početí, věk matky při posledním porodu až po celkový počet dětí, které se v průměru narodí jedné rodině. Současně tato metoda nabízí i širší úhel pohledu při studiu sňatečnosti. Z matričních údajů lze vypočítat průměrný sňatkový věk mužů i žen, četnost druhých a dalších sňatků apod. Lze ji rovněž využít při studiu úmrtnosti.

Pro rekonstrukci rodin je však nutno vybrat uzavřenou lokalitu, kde většina jejích obyvatel nemigrovala. Nejvhodnější jsou vesnické farnosti o počtu kolem jednoho tisíce obyvatel.⁴ Městské populace se právě díky větším migračním pohybům obyvatelstva, obzvláště v průběhu 19. století, nestávají tak často objektem zájmu historických demografů.⁵ Stejně tak je důležitá ucelenost matričních zápisů, kde se nevyskytuje příliš mnoho chyb a časových prodlev mezi jednotlivými zápisy. Mimo to je tato metoda velice pracná, navíc z celého množství excerpovaných údajů, lze využít pouze tu

³ Michel FLEURY – Louis HENRY, *Manuel de dépouillement et d'exploitation de metat civil ancien*, Paris 1956.

⁴ Pro české venkovské prostředí, kde byla využita metoda rekonstrukce rodin pro křesťanské prostředí, lze jmenovat práce těchto autorů: Eliška ČÁŇOVÁ – Pavla HORSKÁ, *Obyvatelstvo obce Břevnova v církevních pramenech z let 1652-1800*, AUC – Phil. et Hist. 3, 1972, s. 81-100;; Barbora LAŠTOVKOVÁ, *Demografický vývoj hostivařské farnosti v 18. století*, DP, FF UK, Praha 1994. Stejně jako práce zabývající se zvláště plodností: Petra BRABCOVÁ, *Plodnost vdaných žen v první polovině 18. století. Výsledky dat dvou jihomoravských farností*, HD 25, 2001, s. 85-100. TÁŽ, *Plodnost vdaných žen ve vesnici Komín v první polovině 18. století*, D 34, 1992, s. 223-234. Marika POULOVÁ, *Plodnost a porodnost na panství Rožmberk v 19. století (historicko-demografická studie)*, DP, České Budějovice 2006.

⁵ Demografická charakteristika městských křesťanských rodin byla vypracována převážně pro 18. století a to pouze pro lokality: Budyně nad Ohří, Domažlice a brněnskou farnost sv. Petra a Pavla. Srov. Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně nad Ohří v letech 1701-1850*, Ústecký sborník historický, 1985, s. 143-239; Petr MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1631-1830*, SAP 36, 1986, s. 103-179; Petra BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky brněnského obyvatelstva v 18. století (historicko-demografická studie)*, Doktorandská práce, FF MU Brno 1999. Pro městské prostředí 19. století lze jmenovat snad jen práci Sabiny Duškové, která však nepoužila při sledování populačních změn průmyslového města metody rekonstrukce rodin, nýbrž metody agregativní. Sabina DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století*, HD 24, 2000, s. 109-162.

část, která zachycuje jen ty manželské páry, které v dané lokalitě uzavřely sňatek, plodily děti a zemřely.⁶

Metodu rekonstrukce rodin nelze tedy využít při studiu jakékoliv populace.⁷ Historickému demografu se tak nabízí další metoda historicko-demografické statistiky – tzv. agregativní metoda (též anonymní, globální), která rovněž pracuje s matričními záznamy. Je to metoda méně pracná, kterou lze vztáhnout na anonymní vzorek dané populace a díky ní sledovat měsíční nebo roční proměny v míře křtů, sňatků a pohřbů v dlouhých řadách, většinou za pomoci grafického znázornění. Stejně tak je možné ji použít, při studiu sezónních demografických jevů⁸, kde lze díky jejich výkyvům vyvozovat různé příčiny demografických krizí a současně tak odhalovat chování našich předků na pozadí ekonomických a politických událostí. Má-li historický demograf, navíc k dispozici, ještě další prameny evidenčního charakteru, např. různé seznamy obyvatelstva, kde je navíc uveden věk, pak je možné v kombinaci s matrikami, na základě znalosti počtu obyvatel k určitému datu v dané farnosti, vztáhnout právě k tomuto údaji počty narozených, oddaných a zemřelých. Tím lze získat jedny ze základních ukazatelů historické demografie: hrubou míru sňatečnosti, porodnosti a úmrtnosti. Jmenné seznamy je možné využít, i v případě studia skladby obyvatelstva nejenom podle věku a pohlaví, nýbrž pokud chceme sledovat také složení sociální a socioprofesní. Samotné jmenné seznamy, lze rovněž použít při sledování konkrétní podoby rodiny a domácnosti k určitému datu,

⁶ Vice P. HORSKÁ — M. KUČERA — E. MAUR — M. STLOUKAL., *Dětství*, s. 250-255.

⁷ Oproti metodě rekonstrukce rodin jako univerzální metodě historicko-demografického studia se ohradila tzv. The Cambridge Group for the History of Population and Social Structure. Uznávala však přínos rekonstrukce jako jedné z metod, která může doplnit jiné metody, které nejsou tak pracné a zároveň je lze vztáhnout na výzkum větších souborů obyvatelstva.

⁸ V rámci sledování tzv. sezónního pohybu demografických jevů je možné tuto metodu ještě rozšířit, když roční či měsíční úhrny roztřídíme podle věku oddaných či zemřelých, podle sociálního a nebo socioprofesního zařazení apod.

na rozdíl od rekonstrukce rodin, která sleduje spíš její utváření během delšího časového úseku.⁹

Při studiu demografických poměrů je proto optimální využít, pokud to prameny dovolí, jak metody rekonstrukce rodin, tak i metodu agregativní, jejíž hlavní nevýhodou je právě anonymnost vzorku obyvatelstva, kde zanikají jak jednotlivé rodinné strategie, tak i samotná individualita člověka.¹⁰

Studium židovských rodinných struktur je v ČR oproti zahraničním výzkumům teprve na počátku svého výzkumu.¹¹ Důsledněji je naplňováno pro území Moravy, kde je židovské prostředí sledováno především v etapě modernizace od druhé poloviny 19. století do konce první republiky.¹² Základním pramenným materiálem jsou Sčítací operáty, v kombinaci s prosopografickou metodou biogramů, doplněné informacemi z adresářů a personálních spisů Obchodních a živnostenských komor.¹³ V posledních

⁹ Typologii rodin a domácností, která je dodnes využívána historickými demografy vytvořil na počátku sedmdesátých let Peter Laslett, jeden z čelních představitelů tzv. Cambridžské skupiny.

¹⁰ Mimo uvedené metody nabízí historická demografie zvláště pro novodobé dějiny další možnosti při sledování populačního vývoje. Například Ronald D. Lee vypracoval metodu tzv. inverzní projekce na základě sledování vitálních měř v uzavřené populaci. Srovnej P. HORSKÁ — M. KUČERA — E. MAUR — M. STLOUKAL, Dětství, s.257-259.

¹¹ Vedle většího množství zahraničních drobných studií nahlízejících na utváření židovské rodin z různých aspektů, lze rovněž jmenovat i práce významnějšího charakteru. Srovnej. Jean DALTROFF, *Le prêt d'argent des juifs de Basse-Alsace d'après les registres de notaires royaux strasbourgeois (1750-1791)*, Strasbourg 1993; Paula E. HYMAN, *The emancipation of the Jews of Alsace. Acculturation and tradition in the nineteenth century*, New Haven 1991; Sabine HÖDL — Martha KEIL, *Die jüdische Familie in Geschichte und Gegenwart*, Berlin 1999; Monika RICHARD, *Die Hamburger Kauffrau Glikl. Jüdische Existenz in der früher Neuzeit*, Hamburg 2001.

¹² Významné pracoviště, které se zabývá historikodemografickým studiem moravské židovské populace, vzniklo v devadesátých letech na katedře historie Filosofické fakulty Ostravské univerzity. Odtud také pochází většina studií, jediných k tomuto tématu. Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Demografickohistorická charakteristika židovské minority z okruhu ostravské náboženské obce v 19. a 20. století*. In: Sborník prací Filosofické fakulty Ostravské univerzity, Historica 1, 139. Ostrava 1993, s. 73 – 84; L. NESLÁDKOVÁ, — L. DOKOUPIL, *Proměny životního stylu rodin a domácností vítkovické židovské minority v etapě vytváření industriální společnosti na Ostravsku (1869 – 1930)*. In: Sborník prací Filosofické fakulty Ostravské univerzity, Historica 3, 153. Ostrava 1995, s. 45 – 60.; TITÍŽ, *Židovská minorita na Moravě a její služebnictvo v době utváření moderní společnosti (1869 – 1938)*. HD 2, 1997, s. 149 – 174; L. NESLÁDKOVÁ, *Židé z českých zemí na cestě k začlenění do tvořící se občanské společnosti v habsburské monarchii*. In: Sborník příspěvků z mezinárodní konference k 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži. Kroměříž 1998, s.287 – 298.

¹³ Na rekonstrukci historikodemografických struktur právě na základě Sčítacích operátů jsou zaměřeny tyto studie: Jana HELEMÍKOVÁ, *Židé v Jevíčku od poloviny devatenáctého*

několika letech byl rovněž započat projekt sledující moravské židovské obyvatelstvo v éře familiantů, tj. v 18. a v první polovině 19. století.¹⁴ Pro Čechy nebylo prozatím nic podobného realizováno.¹⁵ S novým tématem vždy bezprostředně souvisí velké množství otázek, ale i nedostatek literatury a odborných studií. A o výzkumu s židovskou historickou tematikou to platí snad dvojnásob. Jediná a zároveň velice obecná syntéza českých židovských dějin, vydaná v současnosti v Čechách, je kniha Tomáše Pěkného *Židé v Čechách a na Moravě*.¹⁶ Ze zahraniční literatury je to pak kniha vydána Wilmou Iggers, *The Jews of Bohemia and Moravia. A historical reader*, která se věnuje sociálním a kulturním dějinám českých a moravských židů od doby osvícenského absolutismu až po rok 1952.¹⁷ Jen okrajově a velmi kriticky lze rovněž využít starší studie a literaturu, která postupně vznikala po první světové válce¹⁸, kdy se kontinuita výzkumu starších i novodobých židovských dějin začala slibně rozvíjet, až byla druhou světovou válkou násilně přerušena a totalitním režimem nadobro umrtvena. Poválečnou historiografií nebyl doposud doceněn význam a obsah písemností vzešlých z činností židovských náboženských obcí.¹⁹ Současný vědecký výzkum je soustředěn především na

století do roku 1938, HD 25,2001, s. 131-155; Lenka JIČÍNSKÁ – SMETANOVÁ – Petr JIČÍNSKÝ, *Židovské komunity v Moravských Budějovicích a v Jemnici ve sčítacích operátech*, In: *Moravští Židé v rakousko-uherské monarchii (1780-1918)*, Mikulov 2000.

¹⁴ Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Přirozená reprodukce židovského obyvatelstva Moravy v éře familiantů*, ŽM, 6, 1999. Kroměříž 2000, s. 33 – 41.

¹⁵ V rámci mezinárodním projektu "Austria Judaica - Bohemia, Moravia et Silesia Judaica" pro období (1520-1670) vzniklo mnoho zajímavých a podnětných studií. O výsledcích projektu seznamuje následující souhrnná práce: Marie BUŇATOVÁ, *Projekt „Bohemia, Moravia et Silesia Judaica“. Konzeption-Ziele-Ergebnisse 1999-2003*, Judaica Bohemiae XXXIX, Praha 2004, s. 239-309.

¹⁶ Tomáš PĚKNÝ, *Židé v Čechách a na Moravě*, Praha 2000.

¹⁷ Wilma IGGERS, *The Jews of Bohemia and Moravia. A historical reader*, Wayne State University Press 1992. Sledovanému období se věnují kapitoly: From the Expansion of the Jews by Maria Theresa to the Dissolution of the Ghetto (1744-1848); The Age of Liberal Optimism and Religious Indifference (1849-1873); Diversity and disquiet in the Modern World (1874-1918).

¹⁸ Je to zejména Hugo GOLD, *Die Juden und Judengemeinden Böhmen in Vergangenheit und Gegenwart I*. Ein Sammelwerk heraus gegeben von Hugo Gold, Praha 1934., pojednávající detailněji o jednotlivých židovských obcích. Ne vždy jsou však údaje zcela pravdivé. A z dobových periodik *Židovská ročenka* a *Českožidovský kalendář*.

¹⁹ S charakterem a obsahem těchto písemností seznamuje práce Jana Heřmana: Jan HEŘMAN, *Jewish Community Archives from Bohemia and Moravia*, Judaica Bohemiae VII/1, 1971. Dále V. HRUBÝ, *Entstehung und Entwicklung der*

nejnovější židovskými dějiny a holocaust. A tak nezbyvá než těžit z pramenné základny, která je však mnohdy místně, časově a jinak neúplná.²⁰

Předkládaná práce se zabývá rodinnou strukturou Tábořské židovské náboženské obce, mezi léty 1784 – 1893. Časový rozsah práce je dán několika významnými dějinnými mezníky ve vztahu k židům, jako náboženské společnosti v rámci rakouské monarchie. Částečně zahrnuje období tzv. úředního antisemitismu, kdy byl státem výrazně omezen život židů. Prvním významným zásahem bylo vydání císařského translokačního ediktu (1726), čímž bylo nařízeno jejich přestěhování do zvláštních ulic a čtvrtí, které byly vzdáleny od křesťanských kostelů a dalších vysvěcených míst. Dalším protižidovským opatřením byl, stanovením tzv. numeru clausu, dán přesný počet židovských rodin směřících žít v Čechách a na Moravě. A konečně vydáním familiantského zákona (září 1726) mělo být dosaženo regulace přirozené židovské reprodukce. Tím došlo k porušení základních principů judaismu, kde početná rodina byla smyslem a posláním každého židovského života. Tyto události tvoří pozadí této studie. Systematicky, s přesnějšími statistickými výsledky lze židovskou populaci sledovat až od roku 1784, kdy byly císařem Josefem II. nařízeny úředně vedené židovské matriky.²¹ V protostatistickém období jsou to právě matriky, které se jako evidenční pramen nejlépe hodí k zachycení událostí přirozené měny obyvatelstva, která byla v případě židů omezena restriktivními opatřeními ze strany státu. Otázkou, na kterou se, mimo jiné, budu snažit v této práci odpovědět je, nakolik byla tato protižidovská opatření konkrétně v městě Táboř naplňována.

Jüdischen Matriken in Bohmen, Judaica Bohemiae XVII/ 2, 1981, s. 90 – 102. Demografickou strukturou židovského obyvatelstva se ojedinele zabývala další práce V. HRUBÝ.: *Židovské město pražské 1784 – 1849*. In: Dlouhodobé populační trendy na území ČSR (předstatistické období), Acta demographica IV, Praha 1981, s. 224 – 232.

²⁰ Především ve vztahu k tématu rodinných struktur, kdy je historik odkázán na matriční údaje, je výzkum často komplikován jejich torzovitostí, danou jejich určením k likvidaci nacisty během druhé světové války.

²¹ Pokusy o systematickou evidenci židovského obyvatelstva jsou staršího data, patří k nim např. od 30. let 18. století knihy obřizek (Beschneidsbücher) pro chlapce a knihy narozených (Geburtsbücher) pro dívky, které však nebyly židovskými obcemi řádně vedeny. Z. KUKÁNOVÁ – L. MATUŠÍKOVÁ, *Matriky židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě z let 1784 až 1949*, Paginae Historie 0, 1992, s. 103 – 127.

Dalším podstatným mezníkem určující vývoj židovské společnosti byl rok 1848, který židům přinesl zrovnoprávnění s okolním obyvatelstvem. Stejně jako mezi katolíky, tak i mezi judaisty tvořila rodina základní článek sociální struktury, ekonomickou jednotku jejíž hlavní funkcí je reprodukce biologického druhu.²² Mezi další její funkce patří socializace potomka, přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje. Židovské reprodukční zvyklosti byly dané Tórou již od starověku, mezi ně patřila úcta ke každému lidskému životu- i nenarozenému - povinnost ženit, vdát se a zakládat početné rodiny. A to bylo zrušením familiantského zákona a numeru clausu konečně možné. Nabízí se tak možnost porovnat chování židovské populace po těchto událostech, v následujících čtyřiceti letech v kontextu utváření novodobé společnosti.

Na základě údajů ze sledování sňatečnosti, porodnosti a úmrtnosti táborské židovské komunity v těchto dvou obdobích, doplněných údaji z dalších pramenů a jejich srovnáním, se pokusím interpretovat chování židovské rodiny, tak jak se vyvíjela v základních kategoriích času a prostoru. K tomu poslouží i mikrohistorická sonda do života táborské židovské rodiny Bernarda Guttmanna.

II. Kritika Pramene

II. 1. Židovské matriky

Základním pramenným materiálem, o který se tato práce opírá je excerpce židovských matrik pro dané období ve všech jejich třech řadách (matriky narozených, oddací a zemřelých).²³ Jejich zavedení se podařilo prosadit až za vlády Josefa II. roku 1784, kdy byl vydán patent o vedení matrik křesťanského a židovského obyvatelstva, který přes četné úpravy zůstal v platnosti až do roku 1949.²⁴ Patent stanovil povinnosti katolických farářů vést matriky narozených, oddaných a zemřelých a přesně určoval jejich rubriky. Záznamy byly vpisovány do předtištěných formulářů, aby byla zajištěna jednotnost jejich vedení. Židovským matrikářům patent ukládal vést stejné druhy matrik, upravené dle toho, jak to vyžadovala židovská víra. Vedením matrik byl pověřen rabín, pokud byl v daném místě ustanoven. V opačném případě, měl provádět matriční zápis rabín z nejbližší položené židovské obce. O tři roky později, 28. července 1787, vydal Josef II. další patent, směřující k zavedení evidence židovského obyvatelstva – patent o vedení židovských matrik v jazyce německém a s pevně stanovenými německými rodovými jmény. Do té doby byla zapisována pouze židovská rodná jména, často vycházející z hebrejštiny. Současně guberniální úřady vybraly 110 mužských a 35 ženských jmen, která byla povolena užívat.²⁵ Rabíni, kteří by nějakým způsobem toto nařízení obešli, měli být pokutováni, nebo propuštěni z úřadu.

²³ Fond HBMA v I. oddělení Národního archivu (dále jen NA), Praha.

²⁴ Z. KUKÁNOVÁ – L. MATUŠÍKOVÁ, *Matriky*, s. 103 – 127.

²⁵ Jednalo se především o jména vycházející ze starozákonní tradice. Zakázána byla jména katolických svatých. Více Václav ŽÁČEK, *Studie k vývoji jmen osobních v nové době*, in: Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice, VIII (1936), s. 275 – 296. Dále též L. MATUŠÍKOVÁ, *Namensänderungen in jüdischen Familien im Jahre 1787 am Beispiel der jüdischen Gemeinde Kanitz (Dolní Kounice)*, in: JB, XXXIV. (1999), s. 107 – 112.

Stát se snahou zajistit přesnost a kontrolovatelnost matričních záznamů, ještě několikrát během posledních let osmnáctého století zasáhl do jejich vedení. V tomto ohledu bylo nejvýznamnější vydání systemálního patentu 3. srpna 1797. Vedením matrik byli nyní pověřeni židovští učitelé a v místech, kde nebyly školy, osoby, které byly k tomuto určeny a vzaty vrchností pod přísahu. Katolickým duchovním byl svěřen dohled nad židovskými matrikáři a vedení duplicitní řady matrik narozených, oddaných a zemřelých, tzv. kontrolních židovských matrik.²⁶

Značně problematickou skutečností tohoto období, jsou nesrovnalosti při zápisu nemanželských dětí. V důsledku omezujícího opatření familiantského zákona, kdy byl sňatek povolen pouze prvorozeným synům familiantů, byly v židovských obcích uzavírány i sňatky nelegitimní. Děti narozené z tohoto soužití měly být do matrik zapisovány jako nelegitimní pod jménem matky. Skutečnost však často bývala odlišná a tak v některých případech byly takovéto děti zapisovány pod jménem otcovým.²⁷

Revoluční změny let 1848 – 1849, které měly, mimo jiné, za výsledek postupné zrovnoprávnění židů s ostatním obyvatelstvem, se projevilo i v matriční evidenci. Posledním významným zásahem do jejich evidence v rámci sledovaného období bylo roku 1868, kdy byl zrušen dohled nad židovskými matrikáři společně s potřebou vedení kontrolní řady matrik.

Nejstarší matriky židovského obyvatelstva se lišily od křesťanských drobnými úpravami v rámci židovské víry. Pro matriky narozených byly předepsány rubriky: den, měsíc a rok narození, číslo domu, jméno, pohlaví a původ (manželský a nemanželský) dítěte, rodiče (otec a matka), svědci (Perthen, jejich jméno a stav). Matriky oddací obsahovaly rubriky týkající se dne, měsíce a roku sňatku, čísla domu, ženicha (jméno, stáří, stav – svobodný, vdovec), nevěsty (jméno, stáří, stav) a svědků (Beistand: jméno a stav). A matriky zemřelých obsahovaly údaje : den, měsíc a rok úmrtí, číslo domu, jméno zemřelého, pohlaví, stáří, nemoc a příčinu smrti. V této podobě byly

²⁶ Z. KUKÁNOVÁ – L. MATUŠÍKOVÁ, *Matriky*, s. 107 – 109.

²⁷ U některých zápisů lze nalézt v kolonce „otec“ a nebo v kolonce určené svědkům potvrzený zápis o otcovství. Z. KUKÁNOVÁ – L. MATUŠÍKOVÁ, *Matriky*, s. 110.

matriky vedeny až do roku 1838, kdy byly zpřísněny a zkonkretizovány matriční údaje a počet rubrik tím byl podstatně navýšen.²⁸

Matriky pro město Tábor jsou kompletní ve všech běžných jejich řadách pro celé sledované období, kromě řady matriky zemřelých. V této běžné řadě chybí matrika pro období 1842 – 1868, kterou lze nahradit matrikou kontrolní²⁹ a údaji o zemřelých z Úmrtního rejstříku, který vedlo místní pohřební bratrstvo.³⁰ Právě ucelenost a kompletnost tábořských matrik přispěla k výběru této lokality pro tuto studii. Matriky jsou vedeny v němčině a psány kurentem, zprvu bylo použito nepředtištěných matrik. Později předtištěných formulářů jak pro židy, tak pro katolické obyvatelstvo, kde byla kolonka obsahující náboženství katolické proškrtnuta a rukou dopsáno Jüdisch.

Táborské matriky narozených obsahují přirozeně nejvíce záznamů³¹, většinu z nich vyhotovil pověřený židovský matrikář Simon Mendl. V době katolického dohledu je kontroloval nejprve tábořský děkan Antonius Weinmann, později Václav Matulka. Pro sledované období let 1784 – 1893 zahrnují čtyři svazky, 320 popsaných folií, 899 záznamů. Počáteční zápisy (1784) jsou zajímavé tím, že zde můžeme sledovat původní křestní i rodová jména tábořských židů, ještě předtím, než došlo z úředního nařízení k jejich změně (1787). Zápisy jsou zpočátku vedeny poměrně zodpovědně, avšak pro mezidobí let 1800 - 1816 jsou neúplné. U narozeného, například chybí vyplněný údaj o jeho pohlaví apod. Často je také narozený zapsán pouze jménem a chybí jméno rodové. Jindy je narozený zapsán celým jménem, avšak chybí časový údaj o jeho narození. Někdy je zapsán dokonce dvakrát, z čehož lze soudit na fakt, že ne vždy po narození dítěte došlo bezprostředně

²⁸ Tamtéž, s.113.

²⁹ NA, Duplikát židovské matriky pro narozené, oddané a zemřelé Tábor, HBM inv.č. 2045 (1869 – 1876).

³⁰ Archiv Židovského muzea v Praze, Chevra Kadiša – Knihy, Úmrtní rejstřík 1862 – 94. Sig. 74685. Otázkou shody běžné řady matrik a kontrolní řady matrik se zabývala Ludmila Nesládková.

L. NESLÁDKOVÁ, *Přirozená reprodukce*, s.37.

³¹ NA, fond Židovské matriky (dále HBMA) Tábor, Narození, inv. č.2032 (1784 – 1819); 2033 (1819 – 1840); 2034 (1841 – 1869); 2035 (1869 – 1905).

k jeho zapsání do matriky. Mnohdy zřejmě docházelo k tomu, že matrikář zapisoval děti do matrik „hromadně“ a tak se mohlo stát, že na někoho zapomněl a naopak někoho zapsal dvakrát, či spojil údaje dvou narozených dohromady. Podobně jako to líčí ve svých vzpomínkách Vojtěch Rakous, majitel obuvi v pražském Karlíně, který se však narodil v židovské rodině na venkově nedaleko Brandýsa nad Labem:

„Nejvíce obtíží činilo otci, když musel dávat děti zapisovat do matriky. Byly tenkrát takové patriarchální poměry, že otec měl na vybranou: buď mohl dát zapsat děti do židovské matriky v Brandýse anebo do katolické ve Sluhách. Otec dával přednost katolické matrice, neboť nežil s pány od židovské obce v dobré shodě – pořád vymýšleli nové platy – ale s panem farářem ze Sluh měl vždycky dobrou vůli. A hlavně to: do Brandýsa by musel běžet s každým dítětem zvlášť – brali to páni v Brandýse náramně přísně – , kdežto pan farář ve Sluhách byl uznalý pán. On věděl, že chudý člověk nemá vždycky pokdy běžet s každým jednotlivým dítětem do matriky, a zahmuřoval obě oči, když otec dával zapisovat dvě až tři děti najednou. Jednou se stalo, že matka posílala otce, aby šel dát zapsat do matriky nový rodinný přírůstek. Otec, že nepůjde, tohle dítě, že už je zapsáno hned loni. „Ale vždyť se kluk narodil teprve letos?“ „A přece už je loni zapsán,“ trval otec na svém a vysvětloval: „Měl jsem dát loni zapsat jen dvě a já dal zapsat tři.“ „Což jsi věděl, co to bude, jestli kluk a nebo holka, a jak se bude jmenovat?“ rozhorlila se matka, ale otec ji konejšil: „To máš jedno, dítě jako dítě, a jméno jako jméno.“³²

Nezřídka kdy se také stalo, že městští úředníci dříve a nebo později přišli na to, že mnohé židovské děti nebyly vůbec do matriky zapsány. V případě Tábora o tom svědčí četnost dodatečných zápisů na konci matriky, kde je přímo uvedeno, že narození bylo „zapomenuto poznamenat“ s podpisy svědků židovských starších o pravdivosti této události. O tom, že byli městští úředníci společně s katolickým dohledem v Táboře opravdu všímaví, svědčí i fakt, že celých šestnáct folií bylo kvůli chybným údajům v matrice

³² Vojtěch RAKOUS, *Vojkovičtí a přespolní. Ještě jednou doma*, Praha 1923, s.239-240.

narozených přeškrtnuto a přepsáno.³³ Poté byla matrika doplněna o přípis o správnosti nových údajů potvrzených, jak rabínem Adamem Schwarzem, tak židovským starším Tobiášem Guttmanem a táborským děkanem Antonem Weinmannem. Velice zajímavé jsou rovněž dva zápisy o tom, kteří z potomků Simona Jüdla Sterna mohou být považováni za jeho legitimní nástupce a dědice.³⁴ Což opět svědčí o nelehkosti úředu ostatních dětí v rodině, které nebyly narozeny jako prvorozené a jejich zoufalou snahu zajistit si za jakoukoli cenu familiantské místo a tedy i svou budoucí existenci. Mnohdy tito lidé vsázeli na mnohé, v případě potomků Simona Jüdla Sterna šlo zřejmě o nejasný a velice propletený rodinný řetězec. Tato nejasnost nejspíš způsobila to, že se zřejmě hned několik členů této rozvětvené rodiny považovalo za právoplatné dědice. Dědic však mohl být pouze jeden. Nakonec tuto nejasnost prošetřila rada židovských starších a pamětníků a celý rodokmen, kam jim „paměť sahala“, popsala a zanesla právě do matriky.

Matriky oddaných čítají pět svazků, avšak pouze 203 záznamů pro město Tábor.³⁵ Počáteční záznamy jsou velice strohé i zde mnohdy chybí vyplněné některé údaje o snoubencích a tento stav trval, podobně jako u matrik narozených, až do roku 1815 – 20. V prvních dvou svazcích převažují sňatky, kdy alespoň jeden ze snoubenců pocházel přímo z Tábora. Později se záznamy rozšířily i o sňatky snoubenců, kteří byli z různých míst táborského kraje, ale i celého rakouského soustátí. Většina těchto sňatků byla uzavřena v táborské synagoze a proto i zde byla zapsána. V případě, když snoubenci nepocházeli z místa, kde byla oddací matrika vedena, měl matrikář za svou povinnost vyplnit rovněž údaj o domovské příslušnosti snoubenců. Nutno říci, že v případě táborské oddací matriky převažují sňatky cizích snoubenců nad táborskými. Z valné většiny jsou to snoubenci, kteří však pocházeli z různých destinací táborského kraje a míst, které s ním těsně sousedily a po sňatku se v Táboře se zde a nebo v okolí usadili. Nechybí však ani sňatky snoubenců,

³³ NA, HBMa Tábor, Narození, inv.č.2033, folio 2-16.

³⁴ Tamtéž, inv. č 2032, folio 17-19.

³⁵ NA, HBMa Tábor, Oddaní, inv.č. 2037 (1785 – 1818); 2038 (1820 – 1840); 2039 (1840 – 1872); 2040 (1849 – 1875); 2041 (1869 – 1928).

kdy ponejvíce muž měl domovskou příslušnost v Praze, Vídni, Berlíně a žena pocházela z Tábořska. Pak tito většinou odcházeli do místa bydliště ženicha, nebylo to však vždy pravidlem. Tím, že je v matrice uvedena domovská příslušnost snoubenců, ale i jejich rodičů, si můžeme poměrně dobře vytvořit představu o migraci těchto lidí.

Matriky zemřelých, jsou společné i pro okolní vesnice Mišice, Srabov a Hlinice ³⁶ Zápisy byly po celou dobu vedeny velice zodpovědně. U matriky z let 1819 – 1841 jsou uváděny i profese zemřelých (punčochář, obchodník, vinopalník, sedlák, žebračka, žebrák, kuchařka v synagoze, sluha v synagoze aj.). Matrika z let 1869 – 1893 nás navíc obohacuje o časové údaje, kdy daný dotyčný zemřel (3 Uhr Früh, 8 Uhr Abends apod.). Poměrně početná byla úmrtí nalezených dětí, které především v okolí Tábora u venkovských židovských rodin často v tomto období žily. Převážná část z nich pocházela z Vídně (Otto Heller Findelkind eingetragen unter Nr. 9178 in Phlege bei der Ehelauten Franz und Marie Krejčí in Dědic; Hermína Ferdova Findelkind aus Wien).³⁷

Poměrně závažný fakt vyplývá ze skutečnosti, že se ve všech matrikách zpočátku objevovala dlouhá časová období, kdy nebyl proveden žádný zápis. Tento problém zřejmě souvisí s uplatňováním familiantského zákona a jeho výkladem. Do matrik měla být zapisována zřejmě celá židovská populace. Tedy jak příslušníci rodin, kteří měli familiant, tak i ostatní. Ve skutečnosti byla praxe asi různá a jen těžko lze říci, jak velká část obyvatelstva – rodin, nebyla do matrik zapsána z důvodu svého nelegitimního manželského svazku. Navíc židé byli poměrně pohyblivou migrační jednotkou a tak spousta zápisů narození, sňatků a úmrtí mohla být zapsána do těch matrik, kde se tato událost přihodila.³⁸

³⁶ NA,, HBMA Tábor, Zemřelí, inv.č.2042 (1786 – 1819); 2043 (1819 – 1841); 2044 (1869 – 1927).

³⁷ Na otázku, jakým způsobem se dostali tyto židovské děti, často ve velice nízkém věku, právě na tábořský venkov se mi bohužel nepodařilo v českých archivních fondech najít uspokojivou odpověď.

³⁸ K tomuto tématu více: L. NESLÁDKOVÁ, *Přirozená reprodukce*, s.36.

II. 2. Soupisy židů

Dalšími prameny, které jsou velmi dobře využitelné při rekonstrukci židovských rodin jsou Soupisy židů.³⁹ Jde o uměle vytvořenou sbírku soupisů židovského obyvatelstva z let 1724 -1811. Venkovských židů, jak byli nazýváni všichni židé mimo Prahu se týkají soupisy z let 1724, 1783, 1793, 1799 a 1811.

Soupis z let 1724 měl sloužit jako podklad pro plánované snížení stavu židovského obyvatelstva v Čechách. Panovník Karel VI. Zamýšlel vrátit stav židovského obyvatelstva na úroveň odpovídající 1. lednu 1618. Což v praxi znamenalo, že ti, co se usadili v zemi po tomto datu, by museli ze země odejít a ostatní židé by se museli vrátit do uzavřených zdí ghett. To však český sněm odmítl s vědomím, že do zemské pokladny plynou nemalé příjmy z četných židovských daní a poplatků. Nicméně následujícími opatřeními, jako byl numerus clausus a familiantský zákon panovník alespoň zamezil přílivu nových židů do země a současně částečně omezil jejich přirozený populační nárůst.

Soupis obsahuje údaje o počtu židovských rodin v místě v roce 1618. Dále počet rodin, které se přistěhovaly po roce 1618 s vyznačením zda-li s císařským konsenzem a nebo bez něj. Jméno a příjmení otce rodiny, odkud a kterého roku přišel, stejně jako jméno jeho ženy a odkud pochází. Údaje o dětech, jejich stáří a rodinném stavu. Údaje o služebnictvu a způsobu obživy otce – hlavy rodiny.

Tento soupis se pro jednotlivé rodiny pro Tábor – město nedochoval. K dispozici je pouze sumární výkaz o celkovém počtu rodin ve městě Tábor, který činil osm rodin.⁴⁰ Ztrácíme tak možnost zjistit kompletní informace o každé rodině, jak v Táboře dlouho pobývala a odkud přišla.

³⁹ *Soupis židovských rodin v Čechách III. (kraj Prácheňský, Berounský a Táborský)*, edd: Jindřich MAREK, Karel SKALICKÝ, Irena VESELÁ, Jan HÁLEK, Klára KUČEROVÁ, Martina ŠVADLENOVÁ, Praha 2003.

⁴⁰ Soupis židů kraje Bechyňského, HBS 1723, inv.č. 1, sig. SIII, č. kart. 1.

Následující soupis z roku 1783 pořízený zemským guberniem, vznikl ke zcela jiným účelům, než předcházející. Nový panovník měl naprosto rozdílný postoj k židům než jeho předchůdci. Ve svých snahách o centralizaci a unifikaci monarchie se je snažil učinit „užitečnými pro stát“ a toto rozhodnutí následovalo mnoho nových opatření.⁴¹ Nový soupis, měl v rámci těchto nových opatření sloužit jako podklad k výpočtu nových daní. Z tohoto důvodu byl mnohem stručnější: obsahoval jméno a příjmení hlavy rodiny; jeho rodinný stav; živnost, kterou provozuje, včetně údaje o výši daní, které platí. Dále počet dětí bez udání pohlaví a jmen.

Ve vztahu k obsáhlosti a regionu města Tábora, je nejdůležitější Soupis židovských rodin z roku 1793. Poprvé se zde totiž vyskytují jména v německé podobě vybraná čelními židovskými představiteli rodin – familianty, stejně tak jako jména manželek těchto familiantů a jména a pořadí narozených synů a dcer.

V roce 1793 byl Tábořský kraj tvořen šedesáti pěti panstvími, statky, městy a městečky a zasahoval okrajově do částí dnešních okresů Písek, Benešov, Pelhřimov a Jindřichův Hradec. Židé tehdy žili na všech panstvích, statcích, městech a městečkách kromě Dolní Cerekve, Miličína, Ratibořských hor a Strmilova. Největší komunitou v kraji byla židovská obec v Myslkovicích., kde bylo napočítáno 36 familiantů a 204 osob, dále pak na panstvích Radenín (43familiantů, 194 osob), Budislav a Tučapy (40 familiantů a 194 osob). Na svobodnické čtvrti Kletečka žilo 30 familiantů a 154 osob. Nejsilnější městskou židovskou komunitou byl Tábor, kde žilo 23 familiantů a celkem 139 osob a zdejší židovské osídlení je doloženo již k roku 1570. Celkem bylo v celém Tábořském kraji v roce 1793 napočítáno 537 rodin, 3001 lidí židovské víry.⁴² Z čehož bylo 1581 mužů a 1413 žen.

⁴¹ V Čechách a na Moravě povolil jejich studium na vysokých školách i na univerzitě. Vedle neobdělávané půdy mohli být nájemci vinopalen a potašáren. Současně mohli provozovat všechna řemesla.

⁴² Více o rozložení židovského obyvatelstva v rámci kraje M. ŠVADLENOVÁ: *Soupis židů Tábořského kraje z roku 1793*, s.301.

Podle seznamu si můžeme udělat i představu o způsobu obživy židů v Tábořském kraji.⁴³ Největší měrou jsou zastoupení různí obchodníci. Nejčastěji obchodovali s tabákem, střížním zbožím, vlnou a peřím.⁴⁴ V mnoha případech šlo o obchod smíšeným zbožím, podomní obchod a vetešnictví. Druhou největší profesní skupinou byli lidé, zabývající se službami všeho druhu. Mezi ně patřili i učitelé, ranhojiči, lékaři, rabíni, košeráci, pasáci dobytka aj. Nechyběli ani řemeslníci, kteří vykonávali řemesla jako je sklářství, mydlářství, sedlářství a koželužství. Podíleli se také na výrobě obuvi, punčoch a módních doplňků. Působili i při zpracování a výrobě potravin jako pekaři a řezníci. V neposlední řadě byli židé často nájemci vinopalen, potašáren a v malé míře polností a mlýnů.

Poslední soupisy z let 1799⁴⁵ a 1811⁴⁶ vznikly po nových císařských nařízeních a po upravení nového daňového systému, na který později navazovala zcela nová daň z rodiny, majetku a potravin (1808). Na rozdíl od předcházejících soupisů se nedochovaly na soupisových arších vyhotovených na příslušných panstvích, ale v knihách pořízených c. k. státní účtárnou na základě hlášení z jednotlivých krajů. Tyto soupisy obsahují pouze jméno a příjmení familianta, rok, kdy obdržel svatební konsens a v případě soupisu z roku 1811 ještě jméno nejstaršího syna. K posledně uvedenému soupisu je možné využít Hlavní repertář a Soupis udělených svatebních konsensů, který obsahuje navíc soupis zemřelých familiantů, sirotek a osob, jež se oženili bez povolení, přestoupili na katolickou víru, nebo odešli ze země.⁴⁷

Soupisy nabízejí možnost porovnat, jakým způsobem přecházelo v rodinách familiantské číslo z otce na syna, dále lze sledovat kontinuitu jednotlivých rodů a v neposlední řadě, lze podle míry daní usuzovat na

⁴³ Tamtéž, Způsob obživy byl v Tábořském kraji uveden u 829 osob.

⁴⁴ Tamtéž, na panstvích, kde bylo usazeno více židů je i větší rozmanitost obchodu např. železem, plátnem, sukrem, galanterií, kůží, obilím, dobyt看, ovocem a kořením.

⁴⁵ NA, Soupis židů krajů Budějovického, Plzeňského, Prácheňského a Tábořského, HBS 1799, inv.č. 107, č. kart. 27, kniha č. 5

⁴⁶ NA, Soupis židů kraje Chrudimského, Litoměřického a Tábořského, HBS 1811, inv.č. 113, č.kart. 33, kniha č. 11.

⁴⁷ NA, Hlavní repertář k soupisu židovských rodin v Čechách z roku 1811 a Soupis udělených svatebních konsensů. HBS 1811, inv.č. 111, č.kart. 33, kniha č.12.

movitost jednotlivých rodin. V případě komparace s matrikami, je rovněž možné využít údajů o datu udělení svatebního konsensu, jako přibližného časového určení data sňatku, pokud se některý pár oddal mimo oblast, kde byl matričně registrován.⁴⁸

II. 3. Knihy židovských familiantů

V neposlední řadě a k neméně důležitým pramenům patří knihy židovských familiantů, které byly vedeny při Českém guberniu od roku 1823 do roku 1848. Stejně jako Soupisy židů i židovské matriky jsou vedené v jazyce německém a kaligraficky psány v kurentu. Vznikly na základě sčítání židů v letech 1799 – 1811, které nebylo zcela přesné a nesplnilo očekávané výsledky. Navazují tak na Soupisy židů a jsou jejich pokračováním. České gubernium tak přistoupilo k novému způsobu evidence židovského obyvatelstva, právě prostřednictvím vedení knih židovských familiantů.⁴⁹

Knihy evidovaly pouze židovské muže a potažmo jejich rodiny, kterým byl vydán svatební konsens a tak povolen sňatek. Sňatek mohli uzavřít pouze prvorození synové familiantů a to ještě za splnění určitých podmínek. Druhorozeným synům bylo povoleno ženit se, pouze v případě uvolnění familiantského místa v povoleném počtu rodin a nebo pokud měli dostatečný kapitál, aby se mohli stát fabrikanty. Pokud měl familiant pouze dcery, byl jeho rod považován za vymřelý a familiantské místo bylo považováno za uprázdněné.

Knihy byly vedeny jednotně u krajských úřadů, pražského magistrátu a vrchnostenských úřadů. Obsahují rubriky: název panství, číslo rodiny v zemi, číslo rodiny na panství, jméno předešlého familianta a jména nových familiantů, jméno obou rodičů a manželky familianta, datum a číslo

⁴⁸ Při porovnání data udělení svatebního konsensu a data sňatku jsem nezjistila větší časovou prodlevu.

⁴⁹ NA, Fond HBF, Inventář, Praha 1963.

guberniálního čísla svatebního povolení, rok narození a jména familiantových synů, záznamy o úmrtí familianta a poznámku.

Kniha židovských familiantů pro město Tábor⁵⁰ obsahuje třicet jedna folií, kdy každé zvlášť je určeno pro zápis jednoho familiantského místa v Táboře. Celkem tedy bylo v Táboře, po celou dobu vedení této knihy, obsazeno třicet jedna familiantských míst. Poměrně zajímavou skutečností je fakt, že dle stanoveného počtu židů v Čechách nesměl jejich počet překročit 8600 rodin, avšak hned první familiantské místo (značeno arabskou číslicí 1) v Táboře mělo číslo rodiny v zemi 8717. Další čísla rostou s přímou úměrou tak, že poslední familiantské číslo 31 (pro Tábor) mělo zemské číslo 8746. Z čehož vyplývá, že daný počet rodin byl nadále, z různých důvodů většinou však ekonomických, městskými a vrchnostenskými úřady navyšován. Většina tábořských familiantských čísel byla obsazena v průběhu druhé poloviny osmnáctého století. Pouze čtyři nová familiantská místa vznikla po roce 1800. Trvale bylo obsazeno dvacet devět míst, pouze dvě místa po úmrtí familiantů, kteří sice získali familiantské číslo v Táboře, ale zdržovali se jinde, zůstala již neobsazena.

Podíváme-li se na jednotlivá familiantská čísla a jejich držbu v rámci rodiny, vyplynou na povrch další zajímavé skutečnosti. A to sice, že některé rodiny dokázali zajistit familiantské místo nejen svému prvorozenému synu, ale i všem ostatním synům. V případě Tobiáše Guttmanna, tábořského obchodníka v kožích, vlně a střížním zboží, který měl syny Moise, Leopolda, Emanuela a Abrahama, všichni obdrželi svatební konsens a familiantské místo v Táboře po svých zemřelých sousedech. Stejně tak synové Bernarda Guttmanna, nájemníka vinopalny, kdy prvorozený Michael zajistil pro svou osobu nové familiantské číslo, které si zakoupil po zemřelém Markusovi Adamovi a číslo po svém otci přenechal svému druhorozenému synu Bernardovi. Prvorozený Seligman dědil číslo po otci Michaelovi. Ostatní synové Bernarda Guttmanna Anselmus a Jonathan rovněž získali povolení k sňatku v Táboře a familiantská místa, tentokrát však na základě výjimky –

⁵⁰ NA, HBF Tábor, inv.č. 148.

císařského nařízení z roku 1789, kdy se majitelé větších průmyslových podniků mohli volně usazovat a ženit bez ohledu na familiantský zákon. Z uvedených příkladů je patrné, že při obsazování familiantských míst hrálo velkou roli nejenom prvorozenství v rámci rodiny, ale i především finanční možnosti židovských rodin a jejich „dobré kontakty“ s úřední správou, neboť kdo jiný rozhodoval o tom, která rodina bude upřednostněna ve výběru při obsazování familiantského místa?⁵¹

⁵¹ O dobrých vztazích mezi Bernardem Guttmannem a táborským magistrátem svědčí udělení dědičného nájmu s roční činží 10. zl. jako odměnou za velké služby hospodářského rázu městu během sedmileté války.

III. Metoda rekonstrukce židovských rodin

Tato práce se opírá především o rozbor tábořských židovských matrik, v rámci sledovaného období let 1784-1893. Lokalita Tábora nebyla vybrána náhodně. Tábořské židovské matriky jsou totiž jedny z mála, které zůstaly v celé jejich řadě nezničeny nacisty během okupace. Navíc podle studia Jana Heřmana *Jewish Komunity Archives from Bohemia and Moravia*, která podává podrobný výčet pramenů k dané lokalitě⁵², by mělo být pro město Tábor dochováno velké množství pramenů různého charakteru.⁵³ Nabízela se tak možnost rekonstruovat tábořské židovské rodiny a popřípadě výsledky porovnat s křesťanským obyvatelstvem, pokud to bude možné.

Pro rekonstrukci tábořských židovských rodin bylo vytipováno z celkového počtu sňatků, kterých bylo ze sledované období 204, pouze 75 rodin, které lze použít demografický rozbor. Rekonstrukci rodin jsem provedla od roku 1784-1887, tak aby údaje o narozených ze sezdáných rodin v devadesátých letech nemusely být dohledávány v matrikách po roce 1894.⁵⁴

Nízký počet rekonstruovaných rodin je dán hned několika specifiky židovské komunity. V době úředního antisemitismu, kdy sňatek mohl uzavřít jen nejstarší syn familianta připadal v Táboře průměrně pouze jeden sňatek na jeden kalendářní rok. Po roce 1848, kdy bylo omezení přirozeného růstu židovské populace zrušeno, bylo v Táboře v rámci židovské komunity uzavíráno sice podstatně více sňatků, avšak samotných tábořských židů se v matrikách oddaných týká jen třetina zápisů. Navíc většina snoubenců, kdy

⁵² Studie obsahuje přehlednou tabulku, kde jsou vyznačeny všechny druhy pramenů, které jsou k dané lokalitě k dispozici. Lokalita Tábora se zdála být, co se týká množství dochovaných pramenů, jako jedna z nejbohatších. Více J. HEŘMAN, *Jewish Community*, 1971.

⁵³ Pro tuto práci jsem prošla všechny dostupné evidenční prameny uložené v I. oddělení Národním Archivu, dále fond ŽNO Tábor uložený v Židovském muzeu v Praze a Fond Okresního úřadu v Táboře v SokA Tábor.

⁵⁴ Od tohoto roku bylo sice v Táboře uzavřeno ještě 25 sňatků, avšak pouze 4 páry novomanželů zůstaly žít v Táboře do roku 1894.

bud' muž a nebo žena pocházeli z Tábora, po uzavření sňatku odcházela do velkých měst, která jim nabízela větší životní perspektivy. I tak jsem se však pokusila výsledky pro těchto 75 rodin vyhodnotit. Jsem si vědoma toho, že práce zabývající se demografickým vývojem na základě rekonstrukce rodin vycházejí většinou z většího množství údajů a vždy jsou mimo jiné závislé na kvalitě matričních záznamů.⁵⁵ Tento výzkum táborských rodinných poměrů má však i svou hodnotu i s vědomím zjištění, že ho pro nedostatečné množství demografických údajů, nelze považovat za příliš reprezentativní. Jeho význam tkví především v odhalení místních židovských zvyklostí, které se jinak mohou od místa k místu lišit. Neoptimálnější situace by byla, kdybychom takových sond v rámci jihočeského kraje měli více. Pozoruhodný by byl jistě i výzkum zaměřený na celý tehdejší Tábořský kraj, kde je podle mého mínění možné nalézt rozdíly v životě židů ve městě a na venkově, dané především tím, jaká vrchnost a jakým způsobem k židům přistupovala. Vzhledem k pracnosti takové excerptce, není takový soubor lokalit možné v diplomové práci postihnout.

Všechny vyexcerpované údaje z matrik, jsem přenesla do počítačové databáze, v prostředí Microsoft Access, do třech tabulek pro údaje o narozených, oddaných a zemřelých. Pomocí relací, které tento program nabízí, jsem tabulky propojila. Vznikly tak jednotlivé rodinné listy s kompletními údaji o všech jejích členech. Mou práci značně znesnadňoval fakt nestálosti židovských jmen.⁵⁶ Často totiž matrikář do matriky zapsal každý údaj o jednom člověku a to vždy pod jiným jménem, přitom šlo jednoznačně o jednu a tutéž osobu. Tyto chyby však sám počítač neodhalí, proto jsem každou osobu musela několikrát prověřovat a zpětně v matrikách a

⁵⁵ Při práci s tábořskými matrikami jsem zjistila jejich značnou podregistraci, zřejmě to souvisí s různým výkladem familiantského zákona tzn., že pokud se děti narodily mimo rakouským státem akceptované manželství, pak nemusely být do matriky vůbec zapsány a vrchnostenské a městské úřady tak vykazovaly státu pouze ty údaje, které bylo třeba vykazovat.

⁵⁶ Naopak mne překvapilo, v pozitivním slova smyslu, že ačkoli se v Táboře vyskytovaly, ve sledované mužské linii, jednotliví členové rodin se stejným jménem a příjmením, je poměrně jednoduché je rozlišit. V těchto případech, matrikář mezi jméno a příjmení těchto jedinců, vložil jméno otce, které značilo z jakého rodu muž pocházel. Například Abraham Tobáš Guttman, pocházel z rodu Tobáše Guttmanna apod.

jiných pramenech dohledávat.⁵⁷ Z takto vytvořených rodinných listů jsem vybrala jen ty, které měly kompletní všechny nezbytné údaje pro rekonstrukci (znalost data sňatku, znalost přesného a nebo přibližného data narození manželky, znalost data konce manželství atd). Pro vyhodnocení a výpočty jsem všechna potřebná data přenesla do programu Microsoft Excel, který je pro takovouto činnost vhodnější.

Dále jsem použila tzv.agregativní metodu pro postižení vývoje počtu narozených, oddaných a zemřelých pro celé sledované období 100 let, kde lze použít všechny záznamy vyexcerpované z matrik. Výhodou této metody je především to, že si na jejím základě můžeme velice snadno povšimnout jednotlivých změn, ke kterým v táborské židovské populaci došlo. Na základě těchto změn se pak můžeme hypoteticky vyslovit o tom, co jim předcházelo. Zároveň je možné všechny vyexcerpované údaje použít pro sledování sezónnosti jednotlivých jevů, které tato metoda rovněž nabízí a tak nahlédnout do každodennosti této společnosti. Současně jsem se zajímala i o jednotlivé příběhy lidí, které lze na základě údajů z matrik, ostatních pramenů a literatury přibližně rekonstruovat a tak přiblížit jednotlivé společenské a dobové aspekty, které ovlivňovali jejich život.

⁵⁷ V tomto směru mi velice pomohly Soupisy židů a hlavně Sčítací operáty z let 1880 a 1890 pro město Tábor. Bohužel starší Sčítací operáty z let 1857 a 1869 se pro Tábor-město nedochovaly. SOkA Tábor, Okresní úřad Tábor, Sčítání lidu 1880, inv.č. 4501, 4502 fascikl 87, 88 a Sčítání lidu 1890, inv.č. 4609, fasc.151.

IV. Židé v Táboře v letech 1784-1893

První židovské rodiny se v Táboře začaly usazovat až kolem roku 1618, do té doby židé chodili do města jen na jarmarky a při jiných obchodních příležitostech.⁵⁸ Stejně jako v okolních městech Soběslavi a Týně nad Vltavou, ani zde nebyli vítaným společenským elementem.⁵⁹ Zlom v možnosti jejich usazení v Táboře nastal až po bitvě na Bílé Hoře roku 1621. Tehdy měl Tábor, jako město, které se připojilo ve stavovském boji na protihabsburskou stranu, zaplatit velké válečné reparace (racion). Od 22.listopadu 1621 do prosince 1622 tak měl každý majitel domu v Táboře odvést třetinu jeho odhadní ceny, jako část této reparace. Pokud však neměl potřebnou hotovost, pak mu byly zabaveny veškeré cenné předměty, které byly v jeho domě nalezeny. Za tím účelem tehdejší správce Tábora Maxmilián Bechler z Meningen pozval do Tábora z okolních měst Týna nad Vltavou a Soběslavi židy, kteří se měli ujmout ocenění ukořistěných předmětů, jak o tom vypovídá svědectví Jana Krumlovského k této události: “*To dobře pamatuji, když sousedi Táborští racion skládali, a kteří peněz na hotově neměli, všelijaké svršky, totiž soukeníci sukna, ševci střevíce a tak dále v penězích dávali, a takový svršky, byvše tito dva židé totiž Izák z Tejna a Mojžíš Bechynský ze Soběslavě, od tehdejšího Commandanta města povoláni, takový svršky v těch penězích od sousedů ujímaly. Jest tomu tak, že tito dva židé od tehdejšího Commandanta města a ne s vůlí tehdejšího magistrátu Táborského (neb málo tehdáž regýroval), k šacuňku těch věcí, co sousedi do*

⁵⁸ Židé, kteří se účastnili městských trhů platili zvláštní poplatek zvaný „Standgeld“.

⁵⁹ Z mnoha českých měst byli židé na přání měšťanů vypovídáni a mohli se zde usazovat až v průběhu 19. století. Soběslav nemusela židy trpět, nařízením Petra Voka z roku 1594 a ti se pak většinou usazovali v okolních vesnicích Myslkovicích, Tučapech a Přehořově na šlechtických domíniích. Také Týn nad Vltavou získal privilej židy zde usazené netrpět. Bylo to z důvodu vypuknutí moru roku 1680, za jehož původce byli označeni právě židé. Vltavotýnské židé tak v průběhu let 1681-1682 opustili město a usadili se v Kolodějích nad Lužnicí, kam je přijal baron Jan Brandenstein z Oppurku, zřejmě z důvodu, aby vylepšil svou nevalnou finanční situaci. Srovnej. T.PĚKNÝ, *Historie*, s. 58-59 a Josef BLÜML, *Židovská komunita v Kolodějích nad Lužnicí*, in. Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách, České Budějovice 2002, s. 32.

rancionu skládali, povoláni byli, avšak s dobrým svým užitkem.“ Do Tábora tak přišel Izák Rašovský, se syny Zachariášem a Wolfem a Mojžíš Bechyňský, se syny Izákem a Jakubem.⁶⁰

Již v letech 1630-1640 zde získala vznikající židovská obec díky šlechtické příměli rytíře Vojtěcha Skuhrovského ze Skuhrova, královského rady, místo na hřbitov na zahradě, zvané Pokostovské, za Hradskou branou a dům pro svou modlitebnu a zároveň školu poblíž hradební zdi. První židovským učitel tzv. rebe, byl Löbl Brodt a do Tábora přišel zřejmě někdy kolem roku 1686, kdy tábořský magistrát povolil židům přijmout přespolečného učitele. Roku 1716 jej vystřídal Jáchym Kantor a pak, po roce 1725, Jakub Abraham. Budova školy byla zrekonstruována a svému účelu sloužila až do roku 1885, kdy byla postavena na Parkánech synagoga. Skutečným prvním rabínem v Táboře byl až Guttman Klemperer, který se v Táboře ujal své funkce roku 1843, ve které působil více jak čtyřicet let. Po něm následoval Dr. Nehemiáš Kronberger (1884-1889), potom Dr. Natahan Weislovič (1890-1923).

Podle Berní ruly z roku 1653, židé v Táboře obývali šest městských domů, ve kterých provozovali i své živnosti. Tehdy v Táboře žily rodiny Felixe Brašovského, Löbla Brašovského, Wolfa Brašovského, Zachariáše Brašovského, Adama Bechyňského, Izáka Bechyňského a rodina jeho stejnojmenného syna a rodina Jakuba Bechyňského. Město o židy zde usazené nestálo a snažilo se je odsud několikrát vystřadit. Poprvé se obrátilo na císaře roku 1688, kdy poukazovalo na židovskou lichvu a předkupování surovin, které ohrožovalo obchod křesťanských obchodníků. Podruhé chtělo město využít nařízení translokačního ediktu a vypovědět židy z toho důvodu, že zde nebyli usazeni před rokem 1618 i to se mu však nepodařilo. Nakonec došlo mezi oběma stranami k domluvě. Město bylo ochotné akceptovat židy zde usazené pouze pod podmínkou, že budou platit ochrany poplatek, tzv. Schutzgeld, a zachovávat určité podmínky. Každý rok tak musel každý

⁶⁰ Zde vycházím ze studie Františka Kroupy, *Dějiny židů v Táboře*, otištěné v knize H.Golda. Srovnej. H. GOLD, : *Die Juden und Judengemeinden*, s.621.

dospělý muž v Táboře zaplatit, za ochranu své rodiny, padesát zlatých a to ve dvou splátkách, první na Sv. Jiří a druhou na Sv. Havla. Pokud se chtěl některý ze synů zde oženit a svou ženou zůstat, pak musel k předepsané částce ještě navíc přidat dalších pět zlatých rýnských. Stejnou částku musela zaplatit i vdova, pokud chtěla město opustit. Současně se zde nesměl usadit žádný jiný cizí žid, ani kdyby si zde našel svou manželku a do rodiny se přiženil. Další nařízení se týkala obchodu. Židé zde usazení nesměli otvírat své krámy a prodávat v neděli a v době křesťanských svátků. Nesměli ani nic pokoutně v ulicích a domech kupovat. Pivo, pálenku, maso, sůl a chléb jim rovněž bylo zapovězeno přivážet zvenčí, ale měli tyto potraviny kupovat jen ve městě. Stejně tak měli upřednostnit nákup obecní vlny, kůží, másla a sýrů, než dávat přednost nákupu na venkově. Poslední nařízení se týkala zákazu zaměstnávání křesťanské čeládky v židovských domech a bezpečnostních opatření, v případě ohně a moru. Roku 1685, kdy vypršela ochranná smlouva, se chtěli opět táborští měšťané židů zbavit, v důsledku toho byly vyzváni všichni majitelé tábořských domů, aby své židovské podnájemníky ze svých domů vypověděli. Nakonec opět došlo ke kompromisu a táborští židé uzavřeli novou smlouvu o Schutzgeld.

Hlavní důvod, proč vznikaly mezi židy a křesťany v Táboře spory, byla silná obchodní konkurence židů, na úkor křesťanských obchodníků a řemeslníků. Jeden vůbec z prvních sporů, se týkal židovského košerování a byl vyřešen ve prospěch židů. Táborští provazníci si vůči židům hájili své právo na obchod s hachlovanou přízí, stejně tak punčocháři si hájili své právo na výrobu vlněných punčoch. Soukeníci zase poukazovali na to, že židé vyvážejí dobrou vlnu ze země. Také ševci si stěžovali na fakt židovského obchodního monopolu s kůžemi a nečítka se stávalo, že se stali závislími na židovských dodávkách kůží. Často se pak stávalo, že se městští řemeslníci u židů zadlužili natolik, že jejich spory s židy, kteří své pohledávky po nich vymáhali musel řešit tábořský magistrát. Z toho důvodu, magistrát v Táboře vydal roku 1714 směrnice, které se týkaly právě zadlužování křesťanských obchodníků u židů. Nečítka se totiž stávalo, že židé svou

pohledávku uplatňovali prostřednictvím dlouhodobých podnájmů u svých dlužníků. A to si město pochopitelně nepřálo.⁶¹

Velmi důležitým rokem ve vztahu k židům usazeným v českých zemích se stal rok 1725, který byl stanoven jako tzv. Normaljahr. To znamenalo, že pouze ty rodiny usazené v místě v tomto roce budou normou i pro další léta a jejich počet se tak neměl rozrůstat. V Táboře v tu dobu žilo osm rodin, které se tak staly základem židovských rodin v Táboře. Podle K. Thira byl původ jednotlivých tábořských rodin následující: od Izáka Bechyňského pocházela rodina Freundů, od Löbla Brašovského rodina Goldsteinů, od Mojžíše Bechyňského vymřelá rodina Šrámků a rodina Šternů, Od Felixe Brašovského rodina Eichbergů. Nejrozšířenější rodina Guttmanů, má za prvního svého zástupce Guttmana Lazara, který byl synem „Perla Lazara syna Löbla“. U Mendlů lze sledovat stejné kořeny jako u Guttmanů. Bohužel, seznam židovských rodin se pro město Tábor, pro rok 1725, nedochoval a tak není možné toto ověřit.

Nicméně seznam z roku 1793, který již vychází z rodin a jejich poněmčených jmen, které již můžeme sledovat v matrikách, vypovídá již o osmnácti rodinách, které zde žily. První byla rodina Bernarda Guttmana, který měl se svou ženou Kateřinou osm dětí. Živil se pálením kořalky a obchodem se střížním zbožím. Dále to byla rodina Šalamouna Guttmana, obchodníka s kůžemi a peřím, který byl zároveň bratrem předešlého Bernarda. Stejně tak David Guttman, obchodník se zbožím střížním, byl další bratr Bernarda, který zde měl familiantské místo. Další místo obsadil Tobiáš Guttman, který získal familiantské místo v Táboře až roku 1786. Byla zde i rodina Michala Sterna, v jehož domácnosti žil i jeho svobodný bratr Aron Stern. Pak to byli rodiny bratrů Mendlových – Jakoba, Samuela, Felixe a Bernarda, kteří všichni obchodovali se střížním zbožím. Další byla rodina Marka Eichberga, povozníka a obchodníka. Pak rodiny podomních obchodníků Löbla Goldsteina a Leopolda Goldsteina, jehož rod vymřel, protože neměl žádného syna. Povožnictvím se zabývaly ještě židovské rodiny

⁶¹ Srovnej. Karel THIR, Staré domy a rodiny tábořské I. a II, Tábor 1920.

Marka Fuhrmanna a Davida Hausera. Poslední původní rodinou byla rodina Benjamína Schrámků, který však měl pouze dceru a jeho smrtí se uvolnilo další familiantské číslo v Táboře. Podle soupisu táborských židů v roce 1840, žilo v Táboře 212 osob židovského vyznání (108 mužů a 104 žen), kteří žili celkem v 36 domech. Jejich počet se, i navzdory všem restriktivním opatřením, nadále zvyšoval. Nepodařilo se zlomit ani jejich silný obchodní vliv, který zesílil obzvláště po roce 1841, kdy bylo židům povoleno nabývat panské a městské pozemky. V roce 1844 tak v Táboře bylo oproti čtyřem obchodům křesťanských, 13 obchodů židovských, což opět nelibě nesl, jak magistrát města, tak především jejich křesťanská konkurence.

Revoluční rok 1848, kdy byly židé zrovnoprávněni a nabyly stejných svobod, jako jejich křesťanští sousedé, přinesl mimo to i další útoky proti židům. Ostře bylo útočeno zejména proti zaměstnávání křesťanů při domácích pracích v židovských domácnostech, které se snažil, po zákazech z let 1650, 1724 a 1818, táborský magistrát znovu obnovit roku 1848, avšak neúspěšně. Posledním zákazem, o nabývání domovního majetku v letech 1852, tak padla poslední hráz, která vedla k jejich další emancipaci a k jejich zapojení do proudu dění ve městě, v rámci jejich asimilace s českým prostředím. Do devadesátých let, si zde však židé zachovali svou dvoutřídní židovskou obecnou školu, s vyučovacím jazykem německým, jejíž správu vedl David Bergler. V osmdesátých letech, byla škola, v důsledku poklesu dětí, přeměněna na jednotřídní a vykazovala pro rok 1890 45 žáků (24 chlapců a 21 dívek), pro rok 1892 44 žáků (25 hochů a 19 dívek). Roku 1897 byla škola uzavřena, nikoliv však pro nedostatek dětí, ale přičiněním Čechů-židů, kteří se od svých nežidovských spoluobčanů nechtěli odlišovat ani v rámci základní docházky svých dětí. V rámci náboženského života židovské obce, zde bylo plně činné pohřební bratrstvo Chevra Kadiša a současně zde v osmdesátých letech vznikl dámský spolek Chanuka, který pod vedením paní

Malvíny Vodičkové, manželky továrníka Isidora Vodičky, podporoval chudé a staral se o soudržnost v obci.⁶²

Mezi celospolečensky významné osobnosti, které se zde v období let 1784-1893 narodily patřil český pracovník pro zahraniční věci ve Lvově Ludvík Feigl, který pocházel z rodiny táboorského tabáčníka Hermanna Feigla, původem z Myslkovic. Dále to byl profesor laryngologického oddělení ve Vídni, Dr. Viktor Guttmann (narozen v Táboře 20.května 1879), který po absolvování táboorského gymnázia, odešel studovat medicínu do Prahy a odsud odešel pak na vídeňskou kliniku prof. Frankenbergra, kde se stal, po jeho smrti, její přednostou. Zároveň se stal prvním profesorem židem na fakultě lékařské. A v neposlední řadě, to byl i Maxim Reiner, který se po právnických studiích na Univerzitě Karlově, živil jako advokát a zároveň byl významným činitelem různých česko-židovských spolků.⁶³

⁶² Isidor Vodička byl spolumajitelem táboorské sladovny, kterou koupil 17.února 1880 za částku 41000 zlatých jeho otec, obchodník Emanuel Vodička. Partnerem Isidora Vodičky byl Antonín Rudolf ml.. Sladovna Vodička a Rudolf v Táboře vyráběla plzeňský, vídeňský a mnichovský slad. Srovnej. Oldřich ŠEDA, *Táborská obchodní sladovna a přidružené podniky 1872-1948*, Tábořský archiv 6, 1994.

⁶³ H. GOLD, : *Die Juden und Judengemeinden*, s.628.

V. Sňatečnost

V.1. Vývoj sňatečnosti a sezónní pohyb sňatků

Judaismus je ve svém celku obecně chápán, nikoli pouze jako náboženství, ale i jako způsob života, v němž se prolíná prvek náboženský s prvkem etickým. Každodenní život, v němž je sakrální propojeno s profánním, je tak naplněn příkázáními a povinnostmi (micvot) přesně definovanými biblickým zákonem, Tórou.⁶⁴ Uzavřením sňatku bylo v židovském životě splněno jedné z hlavních micvot, neboť právě manželství a život v rodině bylo velmi ceněno. Židovské náboženské zvyklosti ovlivňovaly tak život každého jedince, stejně jako život celé náboženské obce, který byl řízen náboženským právem. V rámci náboženského práva židovská obec upravovala vztahy mezi členy obce a vztahy k ostatním židům mimo obec. To byla její vnitřní funkce. V době před emancipací měla však i vnější funkci, kdy zastupovala zájmy obce a jejích členů ve vztazích k okolnímu světu. Pro židovské obyvatelstvo tak byla nejnižším článkem státní správy a dohlížela na provedení všech civilních nařízení. Určovala například, velikost a místo židovského osídlení podle předchozích instrukcí, shromažďovala poplatky a také vedla matriky židovského obyvatelstva.

Z židovských matrik pro období let 1784-1893 bylo vyexcerpováno celkem 204 sňatků. Graf 1 ukazuje vývoj počtu sňatků, pro celé sledované období. Pro období let éry familiantů, 1784-1849 (na grafu 1784-1850)⁶⁵, kdy platil familiantský zákon, křivka sňatků periodicky kolísá mezi jednotlivými lety, kdy se uvolnila familiantská čísla a bylo tedy možné uzavřít sňatek a

⁶⁴ Více o náboženských povinnostech T. PĚKNÝ, *Dějiny*, s. 160.

⁶⁵ Obecně je jako mezník pro zrovnoprávnění židů s ostatním obyvatelstvem brán rok 1848. Avšak vzhledem k tomu, že mnoho sňatků, které nemohly být z důvodu restriktivních protizidovských důvodů oficiálně v dané době uzavřeny a byly legalizovány až v roce 1849 nebo počátkem roku 1850, беру pro tuto studii v rámci jejího rozdělení na dva úseky – éra familiantů a éra utváření novodobé společnosti, rok 1851 jako počátek procesu emancipace

mezi lety, kdy tomu tak nebylo. Jediný výkyv, je patrný v letech 1801 až 1803, kdy byl každý rok uskutečněn sňatek. Jako první z této řady získal familiantské místo druhorozený Isák Salomon Guttmann, který byl tkalcem, po zemřelém Moisesi Herzigovi z Kounic. Ten jej obdržel od zemské vlády jako volné familiantské místo, v počtu tábořských míst. Tábořský magistrát se po jeho smrti rozhodl znovu toto místo obsadit, avšak již tábořským židem. O rok později získal po smrti svého otce svatební konsens mladší bratr předešlého, Jakob Salomon Guttmann a rovněž se vdala Františka Guttmanová, za cizího žida Abrahama Kostku. Poslední byl sňatek prvorozeného Zachariáše Mendla, který získal svatební konsens na familiantské místo svého otce, ačkoli jeho otec byl ještě na živu. V tomto období éry familiantů křivka významněji stoupala, až na konci jeho sledování, což bylo dáno zrušením omezujících protižidovským zákonů.⁶⁶ Dvě třetiny z těchto sňatků uzavřených převážně v závěru roku 1849 a počátkem roku 1850, byly sňatky tzv. půdní, tedy soužití partnerských párů, kteří doposud žili v očích rakouského státu v konkubinátu. Šlo tedy spíše o jejich legalizaci a hlavně legalizaci jejich potomků. Nejstarším párem oddaným v tomto roce na základě nabitých svobod, byl Jonáš Goldstein, kterému bylo 47 let a padesátiletá Barbora Eichbergová. Oba pocházeli ze starých tábořských židovských rodin. V době, kdy uzavřeli tento sňatek měli tři nelegitimní děti ve věku 14, 12 a 10 let.

Následující období utváření novodobé společnosti, které zahrnuje období tzv. emancipace židů (40.-60.léta 19.století) díky níž došlo ke změně jejich právního, ekonomického a sociálního postavení, znamenalo pro židy jako doposud izolovanou etnicko-kulturní jednotku, velké změny nejenom v oblasti legislativní a společenské, ale také a to hlavně, v rámci jejich tradičního vnitřního uspořádání. V rovině politické, bylo jejich opojení brzy vystřídáno skepsí nad tím, že se ocitli mezi dvěma národy, německým a českým. Němci na židy pohlíželi jako na své méněcenné partnery a Češi

⁶⁶ 4.4.1849 získali židé svobodu pohybu a usídlení a od 4.5.1849 se mohli svobodně vdávat a ženit.

v nich kvůli jejich poněmčení z dob josefinského absolutismu viděli Němce. Od sedmdesátých let docházelo k jejich sblížení s českým prostředím, které často vedlo k jejich asimilaci. Současně sílily různé antisemitistické tendence, které přivedly část z nich k právě vzniklému sionismu. V rovině hospodářské, díky nabitým svobodám, mohli rozmnožit své podnikatelské aktivity, nabývat nemovitý majetek a zlepšovat své vzdělání. Z většiny chudých židů se tak stala dobře situovaná městská i venkovská střední vrstva.⁶⁷ To vedlo hned k několika migračním vlnám. První vlna následovala po tom, co mohli židé opustit stísněná ghetta a volně se stěhovat a usazovat, tím se radikálně změnila mapa židovského osídlení. Druhá vlna následovala v 60. letech, kdy židé opouštěly chudé venkovské regiony a agrární části země a stěhovali se do velkých měst a rozvíjejících se průmyslových center v rámci monarchie. Současně židé emigrovali i za zcela novými možnostmi do různých evropských států a do USA.⁶⁸

Vlivem výše nastíněných změn došlo k rychlejšímu rozpadu tradičních židovských společenských, kulturních a sociálních vazeb. To opět vybízí k sledování těchto změn v rámci vzniku a uspořádání židovských rodin v Táboře. Z grafického znázornění vyplývá, že nárůst sňatků uzavřených v tábořské synagoze v tomto období je velice plynulý, ke kulminaci dochází na přelomu osmdesátých a devadesátých let. Musíme mít však na paměti, že většina novomanželů zde sňatek pouze uzavřela a poté z Tábora odešla, což znamená, že reprodukčně aktivní část zdejší židovské populace, skutečně odcházela za živobytím jinam.

Díky tomu, že byly židovské obce v rámci svého vnitřního chodu samosprávné a vše se řídilo jejich řádem, který byl velice úzce propojen s náboženskými zvyklostmi, lze při studiu rodinných struktur proniknout i do některých aspektů židovských dějin každodennosti. Lze to učinit především při studiu sezónních jevů, jako bylo uzavírání sňatků a sezónnost počětí. Tyto

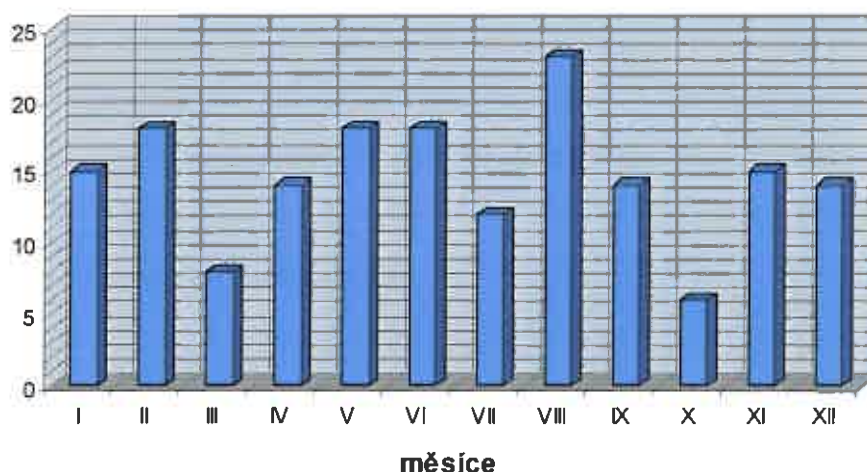
⁶⁷ V literatuře bývá jejich hospodářský vzestup nazýván také ekonomickým zázrakem. Srovnej. T. PĚKNÝ, *Židé*, s.126.

⁶⁸ Eva CIRONISOVÁ, *Vystěhovalectví do Spojených států amerických z Tábořského politického okresu 1849-1914*, s. 365-387.

jevy byly jistě, podobně jako v křesťanském prostředí, ovlivněny liturgickým rokem a tedy i náboženskými předpisy s ním svázanými. Otázkou tedy bylo, zda-li je i toto v židovských matrikách sledovatelné a v kladném případě pak, nakolik byly židovské náboženské předpisy v rámci sledovaného období respektovány.

Následující graf znázorňuje sezónní pohyb sňatečnosti za celé sledované období let 1784-1893. Maximum uzavřených sňatků bylo v srpnu a minima můžeme sledovat v březnu a říjnu. Srovnáme-li tyto údaje s židovským liturgickým rokem, výsledky jsou překvapující. Jak obě minima tak i maximum uzavřených sňatků korespondují s náboženskými povinnostmi liturgického roku.

Sezónní pohyb sňatečnosti 1784-1893. Jednotlivé sňatky

Židovský liturgický rok byl v minulosti velice úzce propojen s cyklem zemědělského roku, většina svátků tak má dvojí význam, jednak je to oslava biblických událostí a stejně tak oslava symbolická, v rámci rituálů souvisejících se zemědělskou činností. Ačkoli se hebrejský kalendář počítá od

jarního měsíce nisanu⁶⁹, začíná na podzim, kdy se mění letopočet, což je jeho zvláštnost. Jednotlivé roky se tak počítají od stvoření světa a k tomu podle židovské tradice došlo prvního dne měsíce tišri.⁷⁰ Měsíc tišri, který připadá v našem kalendáři na období zhruba od poloviny září, do poloviny října, je měsícem hlavních hebrejských svátků tzv. Vysokých svátků, které patří mezi biblické svátky. První je Róš ha-šaná, svátek novoroční, který trvá dva dny a je svátkem vážným. Po něm následuje deset dní pokání, které bývají také označeny za „hrozné dny“, které jsou završeny postním dnem Jóm Kipur (den smíření). V tomto období tedy nebylo vhodné uzavírat sňatky. Stejně tak jako v měsíci nisan (březen-duben), na který připadá sedmidenní oslava Pesachu.⁷¹ Smutečnými dny byly rovněž 17 tamuz (červenec-srpen) a 9 av (srpen), které znamenají dvojí prolomení jeruzalémských hradeb. Po tři týdny tohoto postního období byly zapovězeny svatby, poslech hudby, holení a stříhání vlasů.

Naopak jako nejvhodnější měsíc pro uzavření sňatku se jeví av (srpen). 15. den tohoto měsíce je dnem radosti a v průběhu generací byl stanoven jako den, kdy se mají zakládat nové rodiny.⁷² Oblíbeným měsícem byl rovněž š'vat (leden-únor), který byl oslavován jako začátek jara a zároveň na něj připadá i oslava nejveselejšího židovského svátku Purim, kdy se stejně jako o Chanuce nesmělo postit.⁷³

⁶⁹ Rozložení měsíců v roce je následující: nisan (březen-duben), ijar(květen), tamuz (červenec-srpen), av (srpen), tišri (září-říjen) chešvan (říjen-listopad), kislev (listopad-prosinec), tevet (prosinec-leden), š'vat(leden-únor) a adar (únor březen).

⁷⁰ Tak například židovský rok 5757 začal 13.září 1996 běžného kalendáře.

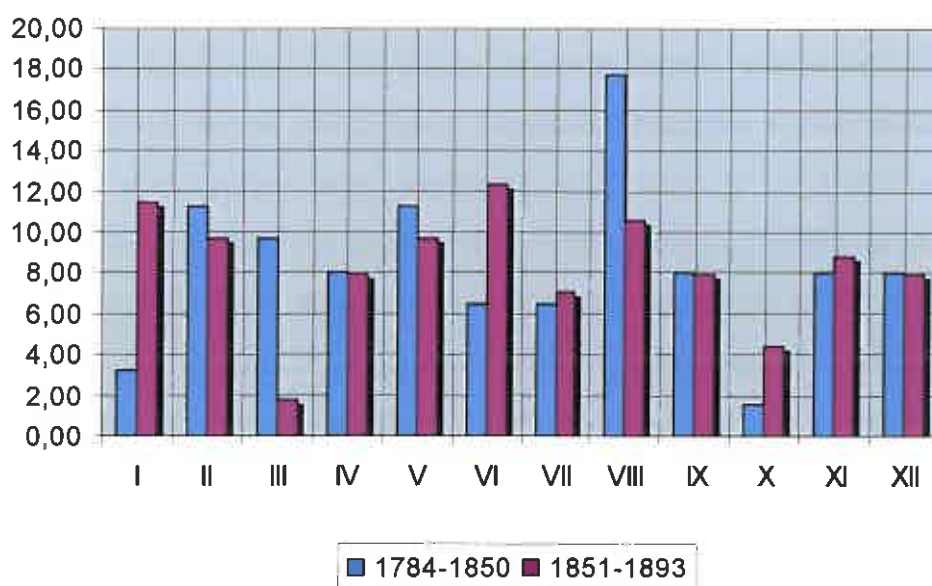
⁷¹ Svátek pesach-svátek překročení je první ze tří tzv. poutních svátků žid. kalendáře. 50 dnů po Pesachu následuje Šavuot-Svátek týdnů (sivan,červen-červenec) a poslední je Sukot-oslava sklizně a zároveň připomínaka putování v poušti (tišri, září-říjen). Sukot patří mezi veselé dny, kdy platil zákaz postit se. Srovnej Kateřina HOLÁ, *Svátky, tradice a zvyky v životě židovského národa*, DP uložena na FF UK, Praha 2004, s. 41-80.

⁷² V tento den se podle tradice Talmudu odeberou všechny dívky v bílých šatech k moři a nebo do vinic a tančí tam celou noc, dokud si nenajdou nějakého muže. Srovnej. Kateřina HOLÁ, *Svátky*, s.76.

⁷³ Oslava Chanuky připadá na hebrejský měsíc kislev (listopad- prosinec). Purim a Chanuka nepatří mezi biblické svátky, ale mezi svátky vzniklé na základě připomenutí významných mezníků v životě židovského národa. Srovnej. Michael STERN, *Svátky v životě židů*, Praha 2000.

Na grafu 3 je znázorněno uzavírání sňatečnosti v éře familiantů a v době utváření novodobé společnosti. Zatímco říjnové minimum zachovávají obě skupiny jako měsíc nejméně vhodný pro uzavírání sňatků, u familiantů pak následuje leden a červen s červencem. V případě ledna lze velmi těžko něco stanovit, z hlediska svátků se v lednu slaví Chanuka, která patří k radostným svátkům. Důvod, proč na leden v tomto období připadlo tak málo sňatků tedy mohl být i jiný. Do období června a července spadá již zmiňované třítydenní postní období, které vrcholí 9. avu, který je hodnocen jako nejsmutnější den vůbec. Zatímco pro nejvhodnější období pro uzavření sňatku se výsledky tolik neliší a v obou skupinách byl jednoznačně nejoblíbenější srpen.

Sezónnost sňatků v éře familiantů a v období vzniku novodobé společnosti.

Ačkoli by bylo nejvhodnější pro zjištění přesného rozložení sňatků v rámci hebrejského liturgického roku zjištěné údaje převést do hebrejského kalendáře, je i přes tuto nepřesnost patrné, že se táborští židé v celém sledovaném období chovali v rámci svých micvot, podle svých náboženských

zvyků a tradic. Lze tedy předpokládat, že ani období platnosti familiantského zákona, kdy sňatečnost byla regulovaná státem, nemělo vliv na sezónnost uzavírání sňatků.

V. 2. Předpoklady uzavírání sňatků v éře familiantů

V době úředního antisemitismu, kdy v Čechách vešel v platnost *numerus clausus* a hlavně familiantský zákon (1726), který zásadně omezil přirozený růst židovské populace, se stalo uzavírání manželství nelehkou záležitostí, obzvláště pro početné židovské rodiny. V rámci ustanovení posledně jmenovaného zákona, se mohl oženit pouze prvorozený syn židovského familianta, avšak pouze za předpokladu, pokud toto své právo využil ještě za života svého otce. Samotnou žádost o sňatek mohl podat teprve po smrti svého děda, popřípadě otce. Tedy až když bylo uvolněné místo v přísně vymezeném počtu rodin. Pokud rodina odváděla na daních 700 až 1000 zlatých, bylo povoleno za zvláštních podmínek oženit se i dalším dvěma synům.⁷⁴ Součástí samotné žádosti (*Ehehimmellaufstellung*), která byla podávána k povolení k zemské vládě, bylo třeba předložit velké množství různých potvrzení a dokumentů. Jednak to byly dokumenty o povolení k ženění otce ženicha a doklad o oddavkách otcových, aby byl doložen manželský původ žadatele. Dále úmrtní listy děda a otce. Vysvědčení o obřízce, jako dokladu o dosaženém věku 24 let, nezbytných pro uzavření sňatku a současně, jako dokladu o prvorozenství žadatele. Poslední

⁷⁴ Za Josefa II. bylo povoleno, avšak pouze *ad personam*, ženit se i mladším neprvorozeným synům. Podmínkou bylo dobrovolné vykonání vojenské služby, nebo pokud po tři roky vykonávali cechovní živnost či obdělávali půdu. Stejně právo bylo uděleno i rabínům, zkoušeným učitelům a doktorům.

konskripční list, odkud bylo patrné, zda-li žadatel splnil svou vojenskou povinnost. K tomu musel žadatel předložit i své německé školní vysvědčení, podepsané učitelem a dozorcem školy, stejně jako vysvědčení o zkoušce z náboženství podepsané rabínem a legalizovaný magistrátem nebo hospodářským úřadem⁷⁵ Podobné dokumenty musela předložit i nevěsta. Součástí žádosti bylo i osvědčení o tom, že snoubenci nejsou pokrevně spříznění, potvrzené rabínem.⁷⁶ Nižší úřady pak měly přezkoumat žadatelovo jmění i jmění nevěsty, které přinese věnem a způsob obživy budoucí rodiny. Snoubenci měli dohromady vykázat alespoň 300 zlatých majetku pro venkov. Pokud byla žena cizinka (tzn. nepocházela z rakouských zemí⁷⁷), pak se mohla do Čech přivdat pouze v případě, pokud s sebou přinesla věnem alespoň 5 000 zlatých. V případě muže - cizince, který se chtěl přiznít, byla tato částka stanovena na 10 000 zlatých, jako základu k podnikání. Pokud snoubenci splnili všechny tyto předpoklady pro uzavření sňatku, mohl jim být vydán svatební konsens. Svatební obřad byl však vykonán teprve tehdy, když snoubenci zaplatili židovskou rodinnou daň, která činila ročně 300 zlatých a poměrnou částku jako daň ze svého majetku to vše na tři roky dopředu.⁷⁸

Předně, jak bylo napsáno výše, předpokladem pro uzavření manželství bylo mimo jiné i výše jmění každé rodiny. Pro počátek sledovaného období tj. rok 1784 se o výši jmění a způsobu obživy tábořských

⁷⁵ Od roku 1810 byla zavedena ještě zkouška z nábožensko mravní knihy Bne-Zion (Synové Sionu). To byla náboženská učebnice napsána z pověření vlády Herzem Hombergem tak, aby posloužila rovněž lepší integraci židů do okolního obyvatelstva. Nejsou v ní odkazy na žádné mesianistické či národní děje židovstva, nýbrž židé jsou jejím prostřednictvím nabádáni, jak se mají k státu chovat. Srovnej. Kurt SCHUBERT, *Dějiny Židů, Historie, náboženství, antisemitismus*, Praha 2003, s. 91.

⁷⁶ Židovské kanonické právo, na rozdíl od křesťanského, povolovalo sňatky v rámci rodiny mezi bratrancem a sestřenicí, stejně jako mezi neteří a strýcem. Zakázán byl však sňatek mezi synovcem a tetou. Muži jako pán domu, který si zasloužil úctu a respekt všech ostatních členů domácnosti, včetně manželky, nepříslušelo, aby byl v nadřazeném postavení vůči své tetě, která stála o jedno pokolení výš. Srovnej. M.BONDY, *O reformě práva manželského v Rakousku se zvláštním zřetelem k právu židovskému*, Česko-židovský kalendář, XXVII, 1907-8.

⁷⁷ Ignát ARNSTEIN, *Slovo o emancipaci a asimilaci židů*, Česko-židovský kalendář XII, 1892-93, s. 111.

⁷⁸ Každý udělený svatební konsens oznámil krajský úřad výběrčímu, který byl výběrem židovské daně pověřen a ten dohlédl na to, aby sňatek nebyl uzavřen do té doby, než bude daň zaplacená. Srovnej. I. ARNSTEIN, *Slovo o emancipaci*, s.112-113.

familiantů můžeme opřít o Soupis židů z roku 1783. Nejmovitější byla jednoznačně rodina Bernarda Guttmanna, který mimo vinopalnictví provozoval ještě živnost spojenou s obchodem s tabákem a obchůzkový obchod. Společně se svým synem Michalem Guttmannem, který byl perníkář a pomáhal svému otci s obchodem tabáku (*Führet den a La Minuta Tabak handl zu handlen seines Vatter Bernard Guttmann*) platili dohromady na daních z majetku 105 zlatých. V porovnání s ostatními táboorskými familyanty, kteří platili od 6 zlatých do 48 zlatých, se s ním snad mohl rovnat pouze Jakob Mendl, který kromě obchodu se střížním zbožím byl ještě tabákovým trafikantem a platil 85 zlatých. Bernard Guttmann měl osm dětí, pět synů a tři dcery. Všichni jeho synové se oženili v Táboře a rovněž i všechny jeho dcery byly provdány.⁷⁹ Jakob Mendl měl pouze čtyři syny Samuela, Lazara, Moiseše Michaela a Leopolda Lábela. Na rozdíl od synů Bernarda Guttmanna, se šťastného rozmnožení svého potomstva, v rámci familyantského čísla svého otce, nedožil kupodivu ani jediný Jakobův syn a to navzdory vhodným okolnostem, které by tomu přály.

Samuel, ačkoli byl nejstarší a tedy měl zaručeno právo na obdržení svatebního konsensu odešel roku 1785 do Uher a přenechal tak toto právo některému ze svých mladších bratrů. Těžko soudit proč tak učinil, nevíme jaké okolnosti ho k tomu vedly. V době jeho narození nebyly vedeny ještě matriky a tak nevíme kolik mu bylo v době jeho odchodu let. Jeho otec Jakob zemřel o třicet dva let později, ve věku 85 let. V době odchodu jeho syna, mu mohlo být mírně přes padesát let. Povolení k sňatku dostal Jakob roku 1860, jeho syn Samuel se mohl tedy narodit, někdy v průběhu šedesátých let a v době odchodu ze země, mu tedy mohlo být již kolem třiceti let, snad i více. Možná proto nechtěl s ženitbou čekat na uprázdňení familyantského čísla⁸⁰ a rozhodl se raději odejít ze země do Uher, kde omezující zákony neplatily.

⁷⁹ Sledování osudů židovských žen, je téměř nemožné. Ve většině případů byly totiž provdány mimo své rodiště a pokud zde neuzavřely sňatek je prakticky nemožné zjistit, kam byly provdány.

⁸⁰ Možnost na získání tohoto čísla v Táboře byly zřejmě v tuto dobu velice malá. Většina táboorských familyantů, měla svého mužského dědice. O rok později dostali povolení k ženění čtyři familyanti po svých otcích.

Svědčí o tom i fakt, že již roku 1793 byl ženat.⁸¹ Druhorozený syn Lazar zemřel roku 1792 ve věku 22 let, tedy po dosažení věkové hranice pro muže potřebné pro uzavření sňatku. Třetirozený Moises Michael tak získal povolení k ženění 13. května 1805. Za ženu si vzal Barboru Mezerovou, neznámo odkud. Slasti manželského života si zřejmě moc mladí novomanželé neužili, protože Moises již 23. ledna 1806 zemřel na sněť. Co se stalo s mladou vdovou nevíme. Je dost pravděpodobné, že se vrátila ke svým rodičům, nebo k někomu ze svého příbuzenstva a čekala na možnost k dalšímu sňatku.⁸² Poslednímu Leopoldovi bylo v této době dvacet let, oženit se tedy ještě nemohl. Rodinné familiantské místo přeci jen zřejmě získal, protože až po jeho smrti roku 1841 bylo opět obsazeno. Tentokrát však familiantské místo přešlo na nového majitele, neboť Leopold neměl mužské potomky.⁸³

Israel Arnstein byl třetirozeným synem Isaka Arnsteina z Votic, jako svou nastávající ženu si vybral Františku Guttmanovou, druhorozenou dceru Barucharda Guttmanna familiaanta a obchodníka z Tábora pocházejícího z vlivné židovské tábořské rodiny Bernarda Guttmanna. Rovněž rodina Arnsteinů byla ve Voticích, jedna z nejvýznamnějších židovských rodin. Obchodovali s železem, střížním zbožím, provozovali koželužnu a vinopalnu. Naděje na uvolnění familiantského místa ve Voticích svitla Izraelovi, ačkoli byl třetirozený, po úmrtí jediného syna – pohrobka Marka Theinera, dvouletého Jakoba, 23. března 1838. Nevíme zda-li byl Isák Arnstein již v této době zasnouben s Františkou a nebo zda-li se nevěsta teprve začala hledat mezi vhodnými partiiemi z blízkého, či dalekého okolí. Stejně tak lze čistě spekulovat o tom, zda-li měla vliv jeho rodina na to, že zrovna jemu bylo uvolněné familiantské místo přislíbeno od votického vrchního úřadu, když jistě na tuto příležitost čekalo více mužů. Nicméně podmínky pro obdržení svatebního konsensu oba snoubenci splnili, jak o tom vypovídá obsah této

⁸¹ *Soupis židovských rodin*, s. 394.

⁸² Podmínky po případném úmrtí jednoho z partnerů do dvou let po sňatku upravovala často svatební smlouva (ketuba). V případě úmrtí manžela a pokud nebyl zplozen potomek získala vdova nazpět celé své věno a podíl z majetku svého manžela.

⁸³ V matrikách jsem nenašla k Leopoldovi Mendlovi, žádný záznam o jeho sňatku, ani potomcích.

žádosti: „*Berounský krajský úřad podává správu zemskému guberniu č.2588 o zakročení votického vrchního úřadu o svolení k sňatku Israela, třetího rozeného syna Isaka Arnsteina a nevěsty Františky Guttmannové z města Tábora propůjčením uvolněného místa po Marku Theinerovi. V Praze dne 13.dubna 1838.*“⁸⁴ Sňatek byl uzavřen v rodišti nevěsty v Táboře dne 5.srpna 1838.

Z výše uvedených příkladů lze tušit, že o mocnosti a vlivu jednotlivých rodin vypovídají i jejich schopnosti získávání jednotlivých familiantských míst.. Vynecháme-li prozatím již zmíněnou rodinu Bernarda Guttmana, která patřila nejenom k movitějším, ale bezesporu i nejváženějším a nejvlivnějším tábořským židovským rodinám, bylo tady roku 1784 ještě dalších sedmnáct rodin. Pokud rodina nevymřela, pak si většina těchto rodin, v průběhu familiantské éry, dokázala nejenom udržet své familiantské místo, ale postupně i získat uvolněná místa po svých sousedech pro většinu svých synů a vnuků. Nejúspěšnější přitom byly rodiny bratrů Guttmannů a Mendlů, kteří dohromady obsadili 21 familiantských míst. Žádná jiná, cizí židovská rodina v průběhu první poloviny 19. století nezískala v Táboře uvolněné familiantské místo, kromě rodiny Wolfganga Sterna, která pocházela z Chudenic z Klatovského kraje.

Nabízí se tak sama otázka rodinných vazeb. Nakolik si své budoucí partery hledali táborští židé ve svém okolí a nebo zdali se raději ohlíželi jinde. Jedno je však jisté, v místě svého rodiště zůstávali žít především muži jako držitelé familiantských míst, pokud ovšem neodešli jinam.

⁸⁴ Citace převzata od Viléma Kleina z jeho studie o životě židů ve Voticích. Vilém KLEIN, *Dějiny židů ve Voticích*, in. H. GOLD, : *Die Juden und Judengemeinden*, s. 713.

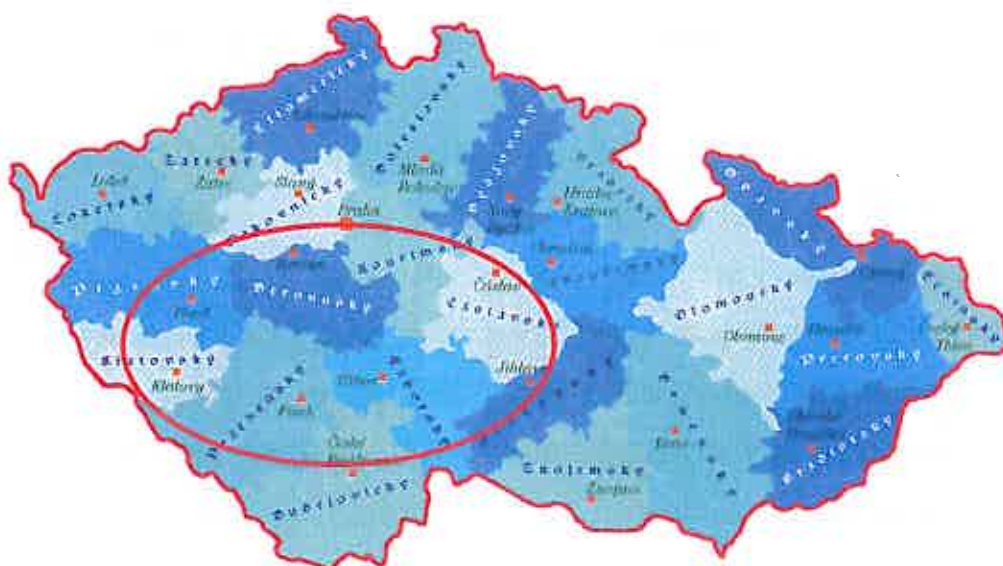
V.3. Snoubenci podle místa původu

V rámci sledování uzavírání sňatků v éře familantů, lze dosavadní místo bydliště určit, i bez rekonstrukce rodin, u většiny snoubenců. Židé, kteří byli vlivem císařských nařízení předurčeni především k obchodování vším možným, byli na rozdíl od ostatního obyvatelstva velice mobilní jednotkou jejichž migrace dalekosáhle přesahovala hranice nejenom města, panství a krajů, ale i země. Jako příklad lze uvést táborského obchodníka Michala Sterna, který během válečných časů dělal zásobovatele z Tábora do Uher (*in den Kriegezeiten als Lieferant von Tabor nach Ungarn*)⁸⁵. Lze tedy předpokládat, že díky svým obchodním stykům navazovali židé mnohé obchodní a jiné kontakty a tedy se jim i rozšiřovaly možnosti při hledání vhodného partnera.

Z celkem 76 sňatků, které byly v této době uzavřeny mezi židovskými snoubenci v Táboře bylo pouze 29% uzavřeno mezi snoubenci, kteří pocházeli oba z Tábora. Místních ženichů, kteří zde uzavřeli sňatek bylo 67% z Tábora a dalších 33% bylo odjinud, ponejvíce však z táborského kraje. Ostatní ženiši pocházeli z přilehlých krajů: Berounského, Jihlavského, Prácheňského, dále pak Klatovského a též z Prahy. Tábořské nevěsty uzavřely ve svém rodišti sňatek v 59% případech, 30% jich však odešlo se svým mužem do jeho bydliště. Cizích nevěst, které se přivdaly do Tábora bylo v tomto období bylo více jak 50%. Sít míst jejich původu je mnohem hustější než u mužů. Nejčastěji pocházely z kraje Kouřimského, pak Tábořského, z Prahy, ale i z kraje Chrudimského, Prácheňského, Jihlavského, Budějovického, Klatovského a Plzeňského. Žádný muž se v této době do Tábora nepřijel, ani zde nebyl uzavřen sňatek cizích snoubenců.

⁸⁵ Toto svědectví o jeho cestách se nám dochovalo jen díky zápisu v matrice, neboť nebyla jistota o tom zda-li se z těchto cest vrátil zpět a nebo zda-li zemřel v Uhrách. NA, HBMA Tábor, Narození, inv.č. 2032.

Rozmístění krajů odkud nejčastěji pocházel jeden ze snoubenců

Pro čtyřicátá léta 19. století se nám nabízí, alespoň přibližné srovnání s moravskými židovskými rodinami v Holešově. Tato lokalita byla však oproti Táboru mnohem lidnatnější, což souviselo s jinou strukturou rozložení židovských náboženských obcí na Moravě.⁸⁶ Zde bylo v této době uzavřeno 50% manželství, kdy oba snoubenci pocházeli z města. V ostatních případech bylo 42% ženichů z Holešova, kteří pojali za manželku cizí ženu. Jen v 6,5 % se ženich do Holešova přiženil.⁸⁷ Uděláme-li podobnou sondu pro město Tábor, kde však máme podstatně méně sňatků, pak podíl tábořských mužů na celkovém počtu sňatků pro tuto dobu činil 60%. Z 30% pocházeli oba snoubenci z Tábora a z 50% pojali tábořští židé za manželku cizí ženu. Žádný cizí žid se do Tábora nepřijel. Vzájemné srovnání obou lokalit vypovídá o tom, že jak v Táboře, tak i v Holešově zůstávala v místě svého rodiště většina

⁸⁶ V Čechách v důsledku vyhánění židů ze země a nucených migrací byly mnoho drobných židovské obcí rozptýleny v městečkách a především na venkově (kolem 100 sídel) v čele s centrální pražskou židovskou obcí. Na Moravě byl počet židovských obcí podstatně menší, zato jejich vliv a početnost byla mnohem větší. Převaha židovských rodin sídlila ve střediscích městského typu (pouze několik desítek) a venkov byl téměř neosídlen.

⁸⁷ Srovnej. Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Židé na Moravě v novověku jako specifická kulturní, sociální a reprodukční minorita*, Slezský sborník 2, 2002, s. 120.

židovských mužů, což bylo dáno držbou familiantských míst. V případě Holešova však bylo možné, aby se sem přiženil cizí muž. To znamená, že familiantské místo, bylo díky sňatku s některou z holešovských židovských žen, převedeno z jejího otce, na jejího muže. Otázkou, kterou se daná studie nezabývá, je kdy a za jakých podmínek došlo k takovému předání familiantského místa. Je dost možné, že to souviselo s držbou určité živnosti, která byla finančně velice výhodná, takže na ní mohla participovat i zdejší šlechtická vrchnost a bylo tedy v jejím zájmu, aby současně s úmrtím familianta, který tuto živnost měl, nepřišla zároveň i o zdroj příjmu. Naproti tomu v Táboře nebyl zaznamenán žádný sňatek, jehož prostřednictvím by bylo familiantské předáno v „ženské linii“. Případ, kdy by se taková situace v Táboře nabízela, je familiantské místo Benjamin Schrámk, který měl pouze dceru Rosaliu. Ta se však vdala za Abrahama Guttmanna poté, když on, coby fabrikant, získal povolení k sňatku, zcela nezávisle na jakémkoli uvolněném familiantském místě v Táboře. Familiantské místo po jejím otci, tak bylo obsazeno jiným příslušníkem široce rozvětvené rodiny Guttmannů. Další rozdíl v daných lokalitách je hlavně ten, že si Táborští muži vybírali své budoucí ženy více mimo své rodné město. To bychom mohli odůvodnit rozdílnou strukturou židovského osídlení Čech a Moravy. V Holešově, kde na přelomu 18. a 19. století drželo familiantské místo 265 rodin, bylo zřejmě jednodušší najít budoucí partnerku ve srovnání s Tábořem, kde žilo ve stejném období pouze 22 familiantů. Pokud vezmeme ještě v potaz počet holešovských familiantů a počet familiantů v celém tehdejší Táborském kraji, kde jich bylo celkem kolem 499, vypovídají tato čísla sama o sobě nejenom o rozdílnosti povahy osídlení obou lokalit, ale také o odlišných podmínkách vzájemného vztahu mezi zdejší úřední správou a zdejšími židy, která si židy ve městě buď přála a nebo nepřála (šlechta v Holešově / městský magistrát v Táboře), které mohly vést k naprosto odlišným možnostem při uzavírání sňatků.

Je možné, že zde mohly být i další okolnosti, které jistě hrály roly při uzavírání sňatků, jako bylo například věno, které nevěsta přinesla s sebou

jako kapitál do společného života. Stejně tak zde vystupuje do popředí otázka obchodních kontaktů, které se pomocí sňatkových aliancí, mezi jednotlivými rodinami, mohly také rozvíjet. Bohužel, k výše nastíněným okolnostem uzavírání sňatků nemáme prameny, typu svatebních smluv a nebo závětí, která by nám pomohly určit a rozhodnout nakolik ženino věno, obchodní kontakty, sociální a profesní zastoupení rodin a nebo i jiné předpoklady, v té které lokalitě, převládaly a vedly k uzavírání sňatků v období familiantů.

V případě tábořských sňatků lze vyslovit domněnku, že zde zřejmě převládalo uzavírání sňatků v rámci stejných sociálních a profesních skupin, které ve svém výsledku, vedlo k rozšiřování obchodních kontaktů, které významně napomáhaly nejenom k zesílení přátelských vazeb v rámci rodin a obchodů, ale jejich prostřednictvím, i k posílení vlastního statutu židovských rodin v Táboře. Nasvědčuje tomu i fakt, že židé v Táboře, vždy v zápolení s městským magistrátem, využili svých vazeb na vlivné osobnosti z řad šlechty a vysokých státních úředníků k tomu, aby zde mohli zůstat a magistrát proti tomu nikdy nic nezmohl.

V období let 1851 až 1893 bylo v Táboře uzavřeno mezi místními židovskými snoubenci 126 sňatků. Z toho bylo pouze 21, 4% případů, kdy oba snoubenci pocházeli z Tábora. Ve větší míře uzavíraly tábořské ženy sňatek ve svém bydlišti (74,6%). Muži tak učinili pouze v necelých 40%. Změna společenských poměrů přinesla židům, mimo jiné, i nové možnosti v prohlubování a rozšiřování spektra jejich ekonomických aktivit a profesí. Většina židů stále častěji studovala na vysokých školách, buď aby se vymanila z tradičního židovského povolání obchodníka a nebo, aby svou pozici v rámci obchodů posílila. Velmi často volili židé povolání advokátů, lékařů a nebo finančníků a po absolvování těchto studií odcházeli do státních služeb a nebo se podíleli na vedení různých průmyslových podniků, což bylo dříve nemožné.

Táborský kraj byl v druhé polovině 19. století stále ještě oblast, kde převažovala zemědělská výroba. Průmysl se zde rozvíjel velice pomalu a ve svých počátcích se soustřeďoval spíše na menší potravinářské provozy,

které představovaly, vedle pivovaru, hlavně mlýny na řece Lužnici, které po roce 1864 přecházely ke strojnímu mletí. Industrializaci a její rozvoj podpořilo a urychlilo až vybudování železniční tratě z Prahy do Vídně přes Tábor. Do té doby, bylo nejrozvinutějším řemeslnickým odvětvím města, až do šedesátých let 19. století, soukenická malovýroba, která vlivem továrního průmyslu v osmdesátých letech v podstatě zanikla. Židé zde žijící, mimo drobného obchodního podnikání, které tvořilo většinu jejich podnikatelských aktivit, často iniciovali vznik a nebo rozvoj menších průmyslových podniků. V Táboře tak založila a provozovala židovská rodina Fischlů koželužskou továrnu, která nejvíce prosperovala v letech 1886 a 1890 a zaměstnávala ve svých dvou provozovnách kolem sedmdesáti pěti dělníků. Stejně tak tábořská sladovna, byla od roku 1880 v rukou židovského obchodníka Emanuela Wodičky.⁸⁸ Ve svém výsledku byl však Tábor, ve srovnání s jinými oblastmi českých zemí, pro svůj příliš pomalý průmyslový rozvoj, pro židy zde žijící neatraktivní.

Změny v oblasti ekonomické, v rámci nabytých svobod, se týkaly především mužů. Muž jako budoucí hlava rodiny a její živitel, byl posílán na studia a ženě byla předurčena především role matky a hospodyně, na kterou se, po ukončení základního studia, připravovala v domácnosti u svých rodičů. Obzvláště židovské rodiny byly, oproti svým křesťanským sousedům, v tomto ohledu velice konzervativní.⁸⁹ Bylo to dáno především silným postavením ženy v tradiční židovské rodině. Zatímco muži se prostřednictvím svých cest za vzděláním a obchodními aktivitami vymanili z pout domova a často našli způsob své obživy ve větších městech, většina dívek čekala doma na to, až jim bude vybrán vhodný ženich. A ten jim byl často vybrán právě prostřednictvím kontaktů jejich mužských příbuzných, či zprostředkovatele sňatků (šadchen), který pak dohodl i první setkání mezi dívkou a mláďencem tzv. bekuk za přítomnosti rodičů či starších bratrů, popřípadě i podmínky

⁸⁸ Vladimír VANČATA, *Počátky průmyslu na území okresu Tábor do roku 1914*, Táborský archiv 1, 1987.

⁸⁹ Alena Wágnerová toto velice pěkně dokumentuje na dcerách rodin Löwyových a Kafkových. Srovnej. Alena WÁGNEROVÁ, *V ohnisku nepokoje. Hermann Kafka a jeho rodina*, Praha 2003, s. 75-78.

uzavření sňatku a výši věna.⁹⁰ Také v Táboře byla ekonomická aktivita židovských žen velice nízká a pokud se o své živobytí staraly sami, volily tyto ženy opět spíš oblast služeb, než dělnické profese, kterých zde začalo postupně ke konci 19. století přibývat. Poměrně zajímavý fakt, který podporuje výše řečenou tezi, je ten, že ačkoli nejdůležitějším průmyslovým podnikem v Táboře byla tabáková továrna, která v letech 1883 nadále rozšiřována výrobu a zaměstnávala okolo tří set dělnic, žádná z těchto dělnic nepocházela z žen tábořských židů. V důsledku výše uvedených změn Táborští novomanželé nejčastěji odcházeli do Prahy a Vídně, ale i do Českých Budějovic a jeden pár odešel do Berlína.

V. 4. Snoubenci podle rodinného stavu a věku

Při posuzování tábořských židovských snoubenců podle rodinného stavu vycházím pouze z rekonstrukce rodin, neboť studium rodinného stavu je důležitým předpokladem výpočtu plodnosti, ačkoli se výsledky rekonstrukce nijak významně neliší od souhrnu všech vyexcerpovaných údajů.⁹¹

Počet sňatků, kdy oba snoubenci vstoupili do manželství jako svobodní, se pohybuje téměř kolem 82%. Podíl svobodných mužů mezi ženichy tvořil 89,6% a podíl svobodných dívek mezi nevěstami 92,2%. Pokud se v Táboře oženil ovdovělý židovský muž, pak si vždy bral svobodnou dívku. Pokud uzavírala další sňatek ovdovělá žena, pak si brala rovněž svobodného muže. V tábořské židovské komunitě tedy nebyl v daném sledovaném období nikdy zaznamenán žádný sňatek, kdy by se brali ovdovělý

⁹⁰ Uzavírání sňatků prostřednictvím zprostředkovatele bylo v lepších židovských rodinách aktuální ještě na počátku 20. století. Srovnej. A. WÁGNEROVÁ, *V ohnisku*, s. 135-138.

⁹¹ Při sledování všech vyexcerpovaných sňatků se nejvíce vyskytovaly sňatky dvou svobodných snoubenců. Pak vdovce a svobodné ženy. Nezaznamenala jsem ani jeden sňatek mezi vdovci.

muž a ovdovělá žena. V případě ovdovělých mužů důvodem uzavření nového sňatku bylo zřejmě ve většině případů nalézt ženu na výchovu dětí a zároveň hospodyně, která by vedla domácnost. U ovdovělých žen stejně jako jejich věk zřejmě rozhodovala i výše věna, zda-li se dotyčná stane vhodnou partií pro některého, buď i méně majetného muže.⁹²

Při vstupu do manželství je sňatkový věk důležitým faktorem, protože ovlivňuje dobu prožitou v reprodukčním věku v manželství a tím také celkovou plodnost. V éře familiantů byl úředně stanoven věk pro muže na 24 let a u ženy na 18 let. Nezřídka kdy se stávalo, že tato hranice obzvláště u žen nebyla dodržena a dívky se vdávaly i mladší. V Táboře byl takový sňatek zaznamenán roku 1789, kdy se provdala teprve šestnáctiletá Maria Sternová za Jonathana Guttmanna. Výlučnost tohoto sňatku mohla vyplývat z ženichova postavení majitele soukenického provozu na jehož základě získal i svatební povolení.⁹³

Svobodní muži se v celém sledovaném období z 46,9% ženili mezi 25-29 rokem a pak z 27% ve věkové hranici 30-34 let. S přibývajícím věkem, pak sňatků ubývá. Příliš malý vzorek rekonstruovaných rodin mi neumožnil, v rámci sledování změn při uzavírání sňatků, v období familiantů a následujícího období, udělat tuto sondu pro každé období zvlášť. Pro přibližnou představu jsem proto udělala srovnání všech vyexcerpovaných sňatků tábořských snoubenců. Z těchto výsledků vyplývá, že v obou obdobích převažuje při uzavírání sňatků věková skupina 25-29let, pak skupina 30-34 let, avšak v éře familiantů ji ještě následuje věková skupina 20-24 let, zatímco v období utváření novodobé společnosti je to skupina 35-39 let. V období familiantů se ještě poměrně často vyskytují sňatky, uzavřené po dosažení 40. roku věku muže, v následujícím období je to již podstatně méně. Nelze tedy říct, že by restriktivní zákony v období familiantů příliš působili na věk u

⁹² Ovdovělý muž se mohl znovu oženit již po sedmi dnech po úmrtí své partnerky, avšak žena nesměla nový sňatek uzavřít až po dobu tří měsíců po úmrtí mužově. Srovnej. Alfred MEISSNER, *Postavení ženy u židů*, Česko-židovský kalendář XVI, 1896-7.

⁹³ Nízký věk při vstupu do manželství u židovských žen byl zaznamenán i v moravských Ivančicích, Podivíně a Bučovicích, kde provedla sondu Ludmila Nesládková. Srovnej. L.NESLÁDKOVÁ, *Židé na Moravě*, s. 119.

mužů při uzavírání sňatků. Věkovou skupina nad 40. let tvoří totiž u familiantů skupina legalizovaných sňatků, které by za normálních okolností byly uzavřeny mnohem dříve. Stejně tak vyšší procentní zastoupení věkové skupiny mužů 35-39 let v době utváření novodobé společnosti, je dána ekonomickými zřeteli a tedy i posunutou věkovou hranicí při uzavírání sňatků.

U svobodných žen z rekonstruovaných rodin je nečastější věk za celé sledované období při vstupu do manželství 20-24 let (60%). Pak následuje věková skupina do dvaceti let (16,3%) a věková skupina 25-29 let (14,6%). Pokud stejně jako v případě mužů porovnáme jednotlivá období na základě všech uzavřených sňatků, kdy jeden ze snoubenců pocházel z Tábora, výsledky jsou v obou obdobích na rozdíl od mužů mnohem rozdílnější. V době platnosti familiantského zákona byl nejčastější věk žen při vstupu do manželství mezi 20-24 rokem (59,5%), pak následovala skupina 25-29 let (11,9%) a skupina 30-34 let (9,5%). V následujícím období bylo nejvíce sňatků rovněž zastoupeno ve věkové skupině 20-24 let (53,3%), druhou nejpočetnější skupinu pak tvořili sňatky uzavřené mezi 25-29 rokem (25,8%) a třetí sňatky uzavřené do 20. roku ženy (10%). Z předchozího je tedy patrné, že v období, kdy platil familiantský zákon a zákonem stanovená věková hranice vstupu do manželství vstupovaly ženy do manželských svazků mnohem později, než-li by to tak činily za normálních podmínek. Nízký věk při vstupu do manželství v době utváření novodobé společnosti je opět dán jejich tradičním postavením v rodině, které se za celé sledované období nezměnilo.

V. 4. Levirátní manželství a rozvod

Levirátní, neboli švagrovské manželství, se vyvinulo u starověkých národů jako součást kultu předků, kdy se každému manželovi dávalo za

povinnost zplodit potomka, pokud zemřel aniž by toho dosáhl, přecházela tato povinnost na jeho bratry z nichž jeden byl povinnen uzavřít sňatek s vdovou, tzv. levirátní manželství (jibum). S postupnými historickými a náboženskoprávními změnami se změnilo i chápání levirátního manželství pouze do roviny symbolické, aby však bylo učiněno zadost morálním povinností a švagr tak neztratil úctu ve svém okolí musel se vyvázat ze své povinnosti pomocí obřadu zvaného Chalice. Původní obřad spočíval v tom, že nejstarší bratr zemřelého, který nechtěl z různých důvodů pojmout svou ovdovělou švagrovou za svou ženu se dostavil před židovský soud a tam vdova před něj předstoupila, naplila mu do tváře a vyzula mu střevíc se slovy: „Tak se děje muži, který nechce svému bratrovi zbudovat dům, ten se bude v Izraeli nazývat dům vyzutého.“ Pokud však bratr zemřelého nebyl v té době plnoletý a nebo pokud byl hluchoněmý, popřípadě vyskytli-li se ještě jiné překážky, aby ovdovělou ženu odmítl, nemohla se dotyčná vdát. Forma obřadu vycházela ze starodávné zvyklosti, kdy se každé jednání stvrzovalo tak, že si jeden vyzul střevíc a dal jej tomu druhému. Později se Chalice, užívalo pouze k tomu, aby byly obě zúčastněné strany ochráněny před vzájemnou chamtivostí, tedy k úpravě majetkoprávních vztahů.

Pro Tábor se bohužel nedochoval žádný takový doklad, který by poukazoval na používání již jen symbolického obřadu Chalice v temnějších rodinách. O tom, že byl však v období familiantů ještě živým odkazem minulosti vypovídá německy psaná listina o „Schuchausziehungs-Instrument“, pocházející z roku 1833 z moravských Ivančic (viz. obr.11, Obr. příloha). Kde jsou popsány podmínky vypořádání mezi oběma stranami.⁹⁴

Podobně židovské rabínské právo umožňovalo židovským manželům, v případě různých neshod, manželskou rozlukou. Nejvyšším ženíným hříchem bylo cizoložství, na jehož základě měl židovský muž povinnost nechat své manželství s takovou ženou rozvést. Jiným ženíným prohřeškem vedoucími k rozvodu, mohlo být i nedodržování rituálních

⁹⁴ Dušan RIEGL, *Ze života moravských Židů na počátku 19. století*, in: *Židé a Morava*, Kroměříž 2002.

předpisů. Stejně tak o rozvod mohla požádat i žena, pokud ji její muž týral a nebo se o ni v dostatečné míře nestaral. Podobně jako obřad Chalice, měl i obřad židovské rozluky manželství své přesné předpisy, kdy a za jakých okolností mohlo být manželství rozvedeno. Pocházel rovněž ze starozákonních dob a spočíval v tom, že muž své ženě se svolením rabínského soudu odevzdal propouštěcí list, ve kterém je psáno: „ *Tys byla do dneška mou ženou, nyní ale jsi svobodnou a propuštěna a máš na vůli, abys jiného za muže pojala dle volby své.* “ V tábořské židovské společnosti nemáme žádný přímý důkaz, který by pravil o tom, zda-li zde bylo některé manželství rozloučené. Ani v matrice se nevyskytl žádný zápis o tom, zda-li by jeden z partnerů pocházel z rozloučeného svazku. Otázkou je nakolik toto bylo důležité do matriky zapisovat. Nepřímo však můžeme usuzovat na rozluku manželství Judity Guttmann a Natahana Buchlowitz. Judita se totiž po devítiletém manželství nechala pokřtít, avšak Nathan zůstal židem. V období druhé poloviny 19. století se v Táboře vyskytl pouze jeden případ manželského rozloučení a to u Kateřiny Schwarz, dcery Eleonory Fischlové pocházející ze Stádlce, majitelky vývařovny pokrmů v Táboře. Kateřina do Tábora přišla ve věku 38 let z Choustniku, společně se svými dvěma dětmi, dvouletým Lvem a jednoroční Růženou a žila ve společné domácnosti se svou ovdovělou matkou a svobodným studujícím bratrem Sigmundem. S domácností jim pomáhaly dvě křesťanské služky Líchová Barbora z Malšic a Janáčková Antonie z Višetic, obě ve věku dvacetitří let.⁹⁵

⁹⁵ SOkA Tábor, OÚ Tábor, Sčítání lidu 1890, inv.č.4609, fasc. 151.

VI. Plodnost a porodnost

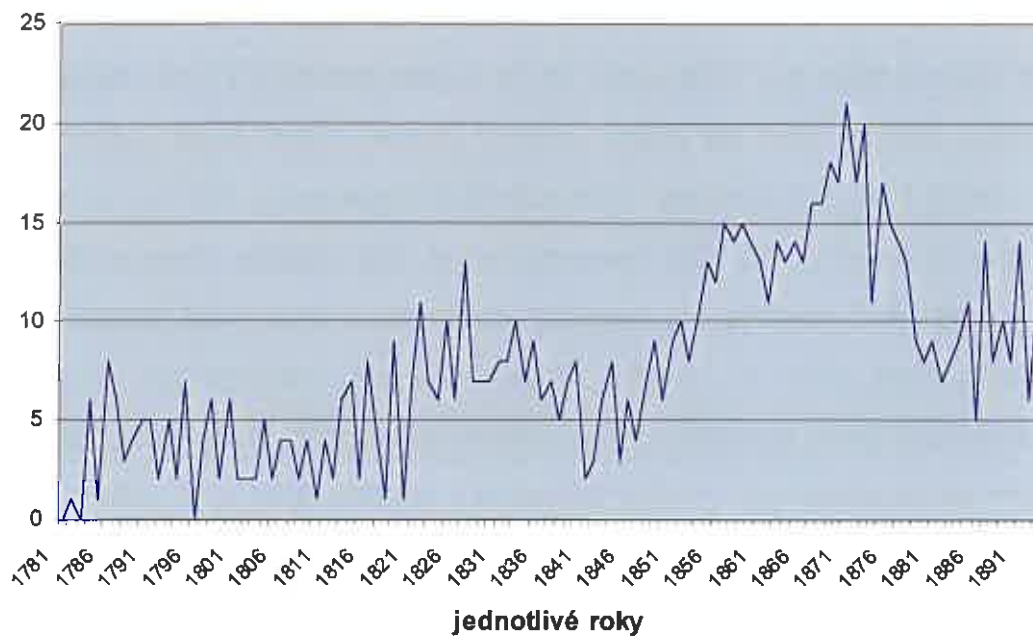
VI. 1. Vývoj počtu narozených

Studium fertility je obecně chápán jako jeden z důležitých problémů historickodemografického bádání. V předstatistickém období, kdy většinou neznáme přesný počet obyvatelstva, lze plodnost a porodnost sledovat pouze na základě metody rekonstrukce rodin. V případě židovských rodin, v období platnosti familiantského zákona, toto platí snad dvojnásob. Ve většině případů, je počet židů v určité lokalitě vyjádřen pouze v počtu rodin, nikoliv tedy v počtu jedinců. Nemůžeme si tedy tak učinit představu o tom, jak byla komunita lidnatá, ani o velikosti rodin.⁹⁶ Stejně jako v křesťanském prostředí, sledujeme manželskou plodnost. Studium nelegitimních porodů je takřka nemožné pro jejich nedostatečnou registraci a také nevelký počet.

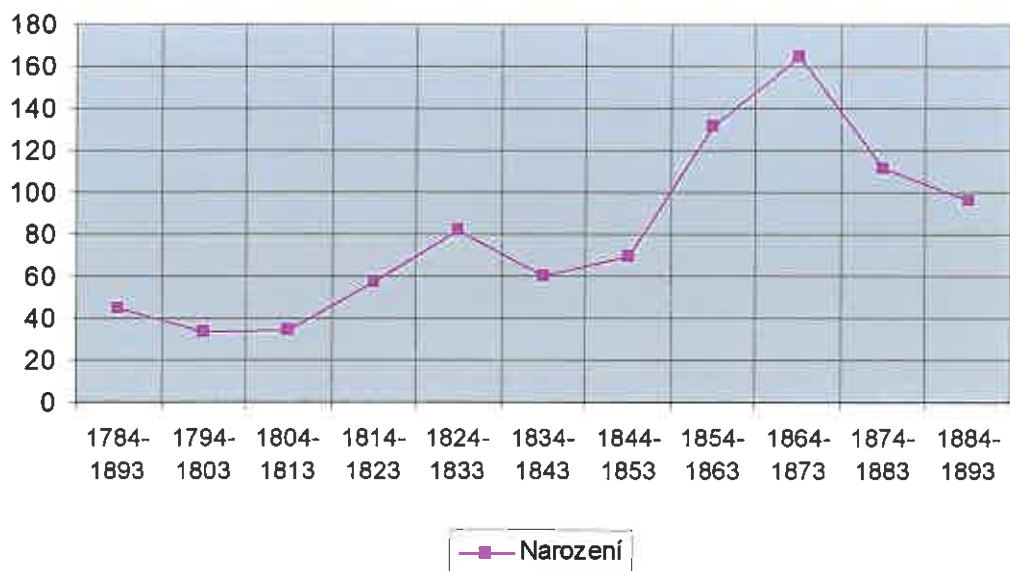
Vývoj počtu narozených v táborských židovských rodinách v jednotlivých letech i desetiletých cyklech zachycují následující grafy .

⁹⁶ Za tímto účelem jsem prostudovala tyto topografické lexikony. Jaroslav SCHALER, *Topographie der Königreich Böhmen, Taborer Kreis*, Prag und Wien 1790, s. 5; Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen Statistisch-topographisch Dargestellt, Taborer Kreis*, Praha 1842, s.1-17; *Orst-repertorium des Königreiches Böhmen von der Böhmischen k.k. Statthaltere*, Prag 1872, s. 465; Johann TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis, Dechantei Tábor*, Budweis 1862.

Vývoj počtu narozených 1784-1893

Narození 1784-1893. Desetileté cykly.

Křivka narození od počátku sledování klesla hned několikrát. Nejprve to bylo v závěru devadesátých let 18. století s přesahem do prvního desetiletí

následujícího století. Lze předpokládat, že je to důsledek válečných událostí, kdy v Čechách pobývala pruská vojska a současně zemi sužovala neúroda. Což se i mimo jiné odrazilo na plodnosti žen.⁹⁷ V následujících letech křivka s drobnými výkyvy postupně stoupá, až do roku 1827, kdy opět dochází po dobu čtrnácti let k úbytku porodů. Nevím, zda-li lze tento úbytek v době familiantů vysvětlit přirozeným stárnutím jedné generace židovské populace v Táboře v tomto období, kdy jedna generace byla již za zenitem svých reprodukčních schopností a následující generace pro platnost familiantského zákona, až na výjimky, nemohla uzavřít sňatek. A nebo podregistrací nemanželských dětí.⁹⁸ Významný mezník pak představuje závěr čtyřicátých let 19. století, kdy se porodnost s drobnými výkyvy zvyšovala až do roku 1871, kdy dosáhla svého vrcholu. Tento nárůst lze jednoznačně spojit se zrušením familiantského zákona a současně s první migrační vlnou, kdy se židé z venkova stěhovali do měst.⁹⁹ V matrikách se postupně vyskytují zcela nové rodiny, které se tu usadily na různě dlouhou dobu. Většina těchto rodin měla v době svého příchodu do Tábora již jedno i více dětí. Později v tábořských židovských rodinách porodů již jen ubývalo. To lze odůvodnit odchodem většiny mladých snoubenců do větších měst, z důvodů popsanych v předešlé kapitole.¹⁰⁰

⁹⁷ Stejný pokles porodů byl zaznamenán v židovských rodinách i na jižní Moravě. Srovnej. L.NESLÁDKOVÁ, *Židé na Moravě*, 114.

⁹⁸ Na Moravě byl v tomto období mírný nárůst porodů. Lze se však domnívat, že je pokles způsoben podregistrací narozených dětí mimo manželský svazek. Srovnej. L.NESLÁDKOVÁ, *Židé na Moravě*, s.114.

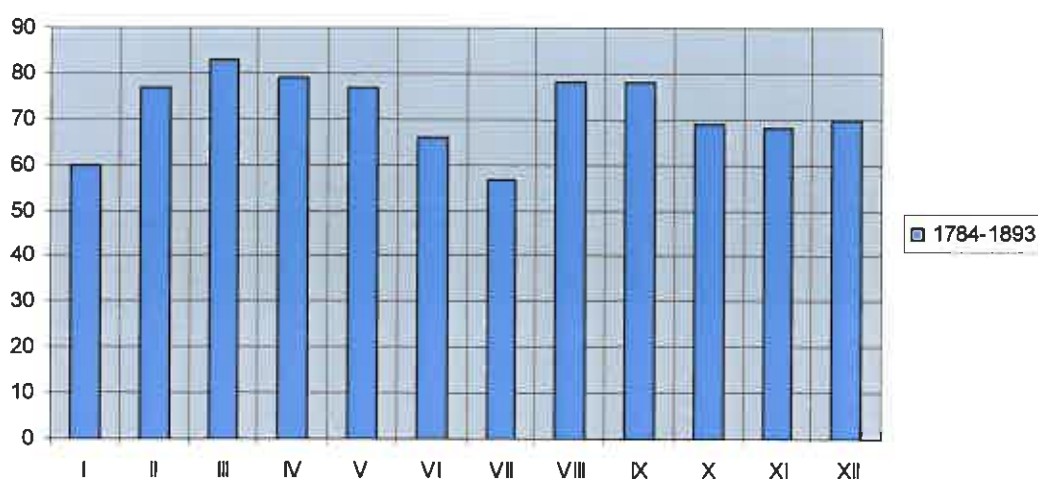
⁹⁹ Jak již bylo uvedeno v pojednání o rozdělení familiantských míst v Táboře, v době familiantů se do Tábora nepřistěhoval žádný nový žid. Zvýšenou migraci lze sledovat až v padesátých letech, kdy do Tábora směřovali židé především z blízkých vesnic i vzdálenějších míst. Nejčastěji však z Táborského kraje.

¹⁰⁰ Toto lze doložit na základě údajů sčítacích operátů, které se pro Tábor-město dochovaly pro roky 1880 a 1890. Zatímco v roce 1880 žilo v Táboře 495 osob židovského vyznání o deset let později to bylo již 446 a o dvacet let později 425. Srovnej. Jiří KOŘÁLKA, *Sociální struktura židovského obyvatelstva v Táboře roku 1900*, Tábořský archiv 8, 1998, s. 108.

VI. 2. Sezónnost narození a počtů

Stejně jako v případě sezónnosti sňatků, jsou i pro sezónnost narozených a sezónnost počtů použity všechny vyexcerpované údaje. V táborských židovských rodinách se, za celé sledované období, narodilo 899 dětí. V době platnosti familiantského zákona to bylo 324 dětí a v následujícím období 537 dětí. Z toho bylo 499 chlapců a 459 dívek. Index maskulinity tak činí 108,7. Vypovídá tedy i mírné podregistraci dívek a tím pádem i o chybách v matriční evidenci, která byla v období familiantů často způsobena záměrně. Dívky ani později nebyly dodatečně zapisovány, na rozdíl od chlapců, do matrik. Je možné z toho usuzovat, že vzhledem k tomu, že nemohly dědit familiantská místa, stal se jejich zápis, v určité míře, nepodstatným.

Sezónnost narození 1784-1893

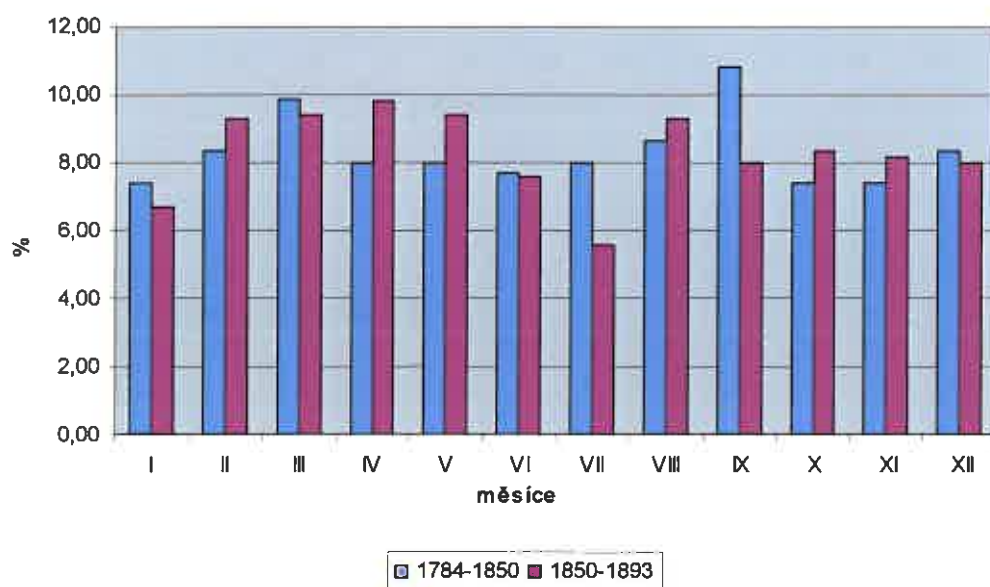

Změny počtu narozených, v závislosti na měsících, nejsou tak patrné jako u sňatků. Bylo to dáno tím, že frekvence porodů nebyla v této době nijak usměrňována lidskou činností. I přesto si lze na grafu zaznamenávajícím

sezónnost narození, za celé sledované období let 1784-1893, povšimnout dvou vln v počtech narozených. První vlna zahrnuje měsíce únor, březen, duben, přičemž maxim narozených připadá na březen. Druhá vlna zahrnuje stejnou měrou počet narozených v letních měsících srpnu a září. Nejméně narozených připadá na červenec. Srovnáme-li obě poloviny roku, narodilo se nepatrně více dětí v první polovině roku (51%).

Porovnáme-li opět jednotlivé hodnoty pro období familantů a následující období, výsledky nejsou příliš odlišné. V době platnosti restriktivních zákonů je rozložení narozených velice rovnoměrné. Jediné výkyvy směrem vzhůru představují září a pak březen. V období let 1851-1893 lze sledovat vzestupující vlnu narození v jarních měsících, tentokrát však bylo nejvíce narozených v dubnu. V druhé polovině roku pak v srpnu. Nejméně dětí se narodilo v červenci.

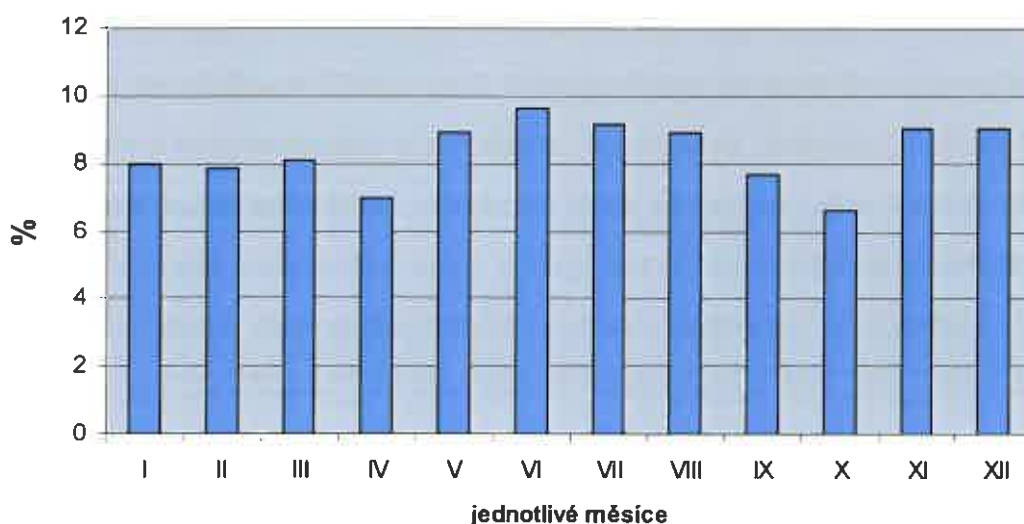
**Sezónnost narozených v éře familantů a v období
utváření novodobé společnosti**

Převedeme-li narození na počty, tak jak to vidíme na následujícím grafu a uděláme-li podobnou analýzu sezónnosti počtů, v rámci židovského liturgického roku, stejně jako v případě sezónnosti sňatků, tak výsledky opět plně korespondují s židovskými náboženskými povinnostmi a ledacos z výše

uvedeného osvětlují. Podobně jako v případě sezónnosti uzavírání sňatků, bylo nejméně židovských dětí v Táboře počato v měsíci dubnu, na který připadá oslava Pesachu, která je doprovázena postním obdobím, stejně tak jako Vysoké svátky v říjnu. Lze tedy konstatovat, že židé v Táboře udržovali po celé sledované období velice úzkostlivě své zvyky a tradice.

Sezónost početí 1784-1893

VI. 3. Nemanželské děti

Nemanželské děti se v tábořské matrice narozených téměř nevyskytují. Pokud však byly registrované a byly zapsané jako nemanželské, pak většinou nesou rodové jméno otce a nikoli matky, jak by u nemanželských dětí mělo být uvedeno. Často bývá i rodové jméno otce přeškrtnuto a doplněno rodové jméno matky anebo potomek nese obě rodová jména rodičů. Přímou o jejich nelegitimitě vypovídá užití výrazu *unehelich*. Z těchto případů lze usuzovat na fakt, že tyto páry se cítily být manželi a pravděpodobně i byly rabíny tajně oddány, avšak díky Familiantskému

zákonu se nemohly oficiálně seždat a proto byl jejich vztah považován veřejně za konkubinát. Mnohé z těchto párů, se ihned po získání familiantského místa a později po zrušení Familiantského zákona roku 1848, nechalo seždat a k narození jejich dětí pak byly doplněny zápisy o jejich legitimizaci.

Táborský židovský matrikář a familiant Simon Mendl, uzavřel 14. září roku 1806 sňatek s Ulrikou Neustad z Hamburku, se kterou měl čtyři děti Kehlu, Jakoba, Emanuela a Adalberta. Ulrika zemřela v 38 letech, 18. ledna 1823, na blíže neurčenou chorobu. Simon Mendl tak zůstal sám se třemi dětmi, nejmladší z dětí Adalbert zemřel pět měsíců po narození v lednu 1817. Je jisté, že se Simon Mendl začal brzy poohlížet po nové ženě, která by mu pomohla s výchovou dětí a s vedením domácnosti. Nevíme, jaké možnosti měl, jako jednačtyřicetiletý vdovec se třemi dětmi, při jejím výběru. Novou partnerku, však našel velice záhy. Byla jí teprve sedmnáctiletá Elizabeth Sara Schwarz dcera táborského rabiho Adama Schwarze a Kateřiny Kohn, pocházející z Alsaska. Vše nasvědčuje tomu, že pár byl brzy zasnouben a ještě, než byly vyřízeny všechny nezbytné formality k obdržení svatebního konsensu, Simon Mendl a Elizabeth Schwarz počali svého prvního potomka. Nevíme, co se stalo, ale snoubenci z nějakého důvodu nedostali svatební povolení. Těžko lze věřit tomu, že by dcera židovského učitele vstupovala dobrovolně do manželského svazku s vědomím, že bude nelegitimní. Vzhledem k tomu, nakolik bylo v židovské společnosti ceněno manželství a rodina, lze předpokládat, že byli Simon a Elizabeth oddáni tajně podle židovského svatebního ritu. V očích státu se jim tak narodil, v září roku 1825, první nelegitimní potomek Alois Elias Mendl, necelých dva a půl roku po smrti první ženy Simona Mendla, Ulriky. Po něm následovaly další děti Johanna Regina (1829), Adam Anton (1831), Bernard (1833) a Ferdinand (1835). Nic bychom se o tomto případě, který jistě nebyl v této době ojedinělý, nedozvěděli, nebýt všímavosti některého městského úředníka. Simon Mendl totiž žádné, ze svých nelegitimních dětí do matriky narozených nezapsal. Učinil to až poté, když byl k tomu zřejmě vyzván. Jak jinak

vysvětlit zápis všech dětí najednou na konci matriky narozených, které jsou uvedeni jako „unehelich“, avšak pod příjmením otcovým? Později, když Simon Mendl a Elizabeth Schwarz dostali konečně povolení k sňatku, který v dubnu roku 1844 uzavřeli, bylo Simonovi Mendlovi 62 let a Elizabeth Schwarz 36 let. Všechny jejich děti byly legitimizovány.

Stejně tak Simon Mendl z neznámého důvodu nezapsal ani děti své dcery Kehly, z prvního manželství s Ulrikou Neustad. Kehla se v srpnu roku 1830 ve věku dvacetipěti let provdala za familianta Moiseše Guttmanna, syna známého židovského obchodníka v Táboře, zemřelého Michala Guttmanna. O tom, že byla s Moisesem zasnoubena a možná i tajně oddána, ještě než získali svatební konsens svědčí to, že se vdala pouhý měsíc před porodem prvního dítěte pojmenovaném po dědu z otcovi strany Michael. Hned po Michaelovi, jsou v matrice v řadě zapsány další děti narozené z tohoto svazku.

Na to, že byly tyto dvě rodiny velice úzce provázány poukazuje i to, že v případě narození chlapců byli v rodině Simona Mendla u obřízky přítomni Kehla i Moises Guttmannovi a naopak při narození jejich chlapců, byl přítomen u obřízky Simon Mendl. Z uvedeného příkladu je patrné, že se tedy nejedná o nemanželské děti v tom smyslu, že by byly zplozeny, bez toho, aby bylo jejich narození vítáno. Tyto děti měly svého otce i svou matku, měl se tedy o ně kdo postarat, stejně jako v rodinách familiantů legálně sezdanych. Toto však nemůžeme tvrdit o všech dětech Marie Guttmann, rozené Lederer.

Maria Lederer se roku 1803 v osmnácti letech provdala za třicetiletého Jakoba Guttmanna, syna Šalamouna Guttmanna, obchodníka s kožemi a peřím. Zplodili spolu tři děti Franzisku (1803), Kattel (1805) a syna Jakoba (1807). Očekávaného syna se však Jakob Guttmann již nedočkal, protože v březnu téhož roku zemřel. Mladá vdova se tak ocitla spolu s dcerami sama, jedinou útěchou jí mohl být její požehnaný stav, kdy mohla očekávat narození chlapce a tedy i dědice familiantského čísla. To by jí a jejím dvou dcerám zajistilo jakous takous životní jistotu. Chlapec se skutečně narodil a byl pojmenován po svém zemřelém otci Jakob, avšak z jeho narození se Maria Guttmann dlouho neradovala, neboť Jacob zemřel do

měsíce po porodu. V tomto okamžiku se familiantské číslo v Táboře uvolnilo. Neznáme podmínky svatební smlouvy mezi Mariou Lederer a Jakobem Guttmannem, kterou v této době židovští snoubenci uzavírali. Můžeme však předpokládat, že se mladá vdova neocitla bez finančních prostředků, spíš neopak. Díky majetku svého muže, se mohla stát vhodnou partií k sňatku s velkým věnem.

Nicméně, o tři roky později uzavřela Maria Lederer druhý sňatek se čtyřicetiosmiletým Markusem Guttmannem, synem Davida Guttmanna, rovněž obchodníka s kožemi a peřím. Markus Guttmann byl bratrancem jejího prvního muže zemřelého Jakoba Guttmanna. Z tohoto svazku se narodily dvě děti David (1813), pojmenovaný po svém zemřelém dědovi a Marianna (1815), ta se však narodila až půl roku po smrti svého otce. Maria Lederer se tedy zakrátko, v necelých třiceti letech, stala opět vdovou. Tentokrát však byl budoucím nositelem familiantského čísla její syn David, existence pro ni a její dcery byla tedy zajištěna. Nevíme, zda-li ona a nebo její okolí usilovalo o její další provdání. V jejím věku to stále ještě bylo možné, avšak se tak nestalo. Možná z toho důvodu, aby se rodinný majetek dále nedělil. V matrice narozených jsou však zapsány ještě další děti Marii Guttmann-Lederer. Jsou to Josefa (1828), Julia (1831) a Eleonora (1833). Tyto jsou však zcela jistě nemanželské a zároveň jediné děti s faktickým nemanželským původem v Táboře, nejenom v období éry familiantů, ale i v následujících čtyřicetitřech letech. Ani u jednoho narození těchto nemanželských dcer není uvedeno, kdo byl jejich otcem. Maria Guttmann-Lederer zemřela u svého syna Davida Guttmanna v Táboře roku 1875 ve věku devadesáti let. V matrice zemřelých je uvedena jako vdova po Markusovi Guttmannovi.

VI. 4. Manželská plodnost a velikost rodin

Manželskou plodnost v židovských rodinách v Táboře jsem sledovala opět na základě rekonstruovaných rodin za celé sledované období let 1784-1893. Bohužel vzorek sledované populace je velmi malý a tak výsledky mohou být značně zkresleny, mají tedy spíš orientační charakter.

V rámci rozdělení na věkové skupiny po pěti letech, počínající věkovou hranicí 15 let a končící věkovou hranicí pro poslední porod 49 let, bez ohledu na věk ženy při vstupu do manželství, jsem vrchol plodnosti zaznamenala ve věkové skupině 25-29 let. Druhou nejpočetnější skupinou byla věková skupina 30-34 let. Plodnost v závislosti na sňatkovém věku ukazuje, že při sňatkovém věku 19-24 let byla nejvyšší plodnost tábořských židovských žen ve věkové skupině 19-23 let.

Délka fertilního období žen je dalším důležitým ukazatelem, který ovlivňuje charakter plodnosti. Z tohoto důvodu se zjišťuje věk matky při posledním porodu, přičemž je nutné znát přesný věk matky, aby nedocházelo ke zkreslení výsledků. S ohledem na to, že u mnoha žen mohlo být jejich reprodukční období předčasně přerušeno a tyto ženy tak měly poslední dítě ještě před třicátým rokem jejich života, který nelze považovat za konec fertilního období žen, je nutné i tyto ženy vyloučit ze sledovaného vzorku. V kompletních židovských rodinách v Táboře, byl tak průměrný věk žen při posledním porodu 36,7 let. Nejnižší věk při posledním porodu byl 31 let a nejvyšší věk byl 46 let.

Vývoj plodnosti vypovídá i o velikosti rodiny. Bez ohledu na sňatkový věk, bylo v tábořských židovských rodinách nejvíce rodin s šesti dětmi (15,8%) a současně s dvěma dětmi (15,8%). Pak je následovaly rodiny s osmi dětmi (14,5%). Celkově se stav pohyboval, od dvou do osmi dětí. Nejvíce dětí se v Táboře narodilo manželům Josefu Sternovi a Eleonoře rozené Popper. Za 24 let manželství, které uzavřeli 28. června 1853, zplodili

18 dětí (sňatkový věk ženy byl 18 let) . Z toho čtyři děti zemřely nedlouho po porodu a další tři v nižším dětském věku

Pro shledání rozdílů mezi obdobím familiantů a obdobím druhé poloviny 19. století, máme pro Tábor příliš málo rodin. Obecně lze však říci, že v éře familiantů, kdy sice byla omezena sňatečnost, byla porodnost v tábořských židovských rodinách naopak dost vysoká. Rodiny s dvěma dětmi byly spíš výjimkou, která často vypovídala o brzkém úmrtí jednoho z partnerů a tím pádem i k zániku rodiny a nebo o pozdním vstupu ženy do manželství. Bezdětné židovské rodiny se v Táboře v tomto období téměř nevyskytovaly. Naopak v druhé polovině devatenáctého století, ačkoli se postavení židů významně změnilo v jejich prospěch, se počet židovských dětí v Táboře postupně snižuje. Otázkou je co tento úbytek znamenal. Šlo snad o počátky regulovaného a plánovaného početí v důsledku společenských změn? Chtěli židé využít možnosti svého osobního růstu na úkor tradičního uspořádání rodiny?

VI. 5. Rozložení porodů

Otázka rozložení porodů umožňuje opět zčásti proniknout do chování jednotlivých párů v minulosti. V případě studia židovských rodinných struktur je o to zajímavější, když víme, na kolik byla, v rámci náboženských povinností, rodina a velký počet dětí ceněn. Podle židovského tradičního myšlení, byl celoživotní celibát považován za hřích a ve srovnání s křesťanským prostředím bylo v období familiantů minimum lidí žijících

mimo manželství.¹⁰¹ Naopak v druhé polovině přibývalo domácností, kde žila pouze jedna osoba a to v celoživotním celibátu.¹⁰²

Analýza rozložení porodů, která doprovází studium plodnosti zahrnuje interval mezi sňatkem a prvním porodem, jinak řečeno prvoporodní interval a intervaly mezi dalšími porody. Přičemž délky meziporodních intervalů jsou uvedeny v dokončených měsících. Jistým omezením studia meziporodních intervalů je náhodnost početí v jednotlivých rodinách a v jejím důsledku jsou u rodin s několika dětmi tyto intervaly v průměru mnohem kratší. Abychom se tomuto zkreslení vyhnuli, je nutné sledovat pouze ty rodiny, u kterých můžeme sledovat stejný počet porodů. Vzhledem k tomu, že měly tábořské židovské rodiny nejčastěji v průměru dvě až šest dětí, jsou v rámci této studie sledovány pouze rodiny s minimálně pěti porody.

Pokud vezmeme v úvahu jen děti počaté v manželství, byl průměrný interval mezi sňatkem a prvním porodem 12,2 měsíce. Jinak pro všechny zjištěné porody bez rozdílu, zdali bylo dítě počato v manželství a nebo před ním, činil průměrný prvoporodní interval 10,9 měsíce. To znamená, že většina dětí se narodila mezi osmým až desátým měsícem po sňatku. Domnívám se, že tento velmi krátký prvoporodní interval byl dán tím, že v židovském prostředí mělo zasnoubení stejný význam, jako následující svatba, která byla dovršením celého svatebního aktu.¹⁰³ Snoubenci tak zřejmě již spolu pohlavně žili. Do dvou let po sňatku se narodilo 87% dětí.

Interval mezi prvoporodním intervalem a intervalem mezi prvním a druhým porodem bývá zpravidla podstatně větší. V případě židovských žen v Táboře, tento interval nebyl až tolik výrazný. Zatímco první dítě se u místních žen narodilo zhruba do 11 měsíců od sňatku, druhé dítě následovalo v 57% po 11-ti až 20-ti měsících od prvního porodu. Tento poměrně krátký meziporodní interval, je dán poměrně vysokou mírou novorozenecké

¹⁰¹ L.NESLÁDKOVÁ, *Židé na Moravě*, s.120-121.

¹⁰² Táž, *Moravské židovské rodiny, jejich typologie a biologické předpoklady ve druhé polovině 19. století do roku 1918*, *Židé a Morava*, 7, Kroměříž 2000, s.54.

¹⁰³ Jana DOLEŽALOVÁ, *Židovská svatba*, *Židovská ročenka* 5749, 1988-1989, s. 53-62.

úmrtosti, stejně jako předčasnými porody dalších dětí. Například Karolina Guttmann manželka židovského kantora Benjamina Benesche porodila své první dítě Františku, která se dožila dospělosti, jedenáctý měsíc po svatbě. Velice záhy však znova otěhotněla a do patnácti měsíců od prvního porodu následoval předčasný porod dítěte mužského pohlaví, jak je doslovně uvedeno v matrice narozených. Další meziporodní interval byl sedmnáct měsíců, kdy se jí narodilo opět děvče, Sara a do necelého roku, Karolina potratila své čtvrté dítě.

Meziporodní interval mezi narozením druhého a třetího dítěte je opět velice nízký, činil pouhých 19, 6 měsíců. V téměř 70% případech se třetí dítě narodilo v rozmezí 9-20 měsíců od druhého, nejčastěji však od 13 měsíce do 23 měsíce. Průměrné meziporodní intervaly u dalších porodů byly: mezi třetím a čtvrtým porodem 20, 5 měsíců, mezi čtvrtým a pátým 19,7 měsíců a mezi pátým a šestým porodem 28,3 měsíců. Obecně platí, že meziporodní intervaly stoupají s množstvím narozených dětí. U tábořských židovských žen jsou však mnohem kratší, než je obvyklé a zároveň jsou mezi nimi značné výkyvy. Bohužel, sledovaný vzorek je natolik malý a může být tedy i dost zkreslený na to, abychom mohli jednoznačně stanovit, zda-li to byl pouze důsledek vysoké novorozenecké úmrtnosti a nebo místní specifickou židovskou reprodukcí.¹⁰⁴

¹⁰⁴ V této souvislosti se Ludmila Nesládková domnívá, že židovské kulturní a náboženské tradice v období familiantů mohly ovlivnit židovskou reprodukci natolik, že ve svém důsledku vedla k větším lidnatostním přírůstkům na rozdíl od křesťanské majority. L.NESLÁDKOVÁ, *Židé na Moravě*, s.120-121.

VII. Úmrtnost

VII. 1. Vývoj úmrtnosti a příčiny úmrtí

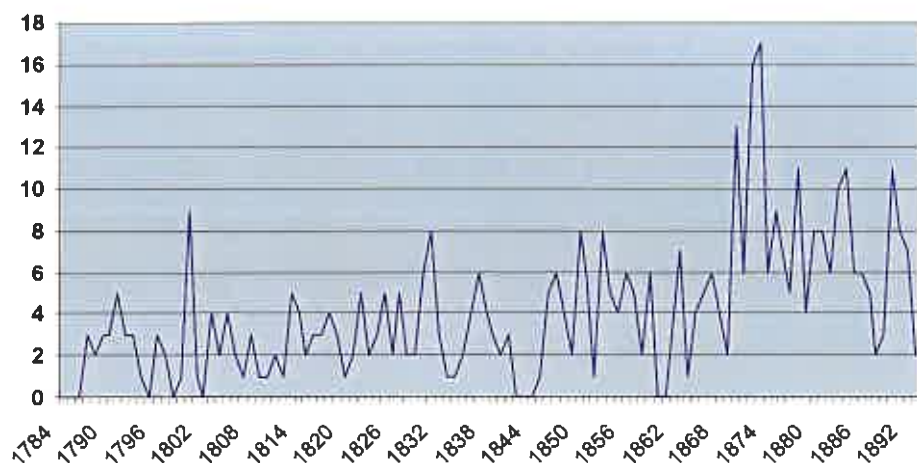
Úmrtnost patří k nejdůležitějším ukazatelům přirozené měny obyvatelstva. Díky výkyvům, kterým velmi často podléhá, můžeme sledovat její důsledky, které bývají pro sledovanou populaci velmi závažné. Stejně tak lze sledovat rozdílnou úmrtnost v rámci různých věkových skupin obyvatelstva a tím tak nahlédnout do její biologické struktury, kterou právě zvýšená úmrtnost často narušuje.

Stejně jako v případě plodnosti a porodnosti je studium úmrtnosti v předstatistickém období obtížné. U židovské společnosti je toto zvláště obtížné. Vzhledem k jejich vysoké migraci, v rámci jejich obchodních aktivit, mohlo mnoho židů, obzvláště mužů, zemřít mimo svůj domov. Možná i tím lze vysvětlit velkou absenci úmrtních údajů u zdejších mužů. V druhé polovině devatenáctého století, lze sledovat úmrtnost na základě statistických pramenů, kdy známe přesné lidnatostní poměry v určitém věku, v dané lokalitě. Pro město Tábor se však dochovaly sčítací operáty až z osmdesátých a devadesátých let, což je pro tuto studii nedostatečné. Pokud se však opřu o rekonstrukci židovských rodin pro dané období, budou výsledky opět zkreslené protože většina mladých lidí v produktivním věku Tábor v druhé třetině 19. století opouštěla. To znamená, že zde zaznamenáme nejvíce úmrtí v dětském věku. Stejně jako úmrtí starších lidí, kteří zde zůstali žít a pak těch jedinců, kteří se do Tábora přistěhovali již s dětmi a stojí tak mimo rekonstrukci rodin. V období familiantů je nutné opřít se rovněž pouze o údaje, které lze získat přímo z matrik a na základě rekonstrukce rodin. Pro město Tábor jsou tato čísla opět natolik nízká, že by jejich sledování vedlo ke

značně zkresleným výsledkům. Nebudu se jím tedy zabývat. Zaměřím se pouze na sledování sezónních pohybů a celkového trendu úmrtnosti.

Za celé sledované období bylo v táborské matrice zemřelých zaznamenáno jen 446 zemřelých. Z toho na období familiantů připadá 183 úmrtí. Podíváme-li se na grafy zaznamenávající jednotlivé počty zemřelých za celé sledované období let 1784-1893 lze si povšimnout hned několika zajímavostí. Křivka úmrtí se obzvláště v prvních padesáti letech pohybuje poměrně rovnoměrně s mírnými výkyvy. Jediné sledovatelné výkyvy pro toto období představuje období let kolem roku 1800 až 1805, kdy v Čechách pobývala pruská a francouzská vojska a obyvatelstvo trpělo nedostatkem potravin, což se zřejmě projevilo i na zvýšené úmrtnosti nejenom v táborské židovské komunitě. Pak křivka stoupla ještě ve třicátých letech, ani jednou to však nebylo důsledkem nějaké epidemie, která by vyvolala demografickou krizi.

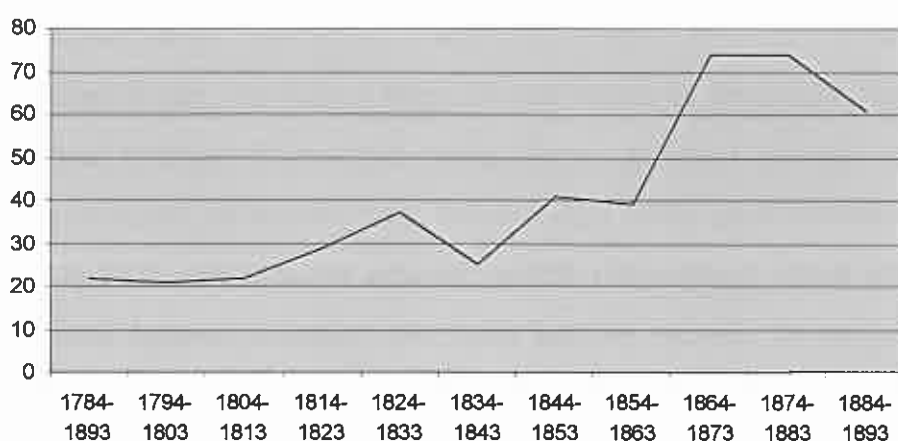
Vývoj počtu zemřelých 1784-1893

V druhé polovině devatenáctého století křivka počtu zemřelých roste od padesátých let poměrně rovnoměrně vzhůru, nakrátko se stabilizuje, aby pak dosáhla svého vrcholu v sedmdesátých letech, kdy se opět po dobu několika let drží na stejných hodnotách, aby pak začala klesat. Domnívám se,

že nárůst úmrtí v šedesátých a sedmdesátých letech souvisí se značným nárůstem židovské populace v Táboře v důsledku již zmíněné migrace venkovských židů do měst a naopak jejich úbytek lze odůvodnit další velkou migrační vlnou tentokrát však z Tábora do rozvíjejících se průmyslových zón. Celkový trend úmrtnosti je lépe vidět na následujícím grafu.

Zemřelí 1784-1893. Desetileté cykly

Největší složku úmrtí u tábořských židů tvořila dětská úmrtnost a úmrtnost lidí zemřelých stářím. V případě žen zemřelých v reprodukčním věku je velmi těžké sledovat mateřskou úmrtnost. V matrikách totiž nebylo až na jediný případ uvedeno, že by žena zemřela následkem porodu. Lze ji sledovat nepřímo, opět pouze na základě rekonstrukce rodin. I tak se zdá poměrně nízká. Nejčastěji však i u těchto žen bývala skutečná příčina úmrtí jiná, zřejmě však v důsledku vyčerpanosti jejich organismu po porodu. Příčina úmrtí byla v matrikách uvedena u většiny zemřelých. U dětí byl nejčastější příčinou úmrtí psotník, stejně jako střevní katary, katary průdušek a zápalý mozgových blan v důsledku horečnatých onemocnění. U dospělých jednoznačně většina úmrtí byla způsobena plicními chorobami ať již tuberkulózou a nebo zápalý plic, zcela ojediněle se objevují infekční choroby jako úplavice a nebo tyfus. U starých lidí není příčina úmrtí nijak specifikována, většinou je uvedeno „zemřel stářím“, často bývalo příčinou i

různé zavodnění organismu. V důsledku úrazu bylo způsobeno minim úmrtí, šlo například o zlomeninu, opaření a nebo poranění mozku.

Vrátím-li se ještě k dětské úmrtnosti v Táboře, nechyběly zde případy, kdy v důsledku různých nakažlivých onemocnění zemřelo v jedné rodině do roka hned několik dětí. V případě dětí obchodníka s galanterijním zbožím Josefa Mendla a jeho ženy Josefy Mendl zemřely do roka tři jejich děti. Nejprve v létě zemřel jedenáctiletý Sigmund na zápal mozkových blan a pak v listopadu ve stejný den dvouletý Leo a čtyřletá Rosa na blíže nespecifikovanou vyrážku. Takových rodin bychom v Táboře našli samozřejmě více. Rychlému šíření chorob v období familiantů často napomáhal i způsob bydlení židovských rodin. Často se hned několik rodin tísnilo v jednom domě, na kterém měla každá rodina určitý podíl (odtud Anteilhaus). Dům byl tak rozdělen na několik oddílů (Abteilung), které představovaly jednotlivé bytové jednotky. Nezřídka kdy se stávalo, že na jednu rodinu připadala pouze jedna místnost, která nemusela mít ani okna a navíc mohla ještě sloužit jako provozovna řemesla. Hygienické poměry byly velmi často žalostné. V Táboře na neradostné podmínky bydlení i zřejmě dlouho po zrušení familiantského zákona, kdy ne všichni židé byli natolik movití, aby si mohli pořídit lepší bydlení, naráží i Karel Thir: „...v malých, tmavých bytech tísnící se početné tábořské rodiny židovské trpěly nemocemi, pro které ve školách ostatní děti nechtěly vedle nich sedávat“¹⁰⁵

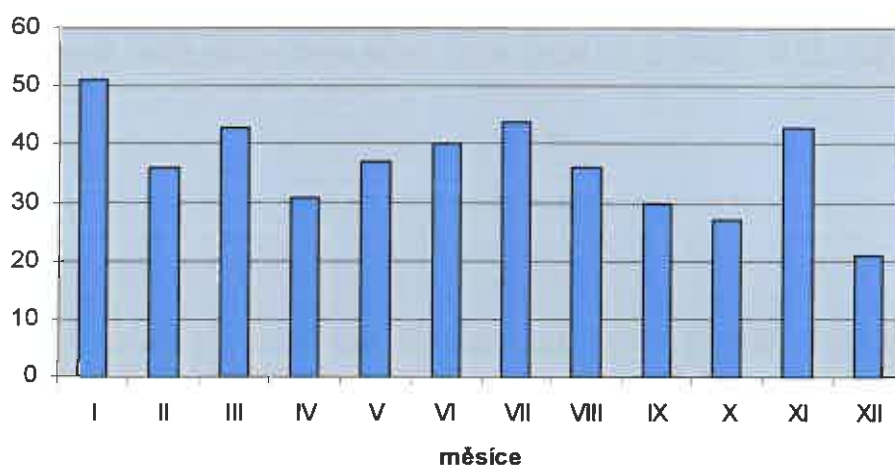
V případě spolehlivosti židovských matrik v určení věku lze v případě města Tábora říct, že v případě dětí, byl uvedený věk určen poměrně velice přesně v celém sledovaném období. U dospělých v období familiantů, na rozdíl od druhé poloviny devatenáctého století, bylo naopak uvedení věku dost nepřesné a to mnohem více u žen než u mužů, což je zajímavé. Ženy byly často při úmrtí mladší, než jaký věk jim matriky připisovaly, v průměru o dva až tři roky. Celkem lze však tábořské židovské matriky považovat za celkem spolehlivé v určení věku zemřelých.

¹⁰⁵ K. THIR, *Staré domy*, s.657.

VII. 2. Sezónní pohyb úmrtnosti

Sezónnost úmrtí v populaci napovídá o její hospodářské a zdravotní situaci. Díky ní lze odhalit léta demografických krizí a následně i všeobecné příčiny úmrtí. Z následujícího grafu, který zachycuje sezónnost úmrtí v tábořské židovské komunitě v celém sledovaném období let 1784-1893, vyplývá, že táborští židé nejčastěji umírali v zimních měsících, kdy maximum úmrtí připadá na měsíc leden. Pak dochází k poklesu úmrtnosti a k dalšímu maximu, ačkoli ne tak výraznému dochází v červenci a v listopadu. Na konci roku dochází k propadu o téměř polovinu počtu úmrtí než v předešlém měsíci.

**Sezónní pohyb úmrtnosti.
Jednotlivé počty.**

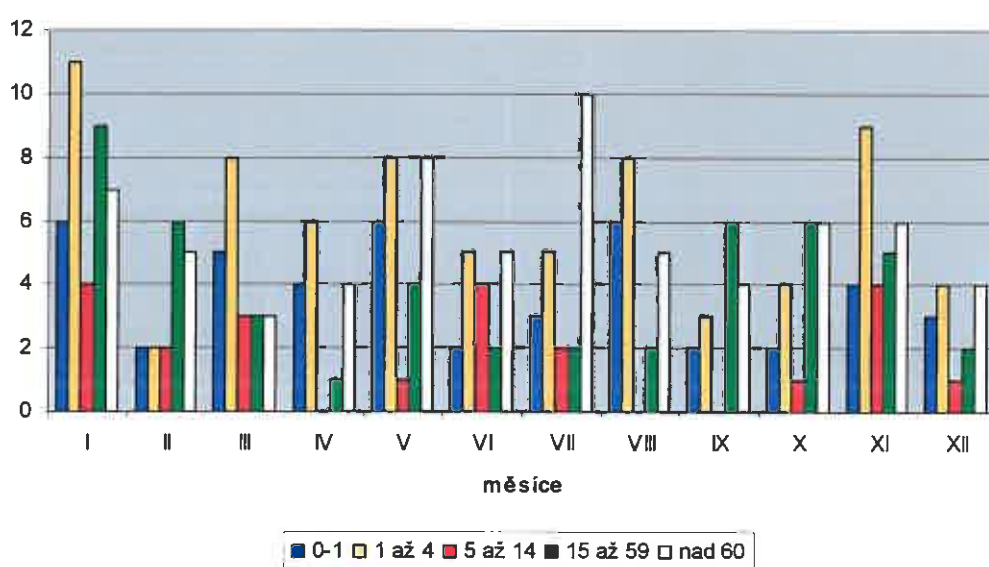

Jelikož podstatnou složku celkového vývoje činila dětská úmrtnost, mohly by tak být výsledky zkresleny právě jejich většinou. Pro jednotlivá desetiletí, jsem proto sledovala i sezónní pohyb úmrtnosti, v závislosti na věku a pohlaví.

Kojenecká úmrtnost v případě dívek byla značně nerovnoměrná a svých vrcholů dosáhla v lednu, dubnu a srpnu. Celkově však byla vyšší

v první polovině roku. Naproti tomu u chlapců připadala nejvyšší úmrtnost na měsíc březen, nižší pak byla v srpnu a září. Ve věkové skupině od jednoho roku do čtyř let umíraly dívky nejčastěji v měsíci lednu a listopadu, opět však byla jejich úmrtnost celkově vyšší v první polovině roku. U chlapců to byly měsíce leden a únor. U poslední dětské věkové skupiny pět až čtrnáct let umíraly dívky nejčastěji v lednu, pak červnu a listopadu a chlapci v červenci.

Úmrtnost žen v závislosti na věku 1784-1893

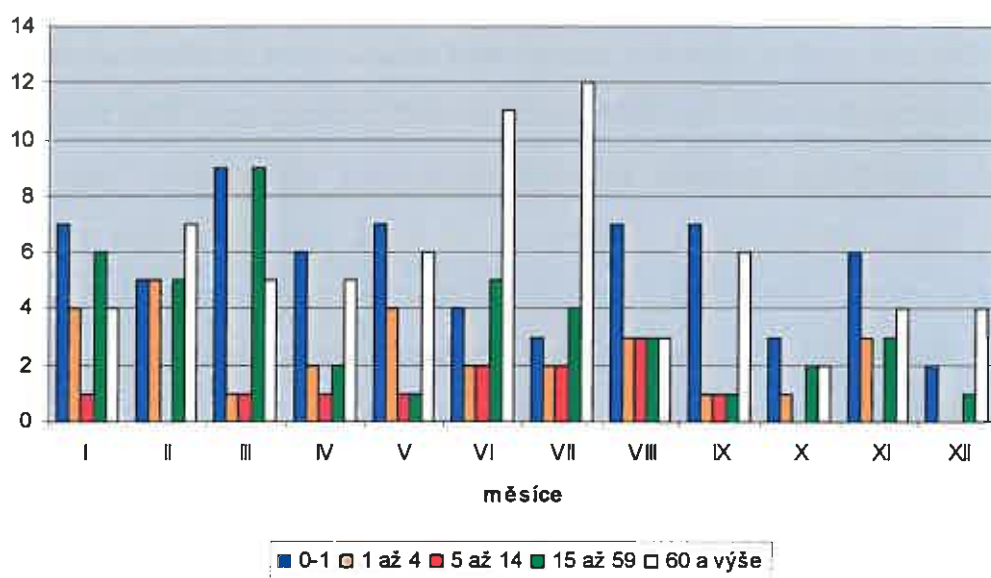

Obecně lze tedy říci, že židovské děti v Táboře nejčastěji umíraly v zimních měsících v listopadu a lednu, které znamenaly obzvláště při nedostatku potravin a v souvislosti s častějším respiračními onemocněními rizikové měsíce. Pokud však děti zemřely v letních měsících (nejčastěji v srpnu), lze usuzovat v souvislosti s častějšími infekčními chorobami v těchto měsících na špatné hygienické podmínky, které se v důsledku teplého počasí mohly stát zárodkem různých bakteriálních onemocnění.

Ačkoli se obecně tendence dětské úmrtnosti v 19. století vlivem širší lékařské osvěty oproti předcházejícímu století snížila, u táborských židů přesto dosahovala vysokých hodnot, které mohly souviset právě se špatnými hygienickými podmínkami, ale také a to především, s celkovým zdravotním

stavem zdejší židovské populace, která byla po celé sledované období velmi sužována tuberkulózou a jinými plicními onemocněními. Ta mohla společně i s dalšími faktory ovlivňovat i velice vysokou mrtvorozenost dětí ve zdejší židovské komunitě.

Úmrtnost mužů v závislosti na věku 1784-1893

Dospělé ženy ve věku patnáct až padesát devět let zaznamenaly hned dvě maxima během roku. Ačkoli je křivka úmrtí velice nerovnoměrná, nejvíce jejich úmrtí připadá na měsíc leden a listopad. Ženy ve věku nad šedesát let pak nejčastěji umíraly v rozmezí jarních a letních měsíců května až července. Dospělí muži ve věku patnáct až padesát devět let nejvíce umírali na jaře v březnu a muži nad šedesát v červnu a červenci. Z výše uvedeného vyplývá, že i v této věkové skupině byly rozdíly mezi sezónním umíráním mužů a žen. Zatímco ženy nejčastěji umíraly hned na počátku roku a pak ještě na podzim, muži většinou umírali v jarních měsících. Souhlasné hodnoty byly zaznamenány pouze v případě obou pohlaví nad šedesát let, kdy muži i ženy většinou umírali v létě, kdy především vysoké teploty představovaly pro jejich organismus velkou zátěž.

VIII. Rodina Bernarda Guttmanna v Táboře

Rodina Bernarda Guttmanna nebyla vybrána pro tuto mikrohistorickou sondu náhodně. Svým postavením a chováním reprezentuje osud a vzorce chování židů ve sledovaném období. Na základě analýzy chování jejích členů, se můžeme pokusit proniknout do myšlení tehdejšího židovského muže či ženy a nebo lépe řečeno židovské rodiny, kde jak muž, tak i žena měli svou nezastupitelnou úlohu. Muž byl jejím řídicím prvkem a žena jeho rovnocennou pomocnicí. Bohužel nemáme k dispozici, žádné prameny osobní povahy, které by vypovídaly o událostech uvnitř samé rodiny. Ani prameny typu židovských svatebních smluv nebo závětí, které by napověděly o okolnostech uzavírání sňatků a pomohly tak odhalit jejich materiální, sociální a duchovní předpoklady. Můžeme ji tak sledovat pouze na základě jejího chování navenek, tak jak vystupovala vůči svému okolí v rámci daného prostoru a doby a na základě toho odhadnout dění uvnitř rodiny.

Bernard Guttmann pocházel z jedné z nejstarších židovských rodin v Táboře, která se stejně tak, jako ostatní židovské rodiny, živila většinou podomním obchodem a v případě Guttmannů ještě výrobou a prodejem punčochářského a střížního zboží. Jeho předci tedy nepatřili k bohaté židovské vrstvě, zároveň však nepatřili k nejchudším. Jejich největším bohatstvím se však, po zavedení familiantského zákona, stalo obdržení familiantské místo v Táboře, které mohlo být předpokladem, nejen k plnění základních náboženských micvot, ale především vedlo k dalšímu ekonomickému a hospodářskému rozvoji jejich živností. Nevíme, kdy přesně a jakým způsobem se hospodářsky vzmohl Bernard Guttmann natolik, aby si roku 1867 v Táboře najal dům a získal veškeré právo na pálení kořalky ve městě. Nicméně mu bylo vyhověno i v další žádosti, kdy chtěl začít pálit kořalku najednou ve dvou kotlích, což nasvědčuje o jejím odbytu. Zároveň

mu byly stanoveny podmínky prodeje, které se týkaly předkupování obilí, zákazu prodeje kořalky mimo jeho dům a to pouze měšťanům. Kořalku však nesměl prodávat levněji než ji prodávali ostatní vinopalníci. Současně zřejmě i půjčoval peníze, jak o tom vypovídá pře s Janem Markem o navrácení osmdesáti zlatých. O tom, že se jeho ekonomickým aktivitám vedlo i v letech 1771-1773, kdy platil oficiální zákaz pálení kořalky z důvodu neúrody a nedostatku vody v rybníku Jordánu, kterým trpělo celé město, vypovídá i jeho další žádost z roku 1784, o prodej tzv. Richterovského domu, formou emfyteuse s dědičným nájmem. I na tuto žádost mu bylo vyhověno, na základě jeho pomoci městu během sedmileté války, kdy zajišťoval vojenské dodávky a jejich transport. Dům mu byl emfyteuticky prodán za 850 zlatých s roční činží deset zlatých.¹⁰⁶

Se svou ženou Kateřinou rozenou Mendl z Tábora měl sedm dětí, z toho bylo pět chlapců Michaela, Jonathana, Anselma, Leopolda a Abrahama a tři dívky Maria, Judita a Magdalena. V době Bernardovi smrti, roku 1791, byly již všechny jeho děti dospělé. Michael si zakoupil familiantské místo po Adamu Markovi a oženil se s Terezií Fürth ze známě sušické rodiny. Stejně tak všechny dívky byly provdány. Vzhledem k postavení a majetku jejich otce, mohlo být i jejich věno velké a tedy zřejmě neměly o nápadníky nouzi. Teprve šestnáctiletá Maria se vdala za cizího třicetiletého Isáka Abrahama Lederera v Táboře v květnu roku 1785. Judita (22) se provdala za cizího žida Barchmana Buchlowitze roku 1792. Magdalena, stejně jako Michael uzavřela sňatek ještě před nařízením o vedení matrik.

Ostatní bratři byli v době otcovi smrti ještě svobodní. Podíleli se však aktivně na šíření hospodářského vlivu své rodiny. Familiantské místo, až do své smrti, držela vdova po Bernardovi Kateřina. Vzhledem k postavení ženy v židovské rodině lze předpokládat, že se po smrti svého muže ještě nějaký čas aktivně podílela i na jeho obchodech. Stejně jako se podílela na obchodních aktivitách, společně se svými bratry, její dcera Judita. Leopold Guttmann, Michael a Anselm společně se svou sestrou Juditou a švagrem

¹⁰⁶ Srovnej. Karel THIR, *Staré domy*, s. 630.

Isákem Ledererem a bratry Mendlovými a dalšími židy založili roku 1797 společnost („compagnii“) na provádění dodávek a transportů obilí a jiných surovin z Tábora do Českých Budějovic a nebo Lince. Největší počáteční vklad, 5000 zlatých, do kasy vložili právě bratři Guttmannové společně se svou sestrou. Současně, však každý sám za sebe rozvíjel své vlastní podnikání. Jonathan byl punčochář a v Táboře měl malou „fabriku“ na výrobu punčochového zboží. Když roku 1789 žádal, na základě císařského patentu z roku 1788, pojednávajícího o výjimce udělení místa v počtu ochranných židů a možnosti sňatku na základě podnikání, byl stav jeho fabriky přezkoumán a tato výjimka mu byla udělena. V té době měl čtyři stavy na pletení, na kterých zhotovoval hedvábné rukavice, vesty, měšce na peníze a vlněné punčochy. Další dva stroje byly mimo dílnu a o výrobu na nich se starali dva křesťanští dělníci. Objednávky směřovaly především do Lvova. Stejně tak jeho bratr Anselmus, který byl tkalcem („kunstweber“) získal povolení k usazení v Táboře a mohl se oženit. I on vlastnil malý podnik, kde na jednom stavu zhotovoval „pik“, na druhém „anglickou kůži“, na třetím „letní manšestr“ a na posledním „muskot“. Odbytíštěm jeho výrobků byla města Praha a Vídeň.¹⁰⁷

Oba bratři se po obdržení svatebního konsensu oženili v Táboře. Nejprve 26. dubna 1789, uzavřel sňatek Jonathan (29) s teprve šestnáctiletou Máriou Stern. Po něm Anselmus (22) s Hanou Winterberg, 17. dubna 1790. Stejnou výjimku z omezeného počtu familiantských míst zřejmě získal i jejich nejmladší bratr „comercialist“ a punčochář Abraham Guttman, který se rovněž oženil v Táboře, ve věku dvaceti osmi let, s Rosalií Schrámek, dcerou zemřelého familianta Benjamina Schrámků. O tom, jak si vedly v hospodaření rodiny Abrahama a Anselma nevíme. Můžeme se však domnívat, že se jejich obchodům vedlo stejně dobře, jako jejich bratru Jonathanovi. Ten roku 1799 požádal město o koupi domu č. 248, kde provozoval své řemeslo ve dvou větších pokojích v patře a kuchyni, kde byl barvířský kotel. V přízemí téhož domu, navíc využíval další síň a pokoj. V té době již měl sedm stavů a

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 632.

zaměstnával jednoho mistra, tři tovaryše a jednoho učedníka. Magistrát ho však odmítl s tím, že jako žid nepožívá práva měšťanského a tedy mu nemůže být tento dům prodán. Na podobné překážky zřejmě naráželi všichni židé. Bratři Guttmannové stáli na cestě slibného ekonomického růstu, avšak fakt, že byli židé jim neumožňoval ho dál posilovat a rozvíjet. Vzhledem k tomu, že nemohli vlastnit nemovitosti, žili jako podnájemci jednotlivých domů, často však obývali jen několik místností a nebo jednu místnost v domě, který sdíleli s ostatními sousedy. Velmi často se stěhovali, podle toho, jak je město či jiný nájemce z domu vypovídal.¹⁰⁸ Jejich rodiny se pomalu rozrůstaly a pro jejich děti nebyla v době platnosti familiantského zákona nikdy jistota, zda-li i oni budou moci založit své rodiny. Jedinou jistotou v jejich životě byla víra jejich předků. Ta se však dostala nyní na misku vah společně s otázkou většího blahobytu a osobní svobody. Jak jinak vysvětlit fakt, že se všichni bratři Guttmannové a jejich sestra Judita nechali pokřtít, kromě nejstaršího Michaela? Jaké jiné důvody je k tomu vedly? Byly to jejich cesty, kontakty a ekonomické aktivity, které jim pomohly přetrhnout silné pouto jejich víry, na rozdíl od jejich podstatně chudších židovských sousedů putujících krajem?

Jako první se nechal, 26. srpna 1801 v Deštné, pokřtít Anselmus Guttmann, společně se svou manželkou a dětmi a o den později Leopold Guttmann tamtéž.¹⁰⁹ Nejmladší Abraham Guttmann je následoval 28. srpna téhož roku, avšak na farnosti v Klokotech. Všichni přijali nová jména a příjmení, jak bylo tehdy zvykem, když někdo přestoupil na katolickou víru. Anselmus byl přejmenován na Karla a jeho manželka Hana na Karolinu. Z Leopolda se stal Adalbert a z Abrahama František Vojtěch. Zároveň u všech bylo jejich příjmení změněno z Guttmann na Guttmannsthal. Téhož roku se nechala pokřtít i jejich sestra Judita. Ta přijala jména Julia Josefa Anna Guttmannsthal.

Julia byly v té době již devět let vdaná za Nathana Buchlowitz a o tom, že se nechala pokřtít jenom ona vypovídá zápis v křestní matrice: „ Julia

¹⁰⁸ V tomto smyslu H. GOLD, : *Die Juden und Judengemeinden*, s. 624.

¹⁰⁹ Matrika pro toto období se pro farnost Deštná nedochovala, proto jsem tento údaj nemohla ověřit.

Josefa Anna nyní Guttmanstahl manželka Nathanahla Buchlowitz, který v zaslepenosti židovské zůstal, rozená Guttman z Tábora věku svého mužící 38 let.“ Těžko soudit, co se stalo s jejím manželstvím. Leccos však může napovědět následující zápis o narození jejího syna Josefa Františka Leopolda Guttmansthala, který se narodil 7. srpna roku 1802: „*Juliana Guttmansthalová miestianka táorská svého manžela Nathanela Buchlowitz v zatvrzelosti židovsku opuštěna, roku 1801 4. Novembra pokřtěna, tohoto svého přivažku moci nejvyšší zemského řízení vyzískala.*“¹¹⁰ Je dost možné, že její muž odmítl přestoupit na křesťanskou víru a tak se nechal podle židovského práva se svou ženou rozvést. Stejně tak, mohla Julia žít již nějaký čas odděleně od svého muže. Mezitím, však otěhotněla a narodil se jí syn, jehož otce neznáme. V souvislosti s tím vyvstává otázka, jak vysvětlit to, že byl její syn při křtu zapsán do matriky jako manželské dítě? Stejně tak nevíme, jestli to bylo její jediné dítě, zplozené během devítiletého manželského svazku s Nathanem Buchlowitz, protože v táborských židovských matrikách není žádný jiný záznam o jejich dalších dětech. Nemůžeme však ani vyloučit možnost, že se tyto děti narodily mimo táborskou židovskou matriční evidenci, tedy tam kde jejich otec obdržel familiantské místo. Zůstaly by pak osamoceny se svým otcem? Jedno je však jisté, žádné jiné Juliino dítě nebylo v Táboře pokřtěno. Stejně jako to, že Julia neuzavřela v Táboře jiný sňatek. Pomineme-li všechny otázky související s narozením jejího syna, vypovídá tato událost, stejně jako její podnikatelské aktivity o značné ekonomické nezávislosti židovské ženy – obchodnice v rámci rodiny a také o jejím odlišném postavení v rámci společnosti.

Vojtěch (Abraham) Guttmansthal si ihned po nabytí městských práv zakoupil dům po svém otci i s právem várečným a současně přikoupil ještě další dům, na táborském náměstí i s krámem vedle radnice, který postoupil svému bratru Michaelovi, jedinému ze všech bratrů nepokřtěnému. O Vojtěchově společenském růstu, určité prestiži a kontaktech vypovídá i to, že během napoleonských válek, kdy Tábor napadly jednotky bavorských

¹¹⁰ SOA Třeboň, Křestní matrika FÚ Kokoty 1781, č.knihy 8.

vojenských oddílů, žádal svým jménem bavorské důstojnictvo o ušetření města a současně je pozval do svého domu a tam je pohostil a obdaroval tabákem. Svým rychlým diplomatickým zákrokem tak odvrátil nebezpečí rabování města, které by jinak hrozilo. I později, po Napoleonově vítězství u Slavkova se společně se svým bratrem Karlem (Anselmem) a ostatními váženými táborskými měšťany a krajským hejtmanem dále účastnili vyjednávání s francouzskými jednotkami. Za tyto mimořádné služby, které městu prokázal, si Vojtěch mohl zakoupit do dědičného nájmu část parkánu a tzv. Velikou baštu, společně se strmým svahem pod ní. Zde provedl velice náročné terénní úpravy, aby v dříve nedostupných místech vybudoval rozlehlou terasovitou zahradu s více jak tisíci stromy. Současně tu také pěstoval velké množství zeleniny, kterou pravděpodobně i prodával. Baštu přestavěl na obytný dům, ve které nejspíš i žil. Po jeho smrti, dům i se zahradou ovdovělá Františka (Rosalia) prodala. Stejně tak Karel (Anselmus) Guttmansthal rozvíjel své ekonomické aktivity v Táboře. O tom, že byl velice ambiciózní svědčí to, že se velice záhy stal velitelem táborských ~~ostrostřelců~~ ostrostřelců. Také on vlastnil v Táboře několik velkých domů. Dále dvě zahrady s altánem a letohrádkem a dvě velká hospodářství v Klokotech a v Zahrádce, s velkým množstvím polností. Později se však z neznámých důvodů zadlužil a musel většinu těchto nemovitostí prodat. Ještě než byl prodej realizován, Karel zemřel. Všechny jeho nemovitosti byly vydraženy a prodány.

Jako poslední ze všech sourozenců, přijal křest ,28. srpna 1808, společně se svou ženou a sedmi dětmi Jonathan Guttmann. I on při křtu obdržel nové jméno a příjmení, odted' se psal Jan Křtitel Guttmannsthal. Jména jeho dětí a manželky byla upravena tak, aby neměla hebrejskou podobu. Ze sedmiletého věkového rozdílu mezi pokřtěním jeho rodiny a rodin jeho sourozenců v souvislosti s jejich ekonomickým a společenským růstem, se lze domnívat, že i on se rozhodl opustit svou víru a zajistit tak pro sebe a svou rodinu perspektivnější budoucnost. Stejně jako jeho bratři, si zakoupil v Táboře dům, ve kterém provozoval svou živnost a který chtěl již v minulosti

koupit, což mu jako židovi nebylo umožněno. I on byl v Táboře velice váženým měšťanem, jak o tom vypovídá zápis jeho jména v matrice měšťanů, kam byl čestně zapsán již v roce 1808.¹¹¹

Vrátíme-li se opět k jednotlivým rodinám, zajímavou otázkou je, kdo byl u křtu těchto židů za kmotra, případně kmotru. Vojtěchovi byli za kmotry tábořský radní František Filip Jánský a Jakub Gassawek správce tábořského statku. Jednomu z pokřtěných dětí Karla Guttmannsthalů „narozených v židovstvu“ byl za kmotra „burgermeister“ Jan Wotapek z Ratterwaldu a za kmotru „Anna z Fernheimu, pani z Klatow“. U křtu Jana (Jonathana) a jeho rodiny byli přítomni tábořský poštovník Josef Českovský, tábořský apatykář Matěj a Bára z Karlsbergu a bratr Karel (Anselm) s manželkou Karolínou. Při křtu všech, bez výjimky, vždy stáli poměrně významní tábořští a jiní měšťané. Stejně tak i jednotliví členové rodiny Guttmannsthalů se velice často účastnili křtů dětí ostatních tábořských měšťanů, což opět svědčí o jejich vlivu a vážnosti, navzdory jejich židovské minulosti. Přetrhali však všechna pouta, která je s jejich minulostí pojila? Jak na ně nahlíželi jejich bývalí židovští sousedé? A co teprve jejich rodina?

Oba rodiče bratrů Guttmannů a jejich sestry Julie byli v době, kdy se nechali pokřtít již po smrti. Jediný z rodiny, kdo ještě žil v Táboře, byl jejich nejstarší bratr Michael, který se jediný nenechal pokřtít. V době křtu svých bratrů bylo narozeno již všech jeho devět dětí. Nejstarší Seligmann, byl v době křtu svých strýců již na prahu dospělosti a o dva roky později se v Táboře oženil s Marikou Fürth ze Sušice. Je velice pravděpodobné, že pocházela ze stejné rodiny Fürthů jako její tchýně. Stejně jako to, že mohla být jednou ze Selligmannových sestřenic. Nejmladšímu Josefovi v té době bylo sedm let. Ačkoli byl Michael vyučený perníkář, obchodoval stejně jako jeho bratři, se střížním zbožím a rovněž se podílel na výkupu surovin a jejich přepravě na různá místa. O tom, že se vztahy mezi sourozenci nezměnily ani poté, co je rozdělila jejich víra, svědčí zápisy o držbě a pronájmu jednotlivých

¹¹¹ SOKA Tábor, OÚ Tábor, Protokol o udělení měšťanského práva 1803-1931, inv.č. 517, č. knihy 497.

nemovitostí v Táboře. Jak Michalův nejmladší bratr Vojtěch, tak sestra Julie byli zjevně v kontaktu se svým nejstarším bratrem Od Julie měl na třicet let pronajatý dům, hned vedle svého otcovského domu a od Vojtěcha mu byl zapůjčen dům s krámem nedaleko radnice. Zatímco o podmínkách podnájmu Vojtěchova domu prameny mlčí, Julia dům, který roku 1802 koupila za 5000 zlatých banko cedulí, ihned pronajala svému bratru, avšak již za 5500 zlatých banko cedulí, tak že úroky z této částky byly činží. Michal a jeho rodina tak získal načas dům, aniž by se musel obávat, že jej někdo z něj za čas vypoví.¹¹²

Michael Guttmann zemřel roku 1819 ve věku šedesáti let, o tom zdali v té době byla ještě naživu jeho žena Theresia nevíme nic. Jeho synové Seligmann, Bernard a Mojžiš získali familiantská místa v Táboře a také se zde oženili. Emanuel, který byl druhorozený si zajistil familiantské místo v Chýnově. O ostatních Jákobovi, Leopoldovi a Josefovi nic nevíme, zřejmě z Tábora odešli. Jedna ze dvou dcer, Anna Cheila se v Táboře provdala za Emanuela Guttmanna z rodu Davidova. S ním měla osm dětí, z toho dvě děti zemřeli v dětském věku. Nejstarší Michaelův syn Seligmann, který byl obchodníkem sice získal familiantské místo v Táboře, ale jeho děti byly narozené někde jinde. Jediné, co o něm víme je, že se také nechal s celou svou rodinou roku 1848 pokřtít. Tedy pouhý rok před tím, než mohli židé díky nabytým svobodám volně uzavírat sňatky.

Bernard Guttmann, který získal familiantské číslo po svém stejnojmenném dědovi, měl se svou ženou Terezíí Popperovou, dcerou vinopalníka Abrahama Poppera z Domašína, dva syny Abrahama a Michaela a pět dcer. Jedna z dcer, Františka, si vzala za muže Isáka Arnsteina z významné židovské rodiny z Votic. Nejstarší Bernardův syn Abraham získal svatební konsens v Táboře a vzal si za ženu Theresii Stern, dceru vinopalníka a nájemce domu s právem várečným Abrahama Sterna z Tábora, se kterou měl osm dětí. Jak je patrné, v celé rodině Bernarda Guttmanna si většina jejích členů brala ze partnera, muže a nebo i ženu ze stejně sociálně postavených rodin, které navíc provozovaly i stejné řemeslo, vinopalnictví.

¹¹² Srovnej. Karel THIR, *Táborské domy*, s.165.

Což opět mimo jiné poukazuje na fakt, že výběr budoucího partnera byl v době familiantů často uskutečňován v rámci rozšíření rodinných a obchodních kontaktů. Abraham s Teresií, však po narození všech svých dětí Tábor opustili. Nejmladší a současně druhý syn Bernarda Guttmanna Michael, kupec, se oženil v Táboře již v době svobodného uzavírání sňatků v roce 1860. Za manželku si vzal Elisabethu Bacher, dceru obchodníka z Postoloprta u Žatce. Spolu pak měli tři dcery, Arnoštku, Kamilu, Marii, syna Rudolfa a syna, který zemřel ihned po porodu. Zatímco dcery po ukončení základního školního vzdělání zůstaly v domácnosti svých rodičů, Rudolf odešel do Prahy jako obchodní příručí.¹¹³ Přičemž Arnošta a Kamila zde pobývaly ještě v letech 1890 jako svobodné.¹¹⁴ Nikdo z přímých potomků staré tábořské rodiny Bernarda Guttmanna, kteří zůstali věrní víře svých židovských předků v Táboře nezůstal.

Poměrně zajímavou skutečností je i to, že se ani rodiny pokřtěných bratrů Karla, Jana a Vojtěcha v Táboře nadlouho neusadily, ani nerozrostly. Hned po úmrtí svých mužů, pozůstalé vdovy rozprodaly svůj majetek v Táboře a odešly neznámo kam. Je dost pravděpodobné, že odešly ke svým dětem, které se usadily mimo Tábor. V případě Karolíny, vdovy po Karlovy Guttmannsthalovi, bylo v době úmrtí otce, jeho nejstaršímu synovi Bernardovi, který se narodil čtyři roky před křtem celé své rodiny, již 36 let a nejmladšímu Maxmiliánovi, narozenému v křesťanské víře 29 let. Stejně tak tomu bylo i v ostatních rodinách. Poměrně zajímavý fakt je i ten, že žádné z dospělých dětí Guttmannstahlů v Táboře neuzavřelo sňatek ani zde nezemřelo. Všechny rodiny tak najednou mizí, nejprve rodina Jana 1811, pak rodina Julie roku 1825, rodina Vojtěcha po jeho smrti 1831 a po smrti Karla (1833) i jeho rodina. Tento odchod mohl být způsobem jejich rychlou

¹¹³ Tuto rodinu jsem sledovala kromě rekonstrukce rodin i na základě sčítacích operátů Pro léta 1880 a 1890. Rudolf sice ještě měl domovskou příslušnost v Táboře, ale pobýval již v Praze. Dcera Arnoštko, která již době sčítání byla devětadvacetiletá a Kamila, které bylo dvacet sedm let, byly stále svobodné a žily ve společné domácnosti se svými rodiči, ve které také pomáhaly. SOkA Tábor, OÚ Tábor, Sčítání lidu 1890, inv. č. 4501, fasc.151

¹¹⁴ Na vysoký počet dospělých neprovdaných dcer v tábořských židovských rodinách upozornil rovněž Jiří Kořalka. Srovnej. J.KOŘALKA, *Sociální struktura* s.112.

emancipací, kdy první generace pokřtěných dětí již získala díky postavení a majetku svých otců, zcela jiné možnosti ve vzdělání a následně měly tu možnost opustit zdi města, které jim svým převážně zemědělským charakterem připadalo již malé. Předběhly tak více, jak o jednu generaci své bratrance a sestřenice, kterým se takové podmínky naskytly, až po jejich emancipaci v průběhu druhé poloviny devatenáctého století.

IX. Závěr

Sledování tábořských židovských rodinných struktur vypovídá o tom, že je možné židovské rodiny rekonstruovat za použití podobných metod a pracovních postupů, které se užívají při rekonstrukci rodin majoritní populace. Badatel však musí mít na paměti, že židovské matriky pro období familiantů mohou mít různý stupeň podregistrace, který pak může zásadně ovlivnit celkové výsledky studia. Stejně jako to, že výsledky takovéto sondy nelze nijak vztahovat k celé židovské populaci žijící v té době na území dnešní České republiky. Podobně jako v případě křesťanské populace při utváření rodin velice záleželo na místních hospodářských, politických a kulturních podmínkách, které jej významně ovlivňovaly.

Shrňme-li výsledky této sondy do života tábořských židovských rodin, vyplývá z nich následující. Od konce osmnáctého až do první poloviny devatenáctého století, ačkoli stát, ale i město uplatňovalo vůči židům různá restriktivní opatření, židovské rodiny se přes to rozrůstaly, i když část z nich musela odejít žít jinam. Ve svém rodném městě zůstávaly ve větší míře žít muži než ženy. Muži zde nastupovali na familiantská místa po svých otcích a nebo po vymřelých sousedech. Židovské ženy zde zůstaly pouze v případě pokud se zde provdaly a nebo naopak pokud zůstaly svobodné, kdy žily v rodinách nejprve svých otců a po jejich smrti, pak v rodinách svých bratrů, kde pomáhaly s domácností. Často tak zastávaly funkci služky. Jejich životní existence byla tedy mnohem více ohroženější než v případě mužů. Tábořští židovští muži si ve větší míře hledali své partnerky v blíže či vzdáleněji položených místech rakouského soustátí, poněkud však v Čechách, v krajích sousedících s krajem Tábořským. Podle toho můžeme soudit na fakt, že se jim takovýmto sňatkem otvíraly další možnosti a kontakty v jejich převážně obchodních aktivitách.

Omezující familiantský zákon nejvíce působil mimo jiné i na jejich věk při vstupu do manželství, což i ovlivnilo jejich následnou reprodukční schopnost. Většinou však táborští židé nečekali se sňatkem do vyššího věku a pokud se jim nepodařilo zajistit familiantské místo dříve, než na něj měli nárok po svých otcích, řešili vzniklou situaci jiným způsobem. Často tak i prvorození synové odešli jinam a jejich číslo automaticky přecházelo na jejich mladší bratry. A nebo a to v menší míře, uzavřeli tajný tzv. půdní židovský sňatek, zplodili v očích státu nemanželské potomky a čekali na vhodnou příležitost, kdy budou moci nabýt familiantské místo a svůj sňatek a děti tak legalizovat. Vytvářela se tak skupina tzv. neprivilegovaných, dá se říct druhořadých židů, jejichž synové a dcery měli o to víc ztížený příští výběr partnera. V Táboře nebyl ve sledovaném období uzavřen žádný sňatek, kdy by jeden z partnerů měl nemanželský původ. Avšak při práci s tábořskými židovskými matrikami, kde byly zaznamenávány i sňatky židů z okolních vesnic, jsem si povšimla poměrně časté situace, kdy si nemanželský syn vzal za ženu nemanželskou dceru, stejně jako si ji v několika případech vzal za manželku i vdovec. Poměry ve městě a na vesnici byly zřejmě tedy rozdílné. Mohlo to opět souviset se situací, kdy židé žijící na velkostatkových šlechtických dominiích byly často vítaným obchodním elementem, na rozdíl od města, kde se jejich obchodní zájmy křížily se zájmy jejich křesťanských sousedů a v případě provozování řemesel se zájmy městských cechů.

Táborské židovské rodiny byly v tomto období poměrně početné. Měly kolem šesti až osmi dětí. Vyskytovaly se však i rodiny i s více jak deseti dětmi, stejně jako rodiny s jen dvěma dětmi, což souviselo s věkem ženy při vstupu do manželství. Současně zde byla, po celé sledované období, velice vysoká dětská úmrtnost, která významně ovlivňovala zkracování meziporodních intervalů než je v normálu obvyklé.

Uděláme-li obecné shrnutí židovských a křesťanských rodinných poměrů, vyplývá z něj, že zatímco křesťanské dívky, které pocházely z venkovského prostředí a nebo města agrárního charakteru, jako byl Tábor, se mohly vdát již ve 13,3% do dvaceti let věku, u židovek to v tomto období

bylo vzhledem k restriktivním důvodům mnohem méně častější. Křesťanky tak nejvíce uzavíraly sňatek ve věkové hranici 20-29 let, u židovek byla hranice 25-29 let, ale ještě poměrně často se vdávaly ve věku 30-34 let. Podobně tomu bylo s hranicí vdavek, pro křesťanské dívky byla hranice do 40let, avšak pro židovky pouze do 35 let. U mužů křesťanů, kteří se ženili ve velké míře mezi 20. až 24. rokem života, avšak nejčastěji mezi 25. až 20. rokem života, byla hranice vstupu do prvního manželství 45 let. U židů, kteří často uzavírali první sňatek mezi 25. až 29. rokem života, častěji však mezi jejich 30 až 34 rokem, byla tato hranice 40 let. Jak je patrné, omezování sňatků, nemanželské děti a jejich podregistrace v matriční evidenci, stejně jako vyšší věk při vstupu do manželství, to vše vypovídá o diskriminačních opatřeních rakouského státu, která intenzivně pronikala i do života tábořských židovských rodin. Jejich populační růst, však ve svém výsledku, zastavit nedokázala.

Druhá polovina 19. století, která se nesla v duchu utváření novodobé společnosti se všemi svými novými společenskými a kulturními trendy, zasáhla významně i do života židů. Ti se díky společenským změnám emancipovali, aby se pak asimilovali do německé a nebo české společnosti a nebo hledali nové cesty k hledání své národní identity vedoucí k sionismu. V Táboře dochází k nárůstu sňatků, narození, ale i úmrtí následkem nárůstu židovské populace, která byly významně posílena migrační vlnou židovských rodin z okolních vesnic. Velikost rodin se však v průběhu tří desítek let postupně snižuje. Velké zastoupení zde rodiny se čtyřmi a dvěmi dětmi. Současně se zvyšuje i podíl osob žijících v celoživotním celibátu, které se v minulém období vyskytovaly minimálně a to spíše v důsledku protizidovských opatření, než vlastním rozhodnutím jedince. Sociální struktura napovídá o tom, že zde byly stále ponejvíce zastoupeny rodiny obchodníků a až překvapivě byl nízký počet svobodných povolání a jiných intelektuálních profesí. Znamená to tedy, že vysokoškolsky vzdělaní synové se mnohem více uplatnili v Praze a nebo ve Vídni, než ve svém rodném městě. V následku toho, v dalších letech v tábořské židovské populaci tak

ubývalo mladých lidí v reprodukčním věku. Z množství uzavřených sňatků, jen málo partnerů zůstalo žít v Táboře a převážná z nich již nepocházela ze starých tábořských rodin, ale z rodin žijících v okolí Tábora. Poměrně zajímavou skutečností, která vypovídá o změnách ve sňatečnosti je i to, že v převážné většině v Táboře uzavřely sňatek místní židovské dívky, oproti minulému období, kdy zde uzavírali sňatky především místní židovští muži v rámci držby familiantského místa. Stejně jako to, že zde zůstal poměrně velký počet neprovdaných židovských dcer, jejichž ekonomická aktivita se soustřeďovala pouze na pomoc v domácnosti, narozdíl od jejich křesťanských sousedek. V druhé polovině 19. století se zde samostatně živily jen tři majitelky obchodů s textilním zbožím, jedna švadlena a jedna majitelka vývařovny pokrmů. Jejich ekonomická aktivita byla tak mnohem nižší než u ostatních tábořských žen a dívek. Lze z toho usuzovat na dlouholeté tradice židovských rodin, kde ženě byla předurčena především její úloha matky a hospodyně. O tom, že tábořské židovské rodiny byly po celé sledované období velmi tradiční, vypovídá i analýza židovské sezónnosti uzavírání sňatků a sezónnosti početí v rámci židovského liturgického roku. Obě období vykazují téměř shodné údaje dodržování náboženských předpisů jednak ve dnech, kdy byly sňatky a stejně tak i sexuální aktivita zakázána, podobně jako ve dny, kdy bylo uzavírání sňatků dovoleno, ne-li žádoucí. Dlouhodobé tradice židovských rodin v Táboře se v tomto směru jen obtížně a velmi pozvolna prolamovaly.

Mikrohistorická studie tábořské židovské rodiny Guttmannů ovšem i poukázala na to, že ne vždy byla víra předků tak silná, obzvláště pokud se stala překážkou slibného ekonomického a společenského růstu, členů její rodiny. Ta pokud svou židovskou víru opustila, se velice rychle společensky etablovala, nabyla potřebného vzdělání a moci, tak že se jí již zdi malého města, agrárního charakteru zdály těsné. Takové rodiny současně mnohem rychleji předjímalý nové trendy životního stylu, jako byl například nižší počet dětí a rozpad tradičních rodinných struktur, stejně jako silná potřeba vzdělání, vedoucí ke společenskému růstu, které ohlašovaly novou dobu. Takové

rodiny pak velice často předčili v předjímání těchto trendů i majoritní křesťanské obyvatelstvo.

X. Seznam pramenů a literatury

Prameny nevydané

I. oddělení Národního archivu v Praze

Židovské matriky – Židovské matriky narozených Tábor (HBMa Tábor), inv.č 2032 (1784 – 1819); inv.č 2033 (1819 – 1840); 2034 (1841 – 1869); 2035 (1869 – 1905). Židovské matriky oddaných Tábor, inv.č. 2037 (1785 – 1818); 2038 (1820 – 1840); 2039 (1840 – 1872); 2040 (1849 – 1875); 2041 (1869 – 1928). Židovské matriky zemřelých Tábor, inv.č. 2042 (1786 – 1819); 2043 (1819 – 1841); 2044 (1869 – 1927).

Soupisy židů – Soupis židů krajů Budějovického, Plzeňského, Prácheňského a Táborského, HBS 1799, inv.č. 107, č. kart. 27, kniha č. 5, Soupis židů kraje Chrudimského, Litoměřického a Táborského, HBS 1811, inv.č. 113, č.kart. 33, kniha č. 11. Hlavní repertář k soupisu židovských rodin v Čechách z roku 181 a Soupis udělených svatebních konsensů. HBS 1811, inv.č. 111, č.kart. 33, č.12.

Kniha židovských familantů pro město Tábor – HBF XV/VIII, inv. č. 148.

SOA Třeboň

Sbírka jihočeských farních matrik, FÚ Deštná, knihy číslo 1 a 2 a FÚ Klokoty, kniha číslo 8, 9, 10, 11

Archiv židovského muzea v Praze

Chevre Kadiša – Knihy, Úmrtní rejstřík 1862 – 94. Sig. 74685.

Soka Tábor

Okresní úřad Tábor, Sčítání lidu 1880, Tábor, inv.č. 4501, fascikl 87 a 88

Okresní úřad Tábor, Sčítání lidu 1890, Tábor, inv.č. 4609, fascikl 151.

Prameny vydané

Jindřich MAREK, Karel SKALICKÝ, Irena VESELÁ, Jan HÁLEK, Klára KUČEROVÁ, Martina ŠVADLENOVÁ (eds.), *Soupis židovských rodin v Čechách 1793, III, (Prácheňský, Berounský a Táborský kraj)*, Praha 2003.

Literatura

ARNSTEIN, Ignát, *Postavení ženy u Židů*, Česko-židovský kalendář XVI, 1896-1897.

ARNSTEIN, Ignát, *Slovo o emancipaci a asimilaci židů*, ČŽK XII, 1892-1893.

BONDYOVÁ, Ruth., *Rodinné dědictví. Jména Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2006.

BONDYOVÁ, Ruth, *Víc štěstí než rozumu*, Praha 2005.

BONDYOVÁ, Ruth *Mezi námi řečeno. Jak mluvili Židé v Čechách a na Moravě*, Praha 2003.

CIRONISOVÁ, Eva, *Vystěhovalectví do Spojených států amerických z Táborského politického okresu 1849-1914*, Táborský archiv 10, 2001-2002, s. 365-387.

COHEN, Gary B., *Němci v Praze 1861-1941*, Praha 2000.

GILBERT, Martin, *Židé ve 20. století*, Praha 2002.

HOBSBAWM, Eric, *Národy a nacionalismus od roku 1780*, Brno 2000.

DOLEŽALOVÁ, Jana, *Židovská svatba, Židovská ročenka 5749, 1988-1989*, s.

- DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila. – MAUR, Eduard. – NESLÁDKOVÁ, Ludmila, *Přirozená měna obyvatelstva v českých zemích v 17. a 18. století*, Praha 1999.
- GOLD, Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmen in Vergangenheit und Gegenwart I*. Ein Sammelwerk heraus gegeben von Hugo Gold, Praha 1934.
- FIALOVÁ, Ludmila, *Český historicko-demografický výzkum v posledním desetiletí*, In: Zpravodaj České demografické společnosti, 19/1999, s.1-3.
- FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ Pavla. – KUČERA Milan – MAUR Eduard, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.
- FIEDLER, Jiří, *Židovské památky c Čechách a na Moravě*, Praha 1992.
- FIEDLER, Jiří – Pavlát, Leo – Putík, Arno, *Židé – dějiny a kultura*. Praha 1997.
- HELEMÍKOVÁ, Jana, *Židé v Jevíčku od poloviny devatenáctého století do roku 1938*, HD 25,2001, s. 131-155.
- HEŘMAN, Jan, *Jewish Komunity Archives from Bohemia and Moravia*, Judaica Bohemiae VII/1, 1971.
- HORSKÁ, Pavla – KUČERA Milan. – MAUR Eduard.– STLOUKAL Milan, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- HORSKÁ, Pavla, *Naše babičky feministky*, Praha 1999.
- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta, *Rodina našich předků*, Praha 1996.
- JIČÍNSKÁ–SMETANOVÁ, Lenka – JIČÍNSKÝ, Petr, *Židovské komunity v Moravských Budějovicích a v Jemnici ve sčítacích operátech*, In: *Moravští Židé v rakousko-uherské monarchii (1780-1918)*, Mikulov 2000.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila., *Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1754-1914*, Praha 1965.
- KOŘALKA, Jiří, *Táborští řemeslníci a obchodníci v letech 1848-1850*, Tábořský archiv 8, 1997-1998.

- KUKÁNOVÁ, Zlatuše – MATUŠÍKOVÁ, Lenka, *Matriky židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě z let 1784 až 1949*, *Paginae Historie* 0, 1992, s.103 – 127.
- LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999.
- MALÍŘ Jiří, HANUŠ J., FASORA L. (edd), *Člověk na Moravě v 19. století*, 2004.
- NESLÁDKOVÁ, Ludmila, *Demografickohistorická charakteristika židovské minority z okruhu ostravské náboženské obce v 19. A 20. století*. In: *Sborník prací Filosofické fakulty Ostravské univerzity, Historica* 1, 139. Ostrava 1993, s. 73 – 84.
- NESLÁDKOVÁ, Ludmila – DOKOUPIL, *Proměny životního stylu rodin a domácností vítkovické židovské minority v etapě vytváření industriální společnosti na Ostravsku (1869 – 1930)*. In: *Sborník prací Filosofické fakulty Ostravské univerzity, Historica* 3, 153. Ostrava 1995, s. 45 – 60.
- NESLÁDKOVÁ, Ludmila – DOKOUPIL, *Židovská minorita na Moravě a její služebnictvo v době utváření moderní společnosti (1869 – 1938)*. *HD* 2, 1997, s. 149 – 174.
- NESLÁDKOVÁ, Ludmila, *Židé z českých zemí na cestě k začlenění do tvořící se občanské společnosti v habsburské monarchii*. In: *Sborník příspěvků z mezinárodní konference k 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži*. Kroměříž 1998, s.287 – 298.
- NEUÖDORFLOVÁ, Marie L., *České ženy 19. století*, Praha 1999.
- PĚKNÝ, Tomáš, *Dějiny židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001.
- PODLEŠÁK, Jan (ed.), *Naše dny se naplnily, Z historie židů v jižních Čechách*, České Budějovice 2002.
- ŠEDA, Bedřich, *Táborská obchodní sladovna a přidružené podniky 1872-1948*, *Táborský archiv* 6, 1994.

- RAKOUS, Vojtěch, *Vojkovičtí a přesporní. Ještě jednou doma*, Praha 1923, s.239-240.
- SCHUBERT, Kurt, *Židovské náboženství v proměnách věků*, Praha 2002.
- SCHUBERT, Kurt, *Dějiny Židů, Historie, náboženství, antisemitismus*, Praha 2003, s. 91.
- STERN, Marc, *Svátky v životě židů*, Praha 2000.
- VEBER, Václav (ed.), *Židé v novodobých dějinách*, Praha 1997
- VELKOVÁ, Alice, *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, in: Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003, s. 205-227.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Jak se žilo za časů Františka Josefa*, Praha 1996.
- WÁGNEROVÁ, Alena, *V ohnisku nepokoje. Hermann Kafka a jeho rodina*, Praha 2003.
- ŽALUD, Josef, *Z minulosti a přítomnosti Židů v Čechách*, Česko židovský kalendář XII, 1892.

XI. Obrazová příloha

Obr. č. 1 Podobizna Moritze Goldsteina a jeho ženy Hany, rozené Singer, kteří odešli do USA.

Obr. č. 2 Rodina Emanuela Goldsteina a Marie Goldstein, roz. Reichner a jejich dětí Růženy, Karla a Jarmily.

Obr. č. 3 Maria Goldsteinová společně se svými dětmi o několik let později.

Obr. č. 4 Děti Emanuela a Marie Goldstein v dospělosti společně se svou matkou Marií.

Obr.č. 6. Židovský obchod Aloise Mendla v Táboře.

Obr.č. 6 Obchod Aloise Freunda na náměstí v Táboře.

Obr.č. 5. Pohled na židovskou synagogu v Táboře na Parkánech.

Obr.č. 7 Židovská synagoga v Táboře – interiér.

Obr. č. 8 Židovská synagoga v Táboře. Průčelí.

Obr.č. 9 Guttman Klemperer, první táborský rabín.

Obr. č. 10 Malvína Vodičková, předsedkyně židovského ženského spolku Chanuka v Táboře.

Schutz ausziehungs Instrument

[illegible]